Осип Турянський

ДУМА ПРАЛІСУ

PG
3948
T856D8

ДУМА ПРАЛІСУ

НАПИСАВ

ОСИП ТУРЯНСЬКИЙ

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКОГО ВИДАВНИЦТВА
»АПОЛЬОН«.
КИЇВ-ВІДЕНЬ-ЛЬВІВ.

Всі права автором застережені.

PG
3948
T856D8

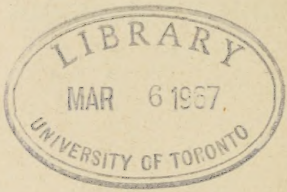

З друкарні К. Германа, Відень IX., Alserstr. 50.

Переднє слово.

З огляду на зміст мойого твору уважаю потрібним сказати кілька слів про його ґенезу.

Коли в осени 1914 року ми брали приступом сербську гору Яґодіну, розвинулася на її збочі довкола мене ось яка картина: Австрійці й Серби, які падали на землю, пробиті баґнетами крізь груди й животи, повзли у власній крові до себе й останками своєї сили впялювалися завміраючими пальцями одні одним у горла й у вічі та серед смертельних судорогів у таких жахливих обіймах конали. Та найстрашнійші були в тих людей очі, що зайшли більмом несамовитої жорстокости й божевілля. Тоді в мені блиснула думка, що люди — гірші звірів.

Ся картина і з нею звязана думка не давали мені довгі літа спокою.

Важкі муки українського народу на жорстокім базарі сучасности, наше, повне упокорення життє національних безбатченків і біблійних Лазарів на рідній землі й на чужині,

загальний упадок людства в повоєннім часі, розвал моральних і духових цінностей, небувале розпаношеннє порожньої фрази, загальної облуди та брехні, нечуване ще в історії людоїдство між людьми завдяки сучасним Неронам, а ще вчерашнім апостолам волі і братерства — все те зродило в моїй душі думку, надихану не чуттєвим упередженнєм, а божевільною дійсністю, що сучасне життє по своїй суті страшнійше від сієї картини на сербській горі. Бо коли у світовій війні всетаки боролася якась ідея проти ідеї за ідею, то тепер бореться проти ідеї світове хамство за хамство.

Сі почування приневолили мене задуматися над єством і ціллю життя, освітлити темні основи людської культури та протиставити її брехливості природу і створіння на її лоні. Одначе з уваги на те, що висліди моїх почувань і думок булиб занадто сумні й безнадійні, я дав мойому творові ясну, позитивну розвязку, оперту на такій самій основній ідеї. Причина мого погідного світогляду мимо моїх важких національних, чисто людських і особистих розчарувань лежить перше всього мабуть у тому, що я пішов у мандрівку життя бодай з останками здорової душі мужицького сина. Силою сього душевного здоровля я переконаний, що вся духова творчість безцільна й непотрібна, наскільки вона не веде людей на шлях ясних обріїв життя, не показує їм вищого

призначення людського духа. Саме зовнішнє життє занадто сумне, занадто чорне й хаотичне. Колиж твір духа поза »реальне« відзеркаленнє життя не в силі дати вищої, світлом віри осяяної синтези, тоді булоб ліпше, якби він не народився, бо на мою думку духова творчість повинна дати нам такий ідейний і чуттєвий зміст, якого нам життє не дає.

Сією думкою я кермувався також при зовнішній і внутрішній формі мого твору, в якім я сим разом убрав мій біль у багатьох місцях у маску сміху й іронії.

Зробив я се з метою, щоб голим малюваннєм чорної дійсности не викликувати пригноблюючого враження, бо в літературній формі повинен біль душу хвилювати, зворушувати й потрясати, а ніколи не кидати її стрімголов у безпросвітню прірву життєвого підземелля. На випадок, якби грозило таке занадто пригноблююче враженнє, треба його злагодити між иншим на основі засади: ліпший регіт, ніж болючий скрегіт.

Коли мій твір буде в силі дати чутливій українській душі бодай дрібнесеньку іскру духового задовільнення за всі важкі страждання нашого народу через лукавство світу, а головно через наші власні гріхи; коли він заставить її трошки задуматися над питаннями всього буття, тоді мій біль і моя думка не пропадуть марно, бо я таким чином причи-

нюся може до наближення бодай на малесеньку хвилинку далекої вимріяної будучности, коли здійсниться воля вічного Духа:

Хай царює світло!

Відень, 10. жовтня 1922.

Осип Турянський.

ДУМА ПРАЛІСУ.

I. ЧАСТИНА: ПРИРОДА.

Що праліс говорить?

Під розкішно ясною ослоною світла маєвого сонця дрімає темний праліс.

Могутній, таємний, безмежній.

Його закучерявлене верховіттє, похоже на легко розхвильоване широке море, дише пахощами животворної зелені, захоплюючої свіжости та стихійної сили. І манить очі й душу, як величній образ непоборного здоровля й життя.

Прозоре синє склепіннє неба нахиляється в розмріяній задумі над сонною, темно зеленою повінню верхів.

Праліс і небо губляться у братньому змаганні в синій безконечності. І на далекому крайнебі, ще ледві мріє в ніжному тремтінні срібного проміння, зливаються в одну світляно-блакитню смугу.

А в темному нутрі, у мовчазному, тайному сумерку праліс думає незбагнуту думу. Чуєть-

ся в найглибшому закутку душі, що тут станула величня святиня природи. Могутні, тисячлітні дерева здіймаються, неначе стовпи-велитні і тримають на своїх дужих гіллях-раменах усю живу, безкраю покрівлю мовчазного храму. Святочна тиша пралісу розбуджує в найтайнійших глибинах дивне позасвітнє гомоніннє. Може се голос Незбагнутого тут одзивається до створінь подихом весни, проміннями світла, пахощами моху й тінями сумерків? Хоча праліс любить сонце, та проте він і йому нерадо відслонює загадку своєї задуми. Він тільки грається з його проміннями на безмежньому рядні зеленого верховіття. Лиш рідко денеде просмикнеться яскраво блискучий жмуток світла крізь безліч запашних листків та пронизує з радощами ясної цікавости мовчазні сутіні його глибин.

Очі дивляться на праліс і якесь невловиме та невиясниме почуваннє родиться в душі. На найглибшому дні свідомости воскресає дивно таємна туга, притишена, приспана, придушена мандрівкою тисячліть. Щось починає відзивати в серці, неначе голос жалю й болю, що кличе маленьку заблукану дитину до грудей матери. І вся невимовна велич пралісу, самоцвітня роса його листків і той всемогутній Незбагнутий, що мереже чародійну ткань незглибимої думи — все у пралісі так і говорить до далеких сотворінь:

»Діти! Чи добре ви зробили, що забули мене? О, ви бездушні! Чому ви пригадуєте собі мене на те, щоб думати про мою смерть? За те мусіло впасти від мене прокляттє на вас. По голих пустарах землі блукатимете тисячі й тисячі літ, доки від знаряддя, що його ви придумали на мою загибіль, ви самі не згинете. Лежатимете в холодній землі, а я буду рости й вічно зеленіти на ваших могилах.

Могутній, таємний, безмежній.«

— — — — — — — — — — — — — — — —

Душа лине за дивним гомоном пралісу. Паде промінною краплинкою роси на квіти і листки й цілує теплою сльозою всі створіння. Чудодійним дотиком Незбагнутий перемінює її у квітку і дає їй силу відчувати душу, розуміти мову всіх ростин і сотворінь у пралісі й дивитись у глибоке джерело буття.

І очам душі розкривається незнаний світ.

Таємний, неначе безвісти вічности, понурий, мов смерть, ясний і веселий, як сонце.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Глибока тиша пралісу нараз почала розвіватися. Обізвався найперше якийсь один дужий голос, як невидна труба, що кличе когось. На гомін того голосу відгукнулися задумані дерева й живі створіння й передавали його довкруги широко й далеко. Цілий праліс скив до якогось нового, ще тут ніколи небувалого життя. Почулися найріжнороднійші звуки

радости й веселости. Та з усього гамору, крику й шуму можна було вичути виразно два слова, якими гомоніли не тільки створіння, але також уся природа:

»Буде суд! Буде суд!«

Обвина.

Цар Лев скликав усіх звірів на суд, аби розглянути справу образи чести, якої допустився Вовк на Малпі. Велика поляна не могла змістити всіх заступників звіринного царства, бо на судову розправу явились не тільки чоловіки, але і їхні жінки, діти, внуки, правнуки, як також деякі приятелі чоловіків і багато обожателів жінок і дівчат. Ізза браку місця на землі позаймали малпи місця на деревах. Вони зачепилися хвостами або ногами за гиляки й серед розкішного гойдання дивилися допитливими очима на всіх своїх ближніх під собою. Навіть ведмеді воліли ізза великої тісноти на долині засісти собі вигідно на горі між гиляками. На верховіттях старезних дерев сіла тьма тьменна ріжнородного птаства. Тільки орел ширяв у воздусі самітно над поляною. Були такі звірі, що зубами й рогами помагали собі пробитися крізь густу юрбу, щоби станути блище Його Величньости царя Лева та його подруги. Тих нахабних одиниць держала в карбах державна звіринна поліція зі знаменито у своїому званню вишколених собак. Колиж

на суд явилося багато уповноважених од ріжних-преріжних жіночих установ у звіринному царстві, як наприклад од товариства »Звіринно-Жіночий Союз Боротьби з Людським Родом«, від тов. »Звіринні Жінки-Патріотки«, »Ліґа Звіринних Жінок для Оборони Звірячої Чести« і т. д., не було вже на поляні місця для них. З прикрого положення вирятувала тоді звірів одна порода звірят, які поступили справді по лицарськи й за те удостоїлися найвищого признання з уст Царя Лева й ласкавої усмішки Цариці Львиці. Бо ото почуттє геройської посвяти наказало тим звірям зробити місце жінкам таким чином, що вони уступилися зі свого місця і з крайнім нараженнєм свойого товстого тіла і своєї чистоти влізли на краю поляни в застоялу воду. За сю лицарськість Цар Лев надав тим сотворінням привілей свобідного стогнання, тоді як усі инші звірі не сміли пустити ні пари з уст.

Цар Лев дав голос позовниці малпі, котра почала свою жалобу на вовка ось якими словами:

»Високий Трибунале! Вовк допустився на моїй особі тяжкого злочину образи моєї чести ось яким робом: я несла додому для моїх дітей помаранчі, яких я нарвала в Лісовичах. Аж ось мені заходить дорогу сей вовк. Не йде просто, тільки хитається з боку на бік, ніби пяна людина. Я знаю неотесаність і грубоватість

вовка й не хочу з ним зачіпатися тай уступаюся йому. Але він хапає мене за руку, розкидає мені овочі по землі й регочеться. Я скоро збіраю овочі до купи й починаю втікати. Він за мною біжить і кричить:

»Де ти, задрипанко, накрала сього краму?«

В мені кров закипіла. Мене, чесну жінку, матір одинацятеро дітей тай задрипанкою прозивать! А він усе за мною біжить і кричить:

»Як не даси мені всіх тих овочів, то я тебе як собаку роздеру!«

Вже мав мене допасти, але на щастє дорога вела через ліс. Я бачу, що не жарт і одним махом скочила на дерево та вилізла на сам вершок. Вовк на долині стоїть, піниться зі злости, гризе дерево, але, звичайно, надармо і при тому клене мене такими страшно образливими прізвищами, що мені аж соромно се все тут повторити. Він опльовував святість мого семейного житя й топтав у багно честь моїх дітей і моїх предків. Хоч і яка тяжка ся образа, та проте я се все одним ухом слухала, а другим випускала й була готова все йому простити, бо він і сам не знав, що балакав. Друге: я не люблю волочитися по судах і даю слово чести, що вперве в моїм життю довелося мені станути тут перед Високим Трибуналом. Отже, коли він кричав на мене: »Ти задрипанко«, я мовчала, коли прозивав мене злодійкою, я мовчала. Але коли —«

Тут малпа урвала і з почуттєм великого сорому й обурення закрила собі очі рукою й замовкла.

Міністер справедливости ексцеленція Слон простягнув свою трубу, відняв малпину руку від її очей і сказав їй зичливо:

»Пані Малпо! Соромливість на бік! Мусите сказати всю правду, хоч і яка вона не булаб. Отже що вам вовк сказав?«

Малпа, підбадьорена батьківсько-слоневою доброзичливістю міністра, перестала вагатися й відповіла:

Вовк мені сказав:

»Ти не малпа, ти — людина.«

Як я почула се страшне слово, млість ударила на мене. Всі овочі я кинула на землю, відломала здорову гиляку й зіскочила на землю, щоб зараз таки на місці зробити собі справедливість за таку нечувану образу. Але вовк, який образив мене, як останній трус, утік од моєї мести, як нікчемний хам. Високий Трибунале! Коли в нашому звіринному суспільстві існує бодай іскра самоповаги й достойности, то в імя справедливости, в імя чести нашого жіноцтва, яке у звіриннім царстві є промінним ідеалом любови, матірнього обовязку й геройської самопожертви за своїх мужів і дітей, прошу покарати примірно вовка за тяжку зневагу мого імени й за стоптанне доброї слави й чести всього звіриного жіноцтва.«

Революція.

Вовк, намовлений своїм оборонцем, адвокатом Борсуком, хотів у своїй оборонній мові вбити жалобу на себе таким чином, що силкувався осмішити думки й почування малпи. Перше всього він зазначив, що перший раз йому доводиться чути таке безглузде твердженнє, буцімто слово »людина«— се найтяща образа звірини. »Вибачте, пані Малпо!« говорив вовк до позовниці, »але коли ви не образилися, як я назвав вас злодійкою, задрипанкою, а майже мене не вбили за слово »людина« й тепер тягаєте мене за се по судах, то я мушу заявити вам ось що: »Ваше розуміннє жіночо-звіринної поваги й чести, Пані Малпо, показується, уважаєте, в тому, що велика річ вас не ображає, а таке необразливе слово як »людина« вас так тяжко обурило. Се доказує, що ви терпите на нервову хоробу. Ся хороба проявляється у вас перемішаннєм понять, коротко, у вашій голові, як то кажуть, перевернулися клепки . . .«

Ексцеленція Слон тупнув ногою, аж ціла поляна у пралісі задудніла і гримнув:

»Коли обжалуваний не перепросить Пані Малпи за сю грубоватість, я звелю сейчас одвести його у вязницю!«

Радне радмусів вовк узять назаднову образу.

Думки звірів поділилися на дві части. Одні міркували, що малпа своєю жалобою дійсно

себе тільки осмішила. До тих належали відпоручники деяких домових звірят, у першій мірі вірні людині собаки, далі старі консервативні звіринні круги й діпльоматичні одиниці, які шанували в людині великий заборчий хист. Вони дивилися на малпу з виразом легко глумливого, аристократичного спочуття, а маленькі песики-пуцики, любимці жіночого людського роду, не могли здержатися від того, щоб на знак спротиву не видати зі себе у сторону малпи тонесенького, сальонового та при тому щирого голоску »гав, гав, гав!«

Одна кітка, що явилася на суд із оксамітною гарною хустиною, яку їй справила її добродійка, стара панна Святобожницька, мявкнула до малпи високим тенором ось як:

»Дивіться на неї! Вона має себе за щось ліпшого від людини! І хто? Така, вибачайте, малпа!«

Та з другого боку далися чути голоси однодушности з почуваннями малпи. Тут на першому місці почали кричати звіринні жінки-борці з товариства »Боротьба з людським родом.« Дівчата й жінки з роду Бобринських, Соболів, Лисенків, Тигренків не могли переболіти жахливого вбивства, доконуваного людиною на їхніх шляхотних родах на те, щоб їхнього шкурою вбірати свої жінки й діти та вистелювати собі в пишних палатах долівку

Оттому вони й розревілися несамовито, що аж темний праліс почав ходором ходити:

»Треба бути звірячим виродком, нікчемним рабом, як пес і позбавленим звірячої гідности, як кіт, аби не бачити в людині оживотворення нечести й наруги.«

Пронизливий голос жінок-борців і їхня сміливa, грізна постава розбурхали до краю почування звірячої молоді, яка почала й собі вигукувати ріжними голосами, надиханими ненавистю й расовою загорілістю:

»Смерть людині! Смерть її підлим прислужникам! Хай живе наша шляхотна пані Малпа!«

Счинився такий галас, якого темний праліс іще ніколи не чув: гавканнє, мявканнє, ричаннє, муканнє, блеяннє, спчаннє, ґеґаннє — все те злилося в якусь оглушливу, потворну музику, серед якої лиш рідко гомоніли невиразні та страшні прокльони на людину й тільки один одинокий раз протиснувся несміливий, але глибоко відчутий голосок:

»Хай живе людина! Гав, гав, гав!«

Всі зусилля державно-собачої поліції втихомирити звірячу братію були даремні. Не могла нічого вдіяти й жандармерія, що складалася з найдущої породи собак. Грозила страшна метушня, що могла привести до розливу звірячої крови, тим більше, що звіринні жінки-борці і звіринна академічна молодь по-

чали гурмою тиснутися в напрямі до царського престола й обкидати царя і його правительство образливими словами. Директор поліції та комендант жандармерії звернулися тоді до правительства з проханнєм, аби воно дало їм військову асістенцію. Заки одначе правительство зважилося на сей жалю гідний крок, міністер справедливости Слон, уповноважений до того царем Левом, піднявся спроби заспокоїти сам розхвильований звіринний світ.

»Тихо!« рикнув він таким несамовитим голосом, що аж листє почало з дерев падати й цілі рої дрібненьких птичок ізлетіли з трівогою вгору. Одночасно Слон так тупнув об землю своєю могутньою ногою, що малі звірі, які стояли недалеко від нього, аж підскочили з наглого переляку. Рик і тупіт Слона наче всіх звірів за горло вхопив. Миттю все притихло й дух залізної карности повис над усім, що виє, реве, гавкає, квакає, кудкудакає. А цар Лев запитав голосом, повним володарської величі та глуму:

»Вам хочеться бунту, революції? Дам я вам революцію, ви, щенюки, байстрюки!«

Серед загальної тиші могла тепер судова розправа продовжатися без перепон.

Прокуратор Лис Микита обвиняє людину.

Слово забрав державний прокуратор доктор Лис Микита. Він уклонився глибоко цареві й

цариці й почав свою промову ось якими словами:

»Високий Трибунале! Шановна Звіринна Громадо! Мені припала честь виступити сьогодня як державний прокуратор у справі образи чести, доконаної обжалуваним вовком на позовниці, достойній пані Маркізі, дамі царського двору, пані Малпі. Мушу перше всього признатися, що сей надзвичайно цікавий процес, який перший раз нам доводиться переживати в історії нашого звіринного царства, глибоко мене схвилював і розбудив у моїй душі багато питань, котрі торкаються взаємовідносин між нами, звірями з одного боку й між людьми з другого боку. З тієї причини я уважаю справу образи шановної пані Малпи не особистою справою між нею й вовком, але добачую в ній усю суть нашого звіринного життя. З огляду на се я буду старатися всіми силами зобразити злочин вовка не тільки зі становища звіринного карного законодавства, але передовсім показати всю прірву, яка лягла межи звірями й людьми й на яку ні наші найвизначнійші законодавці, ні наша звіринна громадська думка не звернули досі належної уваги. І тільки треба дивуватися й жаліти, що в питанні звіринних відносин до людей, значить, у справі, яка торкається звіринної чести, безпеки й майбутнього життя наших дітей і внуків, не зроблено в нас досі нічого, навпаки, зроблено

багато, щоб коштом нашої достойности, нашого майна і крови збогатити й розпаношити сю породу створінь, якій на імя люди. Ся наша звіринна нетямучість і брак самоповаги й журби за майбутнє й була причиною сеї жалю гідної пригоди, яку скоїли плитко думаючі, малограмотні прихильники людського роду. Однак я певний у тому, що й сі нечисленні звіринні приятелі людини, сі наші національно несвідомі, людьми збаламучені рабські душі навернуться після наших правничих, фільозофічних і звіринно-етичних виводів на лоно нашої єдиної звіринної Церкви і стануть у один ряд із нами, щоби в імя нашої первісної, природної та здорової звіринної моралі, в імя звіринного братерського обєднання й загальнозвіринного життя одностайно, збитою лавою стати на сього найстрашнійшого ворога звіринного роду, якому на імя людина. Високий Трибунале! Шановні Братя, Сестри, Батьки й Діти славного, найстаршого на світі народу, якому на імя звірі! Задля нашого спільного спасення, задля щастя і здоровля всіх наших грядучих поколінь я кличу до всіх вас без винятку:

»Виполіть із ваших душ усі боляки відданости, покори, терпеливости, слухняности та рабства супроти людини! Перестаньте в імя правди, в імя найвищих законів волі й життя уважати людину вищою від себе істотою! По-

думайте трошки, порівняйте життє людини та її історію з життєм та історією нашого звіринного роду. Тоді самі прийдете до переконання, що людина під моральним і суспільним оглядом не тільки нас, звірів, не перевисшає, навпаки, людина — се найнище, наймарнійше, найнікчемнійше створіннє, яке дивиться на наше сонце, дихає нашим воздухом і топче нашу землю!

Знаю, що дехто з вас почує з виразом зачудування й нерозуміння оці мої слова. Сі звірі за багато тисячліть ходили і ще досі ходять у людськім ярмі, занадто пересякли вбивчою їддю так званої людської культури, щоб мене відразу зрозуміти. З тієї причини ми дамо на всі наші твердженя щодо людини докази, яких не зможе захитати ні історія, ні наука, ні етика, ні фільозофія, не будуть у силі одоліти їх навіть пекельні брами.

Високий Трибунале! Шановна Звіринна Громадо! Насамперед я порівняю мораль людини з нашою звіринною мораллю. Етика каже, що основою моралі є взаємовідносини між обома полами, а людська етика додає ще до того так звану господарку грішми. Взагалі вдачу людей знаменує оце основне питаннє, як мущина поводиться у грошевих ділах і як жінка розуміє любов. Отже щодо грошей, то ми, всі звірі, заявляємо згідно з правдою одно-

душно: всяка господарка грішми є неморальна, бо її основа, себто гріш — се найнеморальнійша річ, яку собі звіринна фантазія уявити може. Історія найтящих людських злочинів стоїть у найтіснійшому звязку з тим жовтим, круглим і брудним кусником металю або з тою пестрою паперовою ганчіркою, котрій на імя гріш. Вам, братя звірі, добре відома леґенда про чорта, який забрудив нашу матір природу своєю тілесною нечистю. Всі звірі бридилися нею та загребали її землею. А що люди зробили? Вони випорпали сю жовту чортячу нечисть із землі й назвали її золотом. І від тоді все людське життє — се тільки відразлива боротьба за золоту чортячу нечисть або инакше: за гроші. А що ми, звірі, грошей не маємо і, Богу дякувати, їх не потребуємо, то вже тим самим відпадає з наших душ найбільша, найчорнійша підстава всякої злочинности і вже тим самим ми, звірі, є високо моральними єствами в порівнянні з людьми.

Тепер кілька слів про творчу основу життя, якою і у звіриннім і в людськім царстві є палкий огонь у душі, знаний під найсвятійшим іменем: Коханнє.

Як виглядає коханнє в нас, звірів, а як у людей? Ми, звірі, даємо просто святий примір любовної вірности, поміркованости, любовного почуття обовязку й самопожертви. Найбільша частина з нас звірів-мущин живе ціле

життє у взаємній вірній любові з одною жінкою. Правда, є в нас теж такі чоловіки, що живуть із двома або і трьома жінками, але все з тими самими. Якжеж мається річ із людськими чоловіками й жінками? Я про се не хочу сам говорити, тільки покличу за свідка очевидця, який, думаю, знає про людську любов речі, від котрих Вам, Шановна Громадо, шерсть із остовпіння й жаху наїжиться. Пане Бузьку, будь ласка, приступіть блище й розкажіть нам лише самі дії, не додаючи нічого від себе.«

Бузько свідком.

На знак готовости Бузько заклекотав на близькім дереві, прилетів блище і, станувши перед обличчем Найвищого Трибуналу на одній нозі, почав ось як говорити:

»Найвищий Трибунале! Я звив собі гніздо на стодолі одного поміщика й жив там у найбільшому щасті з моєю вірною дружиною і з нашими дітьми. Вибухла велика світова війна й мій поміщик пішов до війська. Вся моя сімя бачила, як поміщик пращався зі своєю молодою дружиною, як вона плакала, коли віз із її чоловіком щезав на небосхилі. Мої маленькі бузенята, які мягкістю свойого серденька вдалися в маму, плакали теж, так їм жаль було тих двоє людей, яких доля так нещадно розлучила. Через якийсь час я прилітаю з дружи-

ною над вечером до гнізда, а мої діти питають мене:

»Тату, чому пані поміщиця сьогодня обіймалася й цілувалася з якимось молодим паном під хатою й говорила до нього:

»Мій коханий хлопчику, мій солодкий горобчику, а не забудь сьогодня в ночі прийти до мене.«

»Тату, навіщо вона його потребує в ночі?«

Ох, мамо природо!

В мене серце похололо, а моя дружина мусіла станути й на другій нозі, бо ось-ось мало не зімліла. Я не важився сказати дітям правду тай не смів їм неправду говорити. Ми обоє мовчки відлетіли й замість ловити жаби стали цілий час міркувати над тим, якби врятувати наші діти від людського морального зіпсуття. Не було иншої ради, як покинути те злощасне родинне гніздо й перенестися кудиінде. Але як се зробити, коли наші діточки щойно опірилися і про літаннє не могло бути й мови? Рада в раду й ми обоє постановили ось що: моя дружина мала безперестанно, днем і ніччу сидіти у гнізді, а я взяв на себе завданнє дбати за поживу не тільки для дітей, але і для дружини. А скоро тільки моя дружина помітила здалека, що любчик пані поміщиці вже йде до неї, накривала наші діточки своїми крилами та піснями вколисувала їх до сну так, що вони не могли нічого бачити ні чути. Ми обоє дуже

раділи, що наші діти згодом забули вже мучити нас тими страшними питаннями, значить, опіка матери відвернула небезпеку моральної гнилі, яка грозила нашим дорогим бузеняткам.

Або се не страшне, що я мусів сам пережити? Одної ночі будить мене відомий божий голос і кличе мене кудись полетіти та щось принести. Тихцем я підняв крила й хочу непомітно майнути, щоб не збудити ні жінки ні дітей. Але, як на нещастє, вони прокидаються зі сну й питають мене:

»Тату, ти куди наставився?«

Мимоволі я мусів і жінці й дітям збрехати, що лечу по жаби, бо чогось мене сон не бере . . . Братя звірі! Перший раз у моїм життю довелось мені брехати перед моїми дітьми й перед жінкою! Не по жаби по наказу долі я мусів летіти, тільки по те, щоби принести пані поміщиці дитину, що їй народилася з грішної любови з її коханцем!

Від того часу я ради душевного здоровля бузячого покоління звив гніздо на сухім, самітнім дереві, здалека від людських осель.«

Що папуга бачила?

Оповіданнє бузька зробило глибоке враженнє на звірів. Навіть вірні людині створіння не сміли обізватися. Вони спустили очі й носи, а деякі з них почали тремтіти, наче соромилися й боялися чогось. А доктор Лис Микита

усміхнувся в почутті своєї повної перемоги й говорив далі такими словами:

»Найвищий Трибунале! Шановна Громадо! Се, що нам вельми шановний добродій Бузько розказав, се не винятковий випадок. Кожний тут присутний бузько може, як хоче, розказати подібні й рівно жахливі історії про нечуваний упадок, а властиво про брак усякої любовної моралі в людині. А якби навіть се був виняток, то він теж наглядно знаменувавби людську мораль у любові. Одначе ми, звірі, не признаємо жадних винятків, бо ми живемо під опікою нашої матери природи, яка примінює до всіх звірів безвиняткові, залізно тверді, послідовні закони. Тільки людина намагається робити тяжкі виломи в законах матери природи і протиставить їй свої марні, людські, так звані виняткові міри. З тієї причини всі людські закони — се нічо инше, як наше звіринне павутиннє: велика муха його прорве, маленька мушка в нім заплоргнеться. Ха! ха! ха! Я переконаний, що нам, звірям, досить уже сього одного приміру, бо боюся, що другі приміри вразилиб занадто почування наших дорогих жінок і дівчат, тих наших расово-національних героїнь вірної любови й жіночої достойности.

Одначе я зробивби кривду людським жінкам, якби не взяв тут перед обличчем звіринного світу на увагу моралі людських чоловіків.

Високодостойні Пані й Панове! Каже одна людська приповідка »Similia similibus«. Треба кілька волових шкур, аби списати тільки з грубша моральний упадок людських чоловіків. Я не хочу тут говорити сам, тільки прошу Високошановну Пані Папугу, хай вона буде ласкава сказати нам дещо про людину як чоловіка.«

Папуга сіла на близькій гиляці та крикнувши до Найвищого Трибуналу вивченими людиною словами »Добридень!«, говорила:

»Я була кілька літ у турецькій неволі й мешкала у золотій клітці, яка висіла в так званім султанськім гаремі. Гарем — се така золота стайня, по людському палата, в котрій мешкало за моїх часів триста султанових жінок . . .«

»Не бреши! Се неможливо!« рикнув сам цар Лев з найбільшим зачудуваннєм.

І цариця здорово рикнула. Опісля сперла свою голову на гриву царя й шепнула йому в ухо з довірчивою усмішкою:

»А ти, мій старенький, кажеш мені, що тобі мене одної за багато . . .«

Міністер Слон закликав папугу, щоб вона присягнула на гриву царя Льва, що зізнаватиме згідно з правдою. Папуга доторкнулася з боязню двома кіхтями своєї лапки царської гриви і зложила присягу. Опісля знов сіла на гиляці й говорила:

»Триста султанових жінок було в тім гаремі. Я навчилася від тих жінок по людському говорити й розуміла кожде їхнє слово. Вони казали, що султан не здобув їх у геройській боротьбі (як се є святим звичаєм у звіриннім царстві), не питав їх по нашому звичаю при сяйві місяця, чи вони кохають його, тільки купив їх, як у людей купується забавки. І не любив сей людський цар усіх тих жінок, тільки деякі з них. Добре. Але ба! Він по короткім часі проганяв сі жінки з гарему або міняв за инші. Міняв жінки частійше, ніж наш хамелеон міняє свою барву . . .«

Тут папуга загикнулася, сказала »Добридень« і перестала балакати та відлетіла на свою гиляку.

І слова папуги дуже розхвилювали царство звірів. Старі звірі позирали на себе й хитали значучо головами, молоді звіринні панночки зарумянілися, деякі звіринні холостяки плюнули крізь зуби, дві жінки-борці крикнули: »Смерть людині«, а найбільша частина звіринних жінок, які сиділи або стояли біля своїх чоловіків, розплилися в ніжних почуваннях, які вишіптували в уха своїм чоловікам ось якими словами:

»Мій ведмедику! . . . мій вовчику! . . . мій зайчику! . . . мій крокодильчику! . . . мій ослику! Правда, що ти мене за жадну иншу не проміняєш?«

Моральний упадок звірів на людській службі.

Доктор Лис Микита говорив тепер:

»Коли я, як державний прокуратор, займаюся моральними питаннями, значить, уходжу в царину, яка належить до наших моралістів і катехитів, як Високодостойні Отці Буй-тури, Цапи й Борсуки, то роблю се з двох причин, а саме: я зачіпаю мораль настільки, наскільки вона стоїть у тісному звязку зі сьогоднішнім процесом; а друге — справа моралі мені не чужа, бо в цілому життю я її гостро зберігав, а далі, я маю також докторат теольоґії, а через те потрібну в такій справі кваліфікацію. Найвищий Трибунале! Шановна Громадо! Я говорив досі про любов у звірів і про відсутність моральних основ у людській любові. Тепер буду приневолений забрати голос у справі, яка вже віддавна не дає мені спати і грозить загладою всьому звіринному світові. Сю справу мусимо вже раз ясно поставити і ще сьогодня вирішити, бо завтра вже може бути за пізно. Отож я ставлю ось яке твердженнє, оперте, на жаль, на страшній життєвій правді: всі звірі, які або добровільно або під примусом служать людям, упали морально так низько, як і самі люди. Чоло паленіє мені зі стиду тому, що мушу ствердити таку правду; коли мушу показати Вам сі жахливі боляки, що наросли на душах великої частини звірят, які були колись

нам такі дорогі, такі близькі й пожиточні. Можна навести лиш одну лагодячу обставину для них, а саме те, що причиною їх упадку, їхнього, так сказати, »очоловічення«, є не вони самі, тільки людина. Наші колишні браття впали жертвою сієї непогамованої пристрасти, крайньої непоміркованости, бездонної облуди і брехні, коротко, всіх тих важких пороків, з яких складається людина. Славна Звіринна Громадо! Візьміть на увагу котренебудь звіря, що знехтувало свою національну гордість і достойність і пішло в рабську службу людині! Чи то кінь, чи то віл, чи пес, чи кіт, баран, кабан, когут, індик, качур, гусак, крілик і т. д., коротко, всі звірята без винятку, які носять на собі ~~пятно~~ рабства в людськім ярмі, здерли під впливом людини з ясного сонця, яким є для нас Кохання, обличче промінної святости й ідеалу та кинули його в темну прірву дешевої змислової насолоди й розпусти.

Та можнаб милосердитися над упадком сих наших блудних синів, колиб вони у своїй нетямучості, у своїй затраті звіринно-національної самоповаги самі не знали, що творять або, якби вони каялися за свої тяжкі гріхи. Але на жаль, на сором і ганьбу ми тут бачимо щось як раз навпаки. Бо ото ті блудні сини й доньки не тільки не плачуть над руїнами чистої, як алмаз, душі своїх предків, але вони сміють навіть бути горді на те душевне багно.

в якому вони валяються! Вони наважилися перед Найяснійшим обличчем Його Величности Пана Царя й Пані Цариці осмішувати святі почування Шановної Пані Малпи! Вони не жахалися перед Найвищим Трибуналом і перед Славним Збором усього Звіринного Царства отверто заявити, що ми, звірі, нічо, а людина — се все! Ба що більше! Вони своїми рабськими окликами викликали сю суматоху, яка трохи не привела до проливу невинної звірячої крови й мало що не викликала бунту й революції, що могла повалити нашу царську дінастію та знищити ґранітні основи звіринно-суспільного ладу. Як державний прокуратор, який стоїть на сторожі Нашого Найяснійшого Пана Царя й Цариці і дбає про безпеку нашої звіринної Батьківщини, я буду приневолений прикликати тих чоловіколюбних бунтарів на суд за державну зраду. Але покищо ми мусимо довести до кінця справу чести між Високодостойною Панею Малпою й між вовком. Отже, щоби показати справжню суть людини та її вбивчий вплив на її так звані домашні звірята, я позволю собі зробити Найвищому Трибуналові предложеннє призначити відповідного монаха чи попа, який мавби завданнє відбути з двома бунтарями з людської школи, зі собакою та з кіткою всезвірну сповідь. Кажу »всезвірну«, бо наша звіринна церква уважає зовсім справедливо сповідь не

якоюсь тайною розмовою межи двома особами, тільки актом душі, відомим усім звірям, значить, всезвірним.«

Гіпопотам сповідає пса й кітку.

Трибунал призначив на сповідника гіпопотама, як найвідповіднійшого до такого завдання з огляду на його чисту душу, тим чистійшу, що він мав нагоду щодня змивати її свіжою водою.

Гіпопотам станув перед престолом царя, уклонився неповоротно й закликавши собаку й кітку до себе, запитав їх:

»Яка є перша й наважнійша заповідь звіринної моралі?«

Пес почав тремтіти з великого стиду й закликав плаксивим голосом:

»Гав гав!«

Біле обличче кітки так почервоніло, що його барва майже не ріжнилася від барви багрової оксамітної хустини на її голові. Вона спустила очі й за псом застогнала:

»Мяв!«

Гіпопотам хитнув головою й забалакав:

»Гм . . . гав-гав-мяв! Отже ви обоє, безбожні душі, навіть не знаєте першої заповіди?

На мовчанку песика й кітки відповіли всі звірі громовим реготом, який довгим гомоном лунав по лісі й від якого листочки тремтіли й рухалися, наче під подувом вітру. Для до-

брого приміру цар Лев погладив-полизав своє наймолодше левинятко й на його бажаннє воно дзявкнуло голосно й гордо:

»Перша заповідь: »Люби свойого чоловіка або свою жінку вірно аж до смерти.«

Чутливі жінки аж розплакалися зі зворушення, слухаючи слів левинятка й дивлячися на його маленьку постать. Чапля сказала до бузьчихи:

»Кумцю — любцю, дивіться! Таке мале, а таке вже премудре!«

»Викапаний батюсь«, зауважила бузьчиха.

»А як голову задер! Справжній царевич!«, думала жірафа.

»А яка люба мордочка!«, докинула серна.

Гіпопотам приступив до сповіди. З поважного й гострого обернувся його голос у батьківсько-лагідний і він обізвався до обидвох грішників словами:

»Ви, грішні душі, певно навчилися від людини говорити неправду. Звертаю вам увагу на те, що на сповіді не смієте допуститися найменшої брехні, бо в такому випадку наша мати природа, що прислухається вашим словам ухами-листками папороти, листєм одвічних дерев і пелюстками квіток, покарає вас тяжко за неправду. Найбільше дерево на вас упаде; земля під вами розступиться й вас проковтне. Отже запамятайте се й відповідайте на всі мої

питання щиро і згідно з правдою. Найперше скажи мені ти, грішний песику, де твоя жінка?

»В мене нема жінки«,застогнав пес.

Ся відповідь викликала шум зачудування. Всі звірі не могли зрозуміти того, як яканебудь істота може жити без жінки? А пані кабаниха висловила своїй сусідці, морській свинці думку, що жадна звірина не хотіла йому стати жінкою певно тому, що мати природа вкоротила його на розумі . . .

»А чи ти знаєш, що се кохання?«, сповідав його гіпопотам.

»Знаю«, сказав пес соромливо.

»Звідкіля знаєш?«

»Я вже кохав.«

»Кого?«

»Першу ліпшу собаку . . .«

Звірі витріщили очі, а гіпопотам сповідав далі:

»Скільки собак ти кохав?«

Хоч і як пес боявся, але тут мимохіть усміхнувся і сказав:

»Тяжко булоб їх усіх порахувати . . .«

Тут пані кабаниха не втерпіла. Сплеснула обома передніми лапами, штовхнула свою сусідку носом і крикнула:

»Чуєте, кумо? Тяжко булоб їх усіх порахувати«, каже. А я думала, що з нього такий дурноватий штурпак. А, ти, нехристе, а, ти бісурмане поганий! Ти виродку лукавий!«

»Деж ті твої жінки?«, сповідав далі гіпопотам.

»Се — не були мої жінки... Се були мої принагідні любовниці, яких я на перший погляд покохав і в найблищій хвилі забув.«

»А де твої діти?«

»Не знаю. Я й не бачив їх. Певно розлізлися по світі, як миші.«

»З тебе великий грішник«, говорив гіпопотам і тяжко зітхнув.

Останні слова пса дуже розхвилювали звіринну братію. Жінки почали здалека грозити псові кулаками і примовляли до нього:

»Давайте його сюди, сього розпусника, сього біса в собачій подобі! На шматки його роздерем!«

А каня лопотіла крилами перед його носом і, простягнувши гострі пазурі, кричала до нього:

»Очі йому видряпаю! Сього ще світ не бачив! Сестри і браття! Ся мала потвора — се не собака! Се — султан!«

Слон мусів знов рикнути й тупнути ногою, щоби втихомирити розбурхані звірячі пристрасти. Коли настав супокій, гіпопотам запитав пса:

»І скажи мені, блудний сину: »Чому тобі чужі сі святі імена: любов, жінка, батько, діти? Чому ти скотився в найчорнійшу глибінь розховстанних пристрастей?«

Пес довго вив-плакав, потім обтер сльози і мовчав.

Усі зусилля гіпопотама і других звірів приневолити песика до зізнання, що він навчився так неморально кохати від людини, були даремні. Песик на все відповідав тільки одним словом:

»Гав, гав, гав!«

Сповідник гіпопотам аж замнявся з клопоту й непевности й запитав:

»Що значить се собаче слово? Хто його розбере?«

Поважні звіринні мовознавці, психольоґи й пилозопи мовчали. Тільки духово слабі звірі, як зизоокий звір критик тхір і преподобний катехит цап гикай намагалися доказати, що й собаче мовчаннє й гавканє зясовують наглядно вплив людини на моральний упадок собак.

Гіпопотам очима звернувся до Лиса Микити з запитом, що йому далі робити з несиком? Прокуратор сказав, що про покуту буде мова пізнійше і просив, щоб гіпопотам тепер висповідав кітку.

Сповідь кітки була похожа на сповідь песика з тою ріжницею, що вона розкрила перед обличчем звірів глибокий упадок того звіринного жіноцтва, яке пішло на службу людині. Кітка закінчила свою сповідь отверто зізнанням, що неморальність у любові вона переняла від людини.

Внесок Лиса Микити.

»Звіринна Громадо!« говорив Лис Микита далі, »я навмисне покликав для вияснення вдачі людини свідків, щоб цілий звіринний світ побачив безмірну глибінь людського упадку не тільки зі самих моїх слів, але зі самих людських діл, очевидцями котрих були ті свідки. Думаю, що ніхто з поміж нас, навіть ніхто з присутних тут домашніх звірят-рабів людини не буде більше сумніватися в тому, що під впливом людини щезли в душах домашніх звірят усі сліди сієї наймогутнійшої й найшляхотнійшої життєвої сили, яка зоветься Кохання. Людина та її вірний раб-звір обернули сей найсвятійший огонь творчого життя в каламутну воду вбивчої хвилевої насолоди: чоловік обернув жінку в забавку, жінка чоловіка у знаряддє нечистих поривів. Обоє стали бездушними єствами.«

Лис Микита обернувся до пса й запитав його:

»Де, песику, були твої очі, що ти сього не бачив? Де твій розум, який сього не розумів? Адже ти, грішнику, мимо того всього так людині служиш, що люди тебе мають за найкращий примір службової вірности. О, рабська душе!« Про тебе треба дійсно сказати:

»Вірний як пес, а влюбливий, як собака.«

Лис Микита обернувся до царя Лева і промовив:

»Найвищий Трибунале! Велика Звіринна Громадо! Найбільша й найкрівавійша, всесвітня війна між людьми, якої свідками були ми всі, дала наглядний доказ на те, як безосновні й фальшиві були погляди на так звану вищість людського роду над звірями. Для добра звіринного роду я уважаю необхідним поставити сю справу на чергу дня рішучо та просвітлити звіринні мізки, затроєні здебільшого людськими гордощами, пересудами й забобонами. Вже найвища пора пізнати нам, звірям, усе єство людського »я«. Се пізнаннє оживить нашу надію на кращу будучність і відверне небезпеку повної заглади, яка грозить нам із боку людини. А що я чуюся початковцем у сій преважній справі, яку тепер будемо розважати, з тієї причини я за радою всіх звіринних учених кол запросив нашого славного вченого й пилозопа доктора Сича, щоб він був ласкав дати перед обличчем усього звіринного царства образ так званої людської культури. Високодостойний пане докторе Сичу, будь ласка, потрудіться блище до Його Величньости нашого Найяснійшого Царя.«

Фільозоф Доктор Сич малює образ людської культури.

Доктор Сич прилетів серед ледві чутного, таємного шелесту своїх крил. Сів на близькій гилі, поправив на носі свої великі окуляри й

розгорнувши перед собою папери з папороти, почав ось як читати:

»Найвищий Трибунале! Звіринна Громадо! Все моє життє я не сплю ночами тай рідко коли днями та думаю думу над розвязкою загадки буття, над ціллю всесвітнього життя, як також над відносинами звірів до людей і на відворот. Жахлива світова війна в людськім роді вияснила мені багато основ моїх поглядів, так, що всі мої міркування являються вислідом мойого глибокого переконання, опертого на непохитних підставах природи й льоґіки, науки й фільозофії, а головно на даних, які я взяв зі вселюдської різні. Я говоритиму тут коротко тільки про так звану людську культуру. Хто має очі, хай дивиться, хто має вуха, хай слухає!

На основі довголітніх дослідів, які я робив у царині праісторії всіх сотворінь на землі, я дійшов до переконання, що колись, у давніх-предавніх часах, не було в царстві живих сотворінь поділу на звірів і людей. Були тільки звірі, які жили по закону природи і славили її своїми неложними устами. Одначе з часом одна частина звірів почала не вдовольнятися сим раєм на землі, який давав їм безмежні багаства для гарного, безжурного життя і для їх душевної насолоди. Сим звірям надоїли, знудилися щедрі овочі матери землі. Вони, розпещені діти, почали дивитися спершу з

занудою, а далі з призирством на землю, доки не відвернули від неї очей, щоб деінде шукати розкішної наживи. Таким чином підняли очі на небо й побачили там огненно-золоті сяєва, ніби якийсь дивний блискучий мак, розсипаний скрізь по безвістях безкрайого простору. Сі звірі назвали ті небесні світила зорями й почали ними чим раз більше цікавитися. Вони уявили собі, що сі зорі — се мусять бути такі розкішні ласощі, яких іще досі ніякий звірячий язик не скоштував ні звіряча душа не відчула. Але мати природа не створила звірів, своїх дітей на те, щоб вони дивилися на зорі й лакомилися на них. Оттому ті химерні, вибагливі, нічим не насичені звірі чули великий біль очей і шиї, коли безперестанно вдивлялися в небо, бо приневолені відвертатися від землі, мусіли неприродно підіймати голову до гори й завертати очі. Отже, щоб улегчити собі можливість дивитися безупинно й без болю на зорі, почали ті невдоволені звірі на перекір законам природи підноситися на задні ноги або ставати дуба. Робили се так довго, доки не забули зовсім ходити на чотирьох ногах, так, як мати природа приказала й доки не обернулися в якісь дивні, двоногі істоти.

Від часу, як одна частина звірів почала ходити на двох ногах, вибухла війна між вірними природі синами-звірями з одного боку й між двоногими звірями-людьми з другого

боку. Війну розпочав двоногий звір, який, піднявши раз гордо голову в гору, почав позирати з гори на матір природу й на її дітей. А дивився він із призирством на них через те, що його двоногий хід розпалив у нім огонь нового, ще більшого невдоволення й розчарування. Чому? Людина почала почувати себе чужинцем на землі, бо віддалилася двома ногами і грудьми, в котрих жила душа й серце, від матери природи та від її законів. Одночасно людина не була в силі зірвати з неба золоті зоряні ласощі. І сталося таке: небо людину не приняло, а земля її відкинула. Сі дивовижні, крайньо неприродні звірі, сі двоногі, ніколи нічим незаспокоєні потвори, про котрих не знати, чи се леви, чи біси, чи вовки, чи риби, чи птиці, одним словом, се незнатиці, се, вибачте, люди. Двоногий хід людини — се хід гордости, бундючности, зарозумілости, жадоби самолюбної наживи, панування й жорстокости, коротко — се імперіялістичний хід. Звірі, і то не всі, тільки рідко мусять підводитися на задні ноги на те, щоб або боронитися від нападу або на заспокоєнне голоду роздобути собі поживу. А через те, що людина ходить усе на двох ногах, вона вічно неспокійна, голодна, ненажерлива, жорстока; вона безперестанно в зачіпнім поготівлі своєї душі й тіла.

Скаже дехто:

»Адже ви, птиці, ходите теж, як люди, на двох ногах . . . Отже . . .«

На такі заміти мушу ствердити ось яку глибоку правду:

»Тому, що птиці полюбили природу, вона, добра мати, перемінила їм передні ноги у крила, щоб вони могли свобідно ширяти в піднебесних просторах.

За теж одначе, що люди відчужилися від матери природи, вона покарала їх таким чином, що обернула їм передні ноги в руки. котрими люди одні одних мучать і вбивають.

Тільки маленькі люди, які ще не вміють ходити на двох ногах або, сказати по людськи, рачкують, се невинні святі єства, бо вони подібні до чотиреногих звірів. Одначе щойно тільки людська дитина перестане рачкувати, а вже кепське людське виховання починає перекривлювати й викорінювати з неї невинну душу й робить її поволі і правильно чим раз більше жорстоким двоногим дивоглядом природи. Я думаю, що звірі, які нераз пожерли рачкуючі людські діти, допустилися тяжкого гріху. Так не повинно бути. Ліпше булоб, якби звірі забірали маленькі людські діти й виховували їх у себе. Такі звірі з людських дітей придалисяб нам дуже у звіриннім царстві тому, що вони малиб великий розум, який ми моглиб використати для добра матери природи.

Доросла людина часом, але дуже рідко, забуває свою гордість і жорстокість і бє поклони, припадає чолом до землі перед якоюсь могутньою істотою, яку вона називає своїм Богом. Лиш тоді, коли людина кається за свої гріхи й паде на чотири ноги на землю, вона у своїй простоті й покорі похожа на звірів. Так само нагадує людина забутий звичай звіринної скромности тоді, коли вона при вітанні других людей хилить перед ними голову до землі.

Та найбільше знаменує самолюбство й жорстокість людини її дивна віра у вічний рай — для себе й у вічне пекло — для других. Уявіть собі, братя й сестри звірі, що ви мусілиби по смерти вічно смажитися в огні! Тільки людська жорстокість може вимріяти таку жахливу муку! Нам, звірям, досить се знати, що пекло мусить терпіти вже за життя всяке створіннє, яке блудить, значить, не живе по закону матери природи. А по смерти ми, звірі, бажаємо собі і всім нашим ворогам, навіть людям, вічного спокою.

Від часу, як люди почали ходити на двох ногах, починається так звана людська культура. Що се таке? Сучасна світова війна між людьми усунула всякі сумніви в тому, що людська культура — се одна величезна, бездонна, жахлива брехня. Найвищий Трибунале! Славна Звіринна Громадо! Дякуймо всі нашій матері природі і просім її, щоб вона все спасала

нас од повітря, голоду, граду, війни й від людської культури! Хоч люди розуміють під культурою вищу форму життя, одначе вже саме слово »культура« доказує, що се — неправда. Небіжчик Коненко, славний фільольоґ, який виховався в українських степах, дав нам своїми бистроумними дослідами з царини порівняного мовознавства доказ на те, що »культура« се — перекручене слово зі староукраїнського златинщеного слова »колітура«, яке означає »колениє«, »мордуваниє«, »різня«. Я не думаю тут розводитися широко над єством людської культури, наскільки вона виявилася в загально людському світовому пожарі. Скажу тільки, що такого безміру найглибшого упадку, як у сій війні, не пережила ні історія на нашій землі, ні на жадному иншому планеті. Не виказує його теж ні найбуйнійша звіринна уява.

Що значить казкова боротьба ґіґантів і титанів у порівнанні зі загально людською різнею? Там була велич ідеї, за те у світовій війні боролося саме розховстане божевілле, а з тисячів людських гармат ревіла несамовито тільки одна одніська безконечна пристрасть: мучтеся, конайте глупі люди, бо мені, сильнійшому ваша кров — райські пахощі, ваш плач і стогін конання небесна музика, ваші трупи — підвалини мого життя, ваш гріх — найсвятійша мета мого буття. Без-

бережні ріки крови і сліз проливають люди, будують нову вавилонську вежу з людських трупів, нові піраміди з людських черепів, відмежують себе крівавими хмарами від неба. І вбивають у себе затроєні ножі і в пянім шалі при тому кричать, що все те роблять у імя культури! І властиво се правда, бож ми звірі, знаємо вже, що значить »культура«.

Коли доктор Сич почав малювати боєву картину зі світової війни, як вороги, пробиті баґнетами, повзли у власній крові до себе й завміраючими пальцями вилювалися одні одним у вічі й зубами вжиралися одні одним у горла, наступили серед звірів вибухи нервових ударів і омління. З тієї причини доктор Сич перервав оповіданнє і сказав:

»Братя Звірі! Дякуймо нашій матері природі за те, що ми, звірі, некультурні. Дякуймо їй за те, що живемо по її закону. Ми, звірі, як се каже латинська приповідка „naturam sequimur ducem, ergo nunquam aberrabimus“. В чім же тайна сього закону? Мати природа каже ось як: »Життє — се боротьба«, в котрій сильнійші створіння живуть і розвиваються коштом слабших. Отже сильні звірі живляться слабшими звірями, сильні люди слабшими людьми. Се основа життєвої правди. Значить, із того виходилоби, що між людьми і звірями немає ріжниці. Хто так думавби, сей грубо помилявсяб. Чому? Вся ріжниця тут лежить не в ідеї, а у

формі. Отже перше: звір їсть слабше створіннє тільки тоді, коли зголоднів. Людина вбиває людину не для заспокоєння свого голоду, тільки на те, щоби втихомирити свою ненажерну жадобу низького самолюбства, свої поривання кровожадного нищення й виповнити свою душевну порожнечу, яка може сміло міритися з порожнечею всесвіту. Друге: звірі вбивають себе зубами й пазурями, так як закон природи велить. Люди нищать себе, як останні труси, а саме: колами, ножами, крісовими й гарматніми кулями, затроюють собі воздух, топлять себе у воді і в ріках крови. Третє: Звірі знають добре, хто хоче їх пожерти, а хто ні, хто їм брат, а хто їм сват, а хто їм ворог. З тієї причини в життєвій боротьбі легче звіреві забезпечитися від нападу. Коли, наприклад, ведмідь хоче зїсти оленя, то олень уже здалека се знає, бо вичитує з очей, з цілої постави ведмедя ось яку щиру, правдиву, нелукаву думку: »Ти, мой, утікай, бо я тебе зім.«

Инакше, о цілком инакше мається діло з людьми. Майже нема чоловіка, який був би певний і безпечний перед другими людьми. Він не знає, чи його найблищий приятель, ба навіть, чи його власна жінка не ошукає, не зрадить його та не вбє йому душі й тіла. Коли, наприклад, двох вовків зустрінеться в лісі, то ні один із них не має причини бентежитися, боятися і трівожитися, бо один вовк дуже добре

знає, що другий такий самий вовк, як і він. Вовк — так вовк тай годі. Колиж одначе зустрінеться в лісі припадково двох людей, то одному і другому серце з жаху холоне, бо одна людина думає про другу ось як:

»Сусе Христе!... Се певно злодій... розбійник... душогуб!«

Коли люди хочуть убити других людей, то беруть собі до помочі всю найчорнійшу прірву облуди, лукаво приязної усмішки, завертають побожно очі до неба, кладуть ліву руку на серце, а правою держать іззаду ніж і наче квочки до зерен пшениці раз-у-раз кудкудакають своїм жертвам:

»О, друзі, приятелі, ми ходячі міхи любови, поступу, братерства і т. д., для вашого добра.. Що? Ви не хочете? Вибачте... будь ласка... вибачте... будь ласка...« І по такому вступі гайда ширити любов і т. д. — ножем! Вкінці ось яке явище, знаменне для звірів і для людей. Звірі не люблять дивитися на муки створінь, бо се противиться їх природним почуванням. З тієї причини сильнійший звір убиває слабшого звіря на місці, в один мент. Але й вид убитої звірини йому противний. Оттому він і пожирає його дуже скоро і при тому деякі звірі навіть очі заплющують. Якже вбиває людина людину? Прочитайте тільки історію про вічно закутих людських невільників, про переслідуваннє християн, про тортури іспанської

інквізиції, про мученнє людей на судах, про жахливі варварства людей над людьми в час революцій, про повільне й довголітнє конаннє так званих людських злочинців по тюрмах, про свідоме, розховстане, розшаліле й холоднокровне катуваннє цілих народів народами переможцями й матимете поняттє про нашу звірячість і про людську так звану гуманність. Межи звірями є тільки одна порода, яка під впливом людської жорстокости навчилася й сама мучити й катувати довго свої жертви. Се людські коти, котрі задушують бідні миші дуже поволі, серед розкішного муркотіння. Думавби хто, що при вбиванні миші кіт відмовляє жертвенну молитву... Але де там? Він так любується муками своєї жертви! Що се таке? Се овоч людської культури. Зокрема треба згадати потворну людську жорстокість, яка покаже нам одну з найнагляднійших картин виродження людської вдачі."

Боротьба когутів і биків.

Доктор Сич вимовив таємні слова клятви й на темній стіні пралісу появилися дві картини боротьби, котра якраз тепер кипіла на світі. Одна картина зображувала кріваво смертельний двобій межи двома когутами серед юрби людей, які нахилилися над борцями та приглядалися їм і здушеними, дикими окликами заохочували їх роздирати один одного.

Очі тих людей палали несамовитим полумям розкішної насолоди, а їх обличча кривилися від потворної радісної млости. Вискубане пірє підіймалося, наче мала хмарка над когутами, а з їх усього, вже напів голого тіла, спливала струмочками кров. Здавалося, що чим більше слабне сила когутів, з тим більшою заїлістю вони скачуть на себе й розпорюють один одного окрівавленими дзьобами й кіхтями.

»Звіринна Громадо!«, говорив доктор Сич, »дивіться! Жорстокість, яку показують когути — се не їхня звіряча властивість, не їх вина — се розбішена бездушність людини, якій удалося своїм талантом перенести її на сих нещасних когутів!«

Обуреннє й жах звірів на вид сієї боротьби та її видців, людей, дійшли до найвищого степеня. Найголоснійше вислювлювали свої почування жінки-борці за звіринну честь, а між ними в першому ряді сороки. Вони охрипли від безперестанного скреготіння до людей на образі: »Дамо ми вам розкошуватися нашою кровю, ви, французьоваті Гішпани! Ви, холоднокровно ошалілі Джон булі! Ледащо! Нікчемні виплодки!«

Кілька когутів і курок не могли витримати на своїх місцях. Вони полетіли до картини, щоб видзьобати тим людям очі. А коли одна курочка приглянулася блище когутові, куд-куд:кнула-злебеділа на цілий праліс боже-

вільним голосом: »Сусе Христе! Мій батько!« і з тими словами впала як нежива, на землю. Треба було омлілу курку водою відливати.

За те майже все звіринне царство аж заливо з радости, коли підчас боротьби биків один ранений бик настромив собі на роги тореадора, котрий червоною плахтою дразнив свою жертву. Коли одначе другі людські борці вбили в бика цілий ліс ратиц і їхня жертва почала серед крови хилитися додолу, поважні носороги, буй-тури, зубри й олені кинулися в напрямі до жахливої картини, переломали поліційний кордон та хотіли взяти на роги всіх видців, особливо пишно убраних дам, які на вид звірячої крови і смерти аж омлівали з розкішної змислової насолоди. Та в тій хвилині картина по бажанню доктора Сича щезла, а коли всі звірі після глибокого схвилювання прийшли до себе, він сказав:

»Що нам доказують усі мої виводи й сі картини, які ви як раз бачили? Вони доказують лиш одну правду, непохитну і тверду, наче граніт: коли звірі для необхідного утримання життя мусять убивати других звірів і людей, то се називається по людському »звірство«; колиж люди вбивають людей не для втихомирення голоду, тільки для задовільнення своїх уроджених поривів самолюбства, жорстокости й варварства, то се по людському зветься »культура«.

Доктор Сич викликує духів звіринних трупів.

Тепер доктор Лис Микита обізвався словами:

»Найвищий Трибунале! Славна Звіринна Громадо! Думаю, що буду речником усіх звірів, коли висловлю нашому найбільшому фільозофові, пану докторові Сичеві, нашу найглибшу подяку за його незвичайно цікаві та глибоко обосновані докази нікчемности так званої людської культури. Одночасно я хотівби для доповнення поняття »людина« сказати ось що: без огляду на ріжниці звичаїв та обичаїв у сотворінь усі вони визначаються тим, що вміють шанувати память погибших на те, щоб душа померших могла станути на страшний суд у своїм тілі, в якому мешкала за життя. Тільки одна людина не почуває таємної святости сього звірячого обовязку і звичаю, старого, наче світ. Якраз тому, що наш Вельмишановний доктор фільозофії пан Сич має у своїй ученій голові тайну викликати духів померших істот, я прошу його, щоб се зробив нам задля повного зясування людської вдачі, а саме, щоб нам показати, якою нечуваною вишуканістю знущань визначається людська культура навіть супроти звіринних трупів і як сі нещасні жертви людської жорстокости мусять навіть по смерти страждати.«

Доктор Сич вимовив чародійне слово й перед очима звірів явилася якась розвійно біла подоба, котрої однак ніхто не міг пізнати. Вона була майже гола й хоч уявляла собою духа, та проте виглядала дуже смішно, так, що одні звірі почали усміхатися, а звіринні молодиці й дівчата спускали ізза наготи сієї дивної подоби очі в долину. Доктор Сич поправив окуляри на носі й запитав голосом, повним поваги та святочности:

»О, духу, який жаль маєш до людини?«

Дивна подоба витягнула шию і з глибоким болем почала жалітися:

»Сором і ганьба палить мене на тому світі. Чомуж і сей світ мене мучить? Ізза моєї наготи сміються з мене святі в небі й тепер живі єства на землі. Навіть у сні лягає моя нагота тяжкою зморою на мої груди й доводить мене до божевілля. Тоді я зриваюся зі сну й хочу собі смерть заподіяти. Роздряпую своє лоно гострими пазурами, однак пазурі навіть не задраснуть моєї шкури, ніж із небесної кухні не проріже мені горла, шнурок із небесних заслон не зашморгнеться на моїй шиї, моя бідна головонька не розторощиться до воріт небесного царства. Взагалі ніяким чином я не в силі вмерти, бо я в небі безсмертна. О, проклята безсмертносте! О, тричі проклята людино, через котру я засуджена двигати серед найчорнійшої

розпуки ярмо небесного раю! А колись я була така щаслива на землі! Моя краса пишалася далеко-широко! Найславнійші лицарі-козаки залицялися до мене! Навіть людські пісні славили мою красу! А тепер —«

Тут гола душа почала важко ридати, так що праліс гомоном передавав од дерева до дерева її розпучливе голосіннє, а багато звіринних жінок не могли також іздержатися від сліз теплого спочуття для нещасної голої душі. Коли її плач трошки втих, душа нарікала далі словами:

»Людина мене жорстоко вбила, а мою чудову дівочу сукню, мої золотосяйні пера геть чисто з мене обскубала на те, щоб оздобити ними капелюхи своїй жінці та своїм дітям. За мій сором і ганьбу, за мою тяжку муку в небі хай ті капелюхи з моїм перами, з моєю красою, обернуться нагло в тяжкі млинові каміння та хай потягнуть усю ту сімю на дно глибокої ріки! Ох, горе, лишенько мені! Бодай тебе, бідна паво, мати була не висиділа з яєчка! Бодай те яєчко було ще в лоні матери зогнило! Бодай воно було маззю розлилося! Бодай —«

Тут нагло доктор Сич усунув духа пави й викликав нове єство. Воно ще дивнійше виглядало, ніж попереднє. Було дуже велике і складалося з кадовба, з чотирьох ніг і з шиї, а голови не було видно. З цілого тіла, з котрого була здерта шкура, стікала темно-червона

кров. Сей дух почав говорити дивно глухим, порожнім голосом, який, здається, походив із його черева:

»Любі браття й сестри на землі! Ви мене не пізнаєте. — Я колишній славний буй-лицар Тигренко. Дивіться добре на мене тай не забувайте того найбільшого обезчесника трупів, яким являється жахлива істота, на імя людина! Запамятайте собі добре мою теперішню подобу і присягніть смерть і пекло людині! Тепер я в небесному царстві чудернацьке страхіттє і разом із тим посміховище й позорище всіх святих! Мою шкуру, мою шерсть, мої очі, мої зуби й мій ніс, мою мужеську подобу здер людський злочинець із мойого трупа, висушив на сонці й вистелив ними свої пишні кімнати та топче (ох, ти, пекельне почуттє повної безсильности!), лукаво топче їх ногами! А я не можу з шаленого гніву заскреготати зубами, не можу блиснути огнем помсти і смерти в очах, бо на моїх очах нога чоловіка спочиває! Невже можна уявити собі страшнійший глум для мене? Чи можлива більша розпука лицаря, перед котрим колись усі люди і всі царі тремтіли! А тепер! О, пекельне небо! Моїми зубами, що колись роздирали найдужих силачів, тепер людська маленька дитина бавиться!«

Тигр почав несамовито гарчати з великого болю, аж усім звірям моторошно стало. Доктор Сич зробив таємний знак і дух тигра щез.

Тепер появилася нова постать і викликала таке веселе враженнє, що багато звірів почало голосно сміятися. Вона була дуже товста і кругла, а замість обличча мала ніби якусь трубу, ніби затесаний стовпець. З неї була так само здерта вся шкура і вся та душа була похожа на велику купу смальцю, підперту чотирьма патиками, а пятий патик на переді був мабуть на те, щоб ся душа мала чим говорити. З поміж верстви смальцю сторчали густо біля себе якісь ніби цеголки, що подобали на висмажені сіканці або »шницлі« й були повязані межи собою ніби грубшими й тоншими мотузками. Постать або не вміла або не хотіла обізватися й непорушно та мовчки стояла. Тоді доктор Сич був приневолений запитати її:

»Хто ти, духу?«

Постать довшу хвилину мнялася, доки вкінці не промовила сухим, заржавілим голосом:

»У раю я — свята Доместіка,
А на землі я, вибачте, свиня.«

Представилася і знов замовкла. Доктор Сич завізвав її, щоб вона розказала про свою кривду, заподіяну їй людиною та про своє життє на тому світі. Товста душа зітхнула дуже, не знати, чи тому, що їй важко жити в небі, чи може тому, що не мала охоти говорити. Вкінці обізвалася так:

»Я не знаю, де мені було ліпше, чи на землі, чи тепер у небі. Людина мене добре годувала, нема що казати. Але і святі в небі за мене дбають. Ні, в небі мені таки ліпше. Я мешкаю там сама в гарній кімнаті, маю там багато соломи і їм усе з золотого корита, в котрому все стільки харчу, що я собі з ним ради дати не можу й мушу безупинно тримати рот у кориті. На чоловіка маю жаль за те, що якраз тоді, коли я була найздоровійша, найтовстійша й чула в собі найбільшу радість життя, він мене нагло заколов. А мені ще так бажалося жити! Так бажалося мені ще порити трошки землю, покачатися ще в калюжі, попацькати своїм критичним рилом твір духа і привести ще дванацятеро поросят! Але се ще не таке страшне, бо на те мій пан мене й годував, щоб зарізати. Се було його право. Лиш одної великої кривди не забуду ніколи чоловікові. Замість мого трупа зїсти так, як Бог приказав, він мене порізав на шматки, поробив з мене ковбаси, начинив кишки, з мого шлунка зробив сальцесон, моє сало зашив у мішок, із мого серця виточив кров і зїв його з оцтом! Через те я часто чую в роті якусь пекучу гіркість і взагалі не маю в небі того здоровля, що на землі. Але се ще невелике нещастє. Та найгірше я терплю через те, що людина перемішала всі части мого тіла й так їх понапихала, що я в небі не маю ні в десятій частині сього здорового апетиту,

яким я тішилися на землі. Слабую на запір шлунка. Їм у небі більше очима, ніж ротом. Також не жаль мені, що чоловік моє мясо дуже пересолив. Переболю теж і те, що чоловік здер з мене шкуру і зробив собі з неї чоботи. Тільки одно мене мучить і все псує мені смак та доводить до того, що все, що зїм, мені відбивається. Я прощу чоловікові те, що він їсть мене з сіллю, з оцтом, з перцем, паприкою, та ніколи не дарую йому того, що він їсть мене — з цибулею!«

Товста душа хотіла ще далі балакати, але доктор Сич дав таємний знак і вона щезла. Тоді доктор Лис Микита промовив ось якими словами:

»Славна Звіринна Громадо! Ви чули, яких дикостей допускається людина навіть на трупах наших братів і сестер! А як далеко сягає руїницький вплив на звіринну душу навіть у позагробнім життю, се доказує нам дух нашої ближньої, блаженної памяти рабині, вибачте, свині, котра щойно щезла нам із перед очей. Вона сказала нам, що чоловік мав право її заколоти з тієї причини, що її годував. Ся нещасна істота, ся свиня, утратила в людському хліві всі останки звіринної самопошани та показала нам ось який недостойний, низький світогляд: людський раб за корито помиї продасть і честь і життє! Ще, бачите, вицвіт людської культури! Тепер згадаємо ще кількома

словами так званий суспільний лад між людьми. Сей образ зволить нам намалювати наш вельми заслужений соціольоґ і бувший директор поліції Високошановний доктор Ведмеденко. Пане докторе, прошу блище.«

Що звірі думають про людський державний і суспільний лад?

Доктор Ведмеденко заняв своє місце й почав малювати ось яку картину:

»Найвищий Трибунале! Славна Звіринна Громадо! Я вже довго живу на світі, студіював на багатьох університетах, був також на службі в людини. Отже, значить, я мав нагоду пізнати суспільний лад людства з теоретичного і практичного боку. З тієї причини радію, що буду в силі послужити нашій загально звіринній справі своїми наскрізь предметовими увагами. Думаю, що найперше буде до речі сказати одно слово про основу суспільного ладу у звіринному царстві, щоб тим яскравійше впала в очі кождому глибочезна прірва межи звіринним і людським суспільним життєм. Основним прінціпом звіринного державно-суспільного ладу є максіма: жий коштом слабшого, але поводися з ним із почуттєм чесности й лицарськости, значить, убий його так скоро, щоби слабший звір не тільки не мучився, але й навіть не помітив, коли перестав жити. З огляду на таку нашу звіринну засаду, згідну з честю, з морал-

лю й естетикою, кождий звір навіть не знає, ще се таке смерть, не думає про неї та не боїться її, бо може й мусить у противенстві до людини сказати собі ось яку глибоку звіринно-життєву правду: »Я не маю найменшої причини боятися смерти. Чому? Ось тому: коли я є, нема смерти: прийде смерть, мене нема.« Сеї шляхотної черти нашої звірячости ми, звірі, слава матері природі, придержуємося з малими винятками всі.

Якже виглядає людський державно-суспільний лад? Коли наша звіринна держава на те тільки існує, щоби зберігати святий закон природи, силою котрого дуцций звір мусить убивати слабшого з найменшим болем для останнього, то людська держава піднесла де свого найвищого закону оцей жахливо дикий прінціп: не вбий, тільки вбивай! Убивай, сильна людино, слабшу людину тижнями, роками, десятками літ, убивай її протягом її всього життя! Не вбий, бо тоді держава тебе убє! Убивай, тоді будеш корисним чесним, ідеальним громадянином.«

Доктор Ведмеденко кинув оком на зачудувані й дуже збентежені обличча звірів і говорив:

»Мені здається, що не всі звірі гаразд мене зрозуміли. Справа ось яка: людська держава забезпечує життє тільки маленькій скількости людей, які є її знаряддєм; щодо міліонів дру-

гих людей, то вона стосами цівільних і карних законів звязала їм руки, ноги й душу й зовсім їй байдуже, чи ті люде будуть мати чим жити, чи загинуть із голоду. Людська держава поділила людей на посідачів і на так званих голопупенків або пролетарів. Уявіть собі, панове, що у нас, наприклад, якийнебудь мій земляк ведмідь у приступі якогось поганого настрою вбивби нараз двацять овець. Що ви думаєте? Невже він після заспокоєння свого голоду не відступивби других пятнацять овець своїм сусідам?« . .

Доктор Ведмеденко обернувся до ведмедя Бурмила і з усміхом запитав його:

»Як міркуєте, вуйку Бурмиле? Так, чи ні?«

На знак згоди Бурмило хитнув головою й бурмотнув басовим голосом:

»Гм.«

»Але людина«, говорив доктор Ведмеденко, нагоропашить цілу гору скарбів, запхає ними горло, черево, кишені, пазухи, холяви, а коли голопупенки хочуть із тієї гори взяти дещо у свої власні кишені й черева, тоді людина кричить до них:

»Геть руки від сього, ви, обірванці, голодранці! Се не ваше, се моє!« Для звіринних мізків, не притемнених людською культурою, просто незрозуміле те, що держава бере такого самолюбного глитая з його ненажерливим і віч-

но, як безодня відчиненим ротом, у свою оборону перед міліонами тих голопупенків! Ми, звірі, не знаємо засади »се моє, се твоє«. А люди на сій засаді збудували цілий свій державно-суспільний лад. Коли у нас який звір голодний, то наша держава каже йому:

»Наш край багатий і широкий; бери собі, що хочеш.«

Колиж у людській державі міліони гинуть із нужди й голоду, то держава тільки про одно дбає, а саме, щоб ті міліони голопупенків не забрали, борони Боже, дещо з багаства, що його накопичив один або кілька людських осібняків... Людська держава воліє, щоб ті багаства на пні зогнили, тільки щоби зберігати як найбільші святощі чисто людське право найнищого самолюбства. Отже людська держава на те тільки існує, щоб найбільші самолюби мали змогу скупчувати безкарно цілі гори статків і достатків; далі на те, щоб міліони голопупенків були позбавлені в розпучливій боротьбі за життє всяких засобів і всякої свободи руху, значить, аби могли з ласки держави поволі й серед найтящих болів конати.

Але час од часу вдається голопупенкам розторощити трони, порвати царські ризи та замінити корону, наприклад, у звичайний собі горщик. Се в людей зоветься »революція«. Одначе що тоді діється? Нема нічого страшнійшого від невільника, що дірветься до жоло-

бу державно-суспільного ладу. Тоді з давнійших мучеників стають кати, з апостолів—Юди, з ідеалістів — поганці, з братолюбних одиниць — низькі самолюби, з лагідних ягнят — кріваві Нерони, з невластилюбних добряг — нечувано жорстокі деспоти! І коли давнійше над міліонами людей панував коронований цар, то тепер царює над ними некоронований хам! І тоді на білу хмару наступає чорна хмара. Горе було людям під білою хмарою царів, та ще більша руїна обхоплює землю під чорною хмарою некоронованих деспотів. Тоді відчиняються пекельні ворота й пекло переносить своє царство між людей. Кожда людина непевна тоді свого життя в найблищій хвилині. Люди забувають, хто вони. Мущини стають живими оруддями вбивства, жінки перекидаються в божевільні гетери, великі країни червоніють од крови. І не тисяч, не міліон, не два, а десятки міліонів людей у дослівному значінні гинуть із голоду! Та заки умруть, вони стають людоїдами. Мати пожирає своїх дітей, брат брата, сестра сестру, сусід сусіда, чоловік жінку, жінка чоловіка! Найвищий Трибунале! Звіринна Громадо! Оце так звана людська культура!«

Доктор Ведмеденко мусів тут перервати свій виклад, бо багато звіринних жінок зімліло під вражіннєм жахливих слів ученого. Навіть сама її Величність Пані Цариця дістала нагло

заворот голови й сам цар Лев чувся спонуканий відвести свою дружину особисто в її пишну спальню, відкіля незадовго вернув сам і глибоко задуманий засів знов на свойому престолі. Коли дбайливими заходами звірів омлілі жінки й дівчата прийшли до себе, доктор Ведмеденко говорив:

»Людоїство між людьми — се наслідок непоміркованости, глупоти й бездушности вчерашнього голопупенка. Замість задовольнитися розвалом дотеперішнього коронованого ладу та змагати поволі й обережно до здійснення рівности і свободи між людьми, перепяв неграмотний, недосвідний і голодний голопупенко ненажерливу душу від свого попередника деспота та перейшов його тисячу разів жорстокістю, лакімством і кровожадністю. Та на тім не кінець. І се найбільша іронія, про яку думаюча істота могла чути. Бо ото сей некоронований голопупенко-деспот уявив собі, що йому призначено долею спромінь накинути всьому світові новий лад його домашнього людоїства. Сей революційний школяр, який не в силі розвязати у своїй власній хаті проблєми абортів, хоче вирішити проблєму перебудови всього світу, ба навіть цілого козмічного простору!

Найвищий Трибунале! Славна Звіринна Громадо! З картини, яку я змалював, виникає з льоґічною послідовністю ось який висновок:

»В порівнанні зі звіринною державою всяка людська держава без огляду на те, чи в ній панує цар, чи глитай, чи голопупенко — се установа самолюбної наживи небагатьох одиниць із одного боку й повільного конання міліонів людей із другого боку.

В людськім суспільнім ладі не зміняється нічо за винятком положення й завдання корони, котра відбуває тільки невеличку подорож, а саме: за панування царів сидить корона на голові, а за панування голопупенка стоїть до гори ногами під ліжком для певної потреби так довго, доки той сам голопупенко не вийме її з під ліжка й не покладе її собі на голову. Тоді юрба, що ранійше кричала: »Смерть цареві!«, тепер несамовито реве: »Хай живе цар!« Оце вічне, незмінне блудне коло людського суспільного ладу. Ніяка зміна на ліпше, ніякий поступ тут неможливі. Чому? Люди не змінять ні держави ні свого суспільного життя, бо не матимуть потрібної до того духової сили. Щоби перемінити державно-суспільний лад, треба насамперед людям перемінити, переродити свою душу. Одначе се неможливе, бо людська душа, раз одбігши наслідком культури від природи, раз пересякнувши наскрізь багном самолюбства і гниллю брехні, на мою думку ніколи не переміниться й не переродиться. Я сказав за багато, коли згадав про можливість переродження людської душі.

Душевне переродженнє людей неможливе, а неможливе воно тому, що в людстві взагалі нема душі. Слабі останки її тліли в людях колись, але румовище й попіл світового пожару здушили, знищили їх цілком. Людська душа — се утрачений рай, який уже ніколи не вернеться.«

Образ радника двору доктора Ведмеденка викликав бурю признання з боку всіх звірів. Не можна собі уявити звіринного одушевлення, що виявилося могутньою, ніколи на землі ні в небі ні в пеклі нечуваною музикою, яка своєю сердечністю й безпосередністю почувань просто роздирала горла тисячів і тисячів звірів, од ледві чутного бреніння дрібнесеньких комашок аж до підземельно грубого й жахливого рику й реву носорогів і слонів. Всі звіринні серця утворили одно серце, всі горла одно всесвітнє гармонійне горло, всі думки злилися в одну думку, яка продерлася в один потрясаючий оклик:

»Хай живуть наші славні фільозофи доктор Сич і доктор Ведмеденко! Многая літа! Многая літа-а-а-а-а!!«

Кабан-шляхтич і кінь-мужик.

Державний прокуратор Лис Микита забрав тепер голос і сказав:

»Найвищий Трибунале! Славна Звіринна Громадо! Ми вже за довго займалися наскрізь

поважними виводами по питанню єства людини. Боюся, що деякі панове звірі, особливо наші достойні пані, а передовсім наші молоденькі краснопері, краснохвості і краснодзьобі панночки, не привикли до таких незвичайних картин і думок. Вони почали, а може небаром почнуть почувати себе ніяково. Щоб се оминути, а передовсім, аби дати нашому молодому поколінню поучну й веселу розривку, я хотівби поставити одно внесеннє, якого виконаннє причиниться може в найбільший мірі до пізнання всеї моральної та духової безвартости людини. Маю на думці так зване людське національне питаннє. Воно зі становища нашої звіринної думки й етики являється чимось так божевільним і одночасно так потворно смішним, що наша звіринна молодь і навіть ми, всі старі звірі, будемо реготатися до розпуку, коли побачимо на наші власні очі, як людські народи національне питаннє розуміють і як його розвязують. Із тієї причини я порадивби вивести перед очима Його Величньости царя Лева й перед усією звіринною братією драматичну картину під наголовком »Національна боротьба між людьми«. Акторами сієї картини будуть ті звірі, які зголосяться добровільно до сього завдання й котрі були на службі в людини.«

Найвищий Трибунал приняв внесеннє д-ра Лиса Микити. Тоді він звернувся до до-

машніх звірів і запитав їх голосом, який говорив, що й вони можуть у пралісі придатися:

»Хто з вас чується в силі виставити нам сю цікаву картину людської бездушности?«

Коли прокураторські очі спочили на обличчі песика, що недавно тому сповідався, псові нагло мелькнула через голову щаслива думка. Йому здавалося, що відверне від себе грозу кари за свої любовні гріхи, коли тепер використає нагоду розвеселити царя, прокуратора, трибунал і всю звіринну громаду. Отже без довгої надуми пес обізвався:

»Гав, гав! Я!«

За другого актора зголосився молодий білий кінь, який дуже мав охоту побрикати собі трошки, бо ще ніколи не довелося йому стояти так довго й непорушно на одному місці. На знак згоди він заіржав весело та почав разом і псом протискатися крізь густу юрбу звірів до царя. Державно-собача поліція звеліла звіринному народові уступитися трошки назад і на боки, щоб видовище національної боротьби було по змозі як найбільше.

Але звіринні жінки почали пронизливим ґеґаннєм, сичаннєм, дзявканнєм, гавканнєм, скреготом, кудкудаканнєм і краканнєм противитися тому, щоби песик виступав у ролі театрального художника-актора. Цар Лев і Найвищий Трибунал мусіли рахуватися з громадською думкою звіринного жіноцтва.

Тому пес не міг виступити на сцені ізза свойого неморального життя. Він похилив на свойому місці сумно малу голову та почав ковтати дрібні сльози, що горохом котилися йому з очей. Серед ледві чутного хлипання він жалібно скавулів і розжалобився дуже на людину, яка звела його, колись чисту й невинну душу, як то кажуть, на пси. На його місце зголосився дикий кабан, який сказав, що вправді не служив людині, але живе близько неї в лісі та вже нераз мав нагоду пізнати на своїй власній шкурі, що се таке людина. За однодушною згодою звірів узяв кабан на себе ролю шляхтича, що по думці фільозофа д-ра Сича уявляє собою найцікавійший, найзнаменнійший і найнікчемнійший, разом із тим найсмішнійший тип людини на тлі національної боротьби. Кінь дістав завданнє виступити в ролі Українця. Сам цар Лев звернув обом акторам увагу на те, що вони не сміють ранити один одного в боротьбі, бо звірі — се не Іспани й не Анґлійці, щоб розкошуватися непотрібним розливом звірячої крови.

Кабан і кінь станули напроти себе. Лис Микита, що лаштував і вів боротьбу, закликав до обох національних представників двох слонів, які по приказу обкрутили своїми трубами животи кабана й коня і тримали обох суперників так, аби вони не могли рушитися з місця. ЛисМикита пояснив звірям, що кабан-шляхтич

і кінь-мужик находиться тепер у національній неволі та звернув звіринній громаді увагу на те, що вона мусить уважити, як сі оба людські невольники будуть поводитися у своїм теперішнім положенні.

Кінь-Українець наступив уха, понурив голову глибоко в долину та почав думати важку думу.

За те шляхтич не устояв ні хвилини спокійно. Він наїжив шерсть, почав крутити передом і задом і розпорцувати землю. Опісля підняв голову, подивився своїми малими, немудрими, лукаво впертими очима на слона й на все окруженнє, зацьмакав цупко й закланцав зубами. Відчинив рот так широко, що здавалося, начеб його рило геть розкололося на дві половині, які вже ніколи не стуляться та почав стогнати, грозити, плакати, кричати, благати-молити ось якими словами:

»Я кабансько-лицарський народ гербу »Пся креф!« Моє поколіннє найстарше на всьому світі, бо ще Адам і Ева їли зроблені з нас кабансько-шляхецькі ковбаси. Хто хоче знати, що се культура, хай іде до мене! Тільки я маю на виставу красу штуки, мельодію мови, шик кабанських сальонів, добірність кухні й товсту круглобедрість кабаних і кабанівен! Без мене світ тюрма, Голгофта, руїна! О, високі, достойні, всемогутні можновладці світу! Не допустіть до того, щоби крівавий деспот, тупо-

умний слон-кат держав мене в подлих обіймах неволі! Увільніть мене, благаю вас! Без кабана-шляхтича не засяє сонце волі нікому на світі. Слово гонору даю, ися креф! Брате Українче! Молю тебе, поможи мені пірвати кайдани, а я тобі. За нашу і вашу вольність — рох-рох-рох! Я Месія, розпятий на хресті за гріхи світу! Як вийду на волю, брате Українче, стану апостолом, огненним стовпом. Богом волі і братерства з тобою і з цілим світом! Ися креф!»

Звіринна молодь почала аж заходитися зі сміху, так їй подобалася гра кабана. Але і старі звірі, що вже багато на світі бували й пережили, не могли нахвалитися мистецького наслідування шляхецької вдачі актором кабаном, а зубри з біловіської пущі, які може найліпше зі всіх звірів знали особисто шляхецький рід, хитали потакуючо головами й однодушно висловлювалися ось як:

»Дуже добре. Дуже добре. Кабан так вірно наслідує Ляхів, що треба сказати: шарпни кабана за хвіст, то з нього вийде Лях, май діло з Ляхом, то пізнаєш у нім кабана.«

Менше подобалася звірям гра коня-мужика. Алеж і його роля була тяжка. Кінь мусів наслідувати українську осталість, сумовитість, задуму, манколію, українську недостачу рухливої діяльности — значить, усі такі черти характеру, які не мають у собі нічого драматич-

ного. Тільки самі найбільш освічені кола межи звірями, як сама Його Величність цар Лев, слоні, буйтури і всі учені спеціялісти-народознавці признали, що кінь вивязується зі свойого завдання так само добре, як і кабан. А що його роля така невдячна, сьому не винен кінь, тільки ті історичні обставини, серед яких витворилася українська вдача і яку кінь мусів теж вірно наслідувати. Отже кінь передавав дуже добре українську тугу за волею при помочі пісень. Він умів зворушливо відіржати історичні думи й передати словами й виразом обличча глибоку сумовитість українських народніх пісень. Та коли він заспівав пісню »Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці«, »Не чужого ми бажаєм« і »Мир вам братя всі приносим«, звірі не могли вийти з дива, як українська людина може в кайданах неволі показувати такий сльозаво-солодкавий світогляд, замість ударити в один однодушний громовий звук »Смерть катам!« А Лис Микита зауважив:

»Народ, який співає »Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці«, не зможе скоро вибитись на волю, бо він не розуміє ось якої глибокої життєвої правди: вороженьки не гинуть, як роса на сонці, лиш вороженьків треба вбити, знищити, як нахабних щурів. А потім, панове! Що за мягкість, що за душевна розхляпаність обдарювати крівавого тирана титулом

»вороженько . . .« Бракує Українцеві ще тільки сказати:

»Мій найсолодший вороженьку! Настав будь ласка, свою мордочку, хай я тебе поцьомаю . . .« Ха-ха-ха!

»Або таке, як »Не чужого ми бажаєм«, обізвався достойний міністер Ведмідь Бурмило. »Щоб жити, мусить народ бажати та силою здобувати не тільки своє, але й чуже. Бо своє народ лиш тоді збереже, коли й чуже має у своїх руках, як застав.«

»А вже просто незрозуміла душа народу, який співає пісню »Мир вам братя всім приносим«,« промовив доктор Сич до Бурмила й Лиса Микити. Проповідувати мир, коли ціле тіло ятриться ранами в тюрмі рабства, може тільки душа невольника, що вже привик до ярма, як віл до людського плуга.«

Коли Лис Микита міркував, що вже досить охкання, крику, самохвальби й несмачних закликів шляхтича до всього світу, дав потайки слоневі знак пустити його і просив звіринну громаду уважати на се, як сей кабан буде поводитися на волі. Щойно труба слоня увільнила кабана з обіймів, як він із несамовитої втіхи здорово квікнув, наїжив щітину, задер бундючно хвіст і миттю побіг на край поляни і там шубовсть у калюжу! Викачався нівроку в нечистій воді, забрав усе слизьке багно на свої вольні плечі та прибіг назад на

сцену. Там уже щось лежало на землі, завинуте в папороть. Се приніс якийсь пес. Кабан здер папороть і побачивши перед собою блискучий ніж, дуже зрадів і сказав, що воля без ножа — се кабан без очей. Ті кабанові слова викликали велику веселість у звірів, а доктор Лис Микита дав кабанові ось яке напімненнє:

»Роби собі з тим ножем, що хочеш, але раджу тобі: заки візьмеш його в рот, обвини його чимнебудь! Ніж — се символ людської культури. Можеш, кабане, як се тобі по нутру, забруджувати себе болотом, але настільки мусиш усе шанувати свій рот, аби не брудити його предметами людської цівілізації . . .«

Кабан завинув ніж і, взявши його за держак у рот, почав оглядатися кругом і святочно та при тому грізно заквічав:

»Моя вольна Шляхеччина мусить бути страшно велика. Пся креф! А зроблю я її великою своїм болотом, своїми клеваками, своїм ножем і своїм кабанським рилом. Я оберну всіх звірів у шляхтичів, а як вони не схочуть, я їх рознесу, розторощу, роздеру! Убю ножем самого царя Лева й засяду не його престолі, рох-рох!«

Цар Лев, який досі сидів поважний і нахмарений, зареготався здорово і ревнув:

»Чудово!«

Зі запіненим ротом, із дико заіскреними очима підійшов кабан Лях до коня Українця й почав кричати до нього:

»Від тебе почну свою історичну місію шляхецько-кабанського рила. Хто ти? Що ти таке?«

Кінь підняв голову і простягнув її до кабана так, що вона творила одну лінію з його шиєю, закотив верхню та спідню губу й показав кабанові два ряди гарних білих зубів. Се був знак, що з таких слів шляхтича навіть і кінь сміється. Сей вираз коневого обличча припав дуже до вподоби звіриній громаді й вона почала голосними окликами підбадьорювати його:

»Славно! Славно! Дай кабанові порядну научку!«

Шляхтич наставив до коня-Українця гострий ніж і ще раз гримнув на нього:

»Що ти таке?«

Кінь-Українець заіржав так якось болючо весело, що по цілому пралісі гомонів довго звучний голос його чутливої мови »ір-ір-ір-ір!«

Мова коня-Українця роздратувала до краю шляхтича. Його заболочений рот покрився свіжим приливом піни й він почав кричати, як навіджений:

»Що се за хамська мова »ір-ір-ір!« Тепер довкола мене тільки моя вольна кабанська Шляхетчина, а ти мій підданий! Ти се кінь-Українець, ти шляхтич! Як почую ще раз твоє конячо-українське лепетання, сейчас тобі ножем черево розпорю! Отже мусиш балакати

до мене найкращою, найкультурнійшою, наймилозвучнійшою мовою на світі, якою говорять кабани-шляхтичі і яка зоветься чудово мельодійним іменем »рох-рох!«

Останні слова кабана розпалили здоровенний регіт серед звіринної молоді, а поважний столітній дідусь Зубрицький не затаював своїх почувань і сказав до свого молодшого брата круторогого пана Волинського:

»Їй Богу, сей кабан — се викапаний шляхтич!«

Кінь-Українець заіржав тепер іще раз із почуттєм великого пересердя й почав говорити до шляхтича ось якими словами:

»Невже ти забув, кабане, як ти тому кілька хвилин тяжко стогнав у ярмі неволі? Невже ти справді не вмієш одріжняти волі від самоволі? Коли ти се забув, тоді ти не достойний волі, бо в тебе душа нікчемного раба й хама!«

»Славно, коню-Українче! Славно!«, кричали до нього одушевлені звірі.

Але шляхтич не дався збити з пантелику й розквічався так несамовито, начеб йому хто ніж під лопатку устромив:

»Не розумію! Не хочу розуміти! Пся креф! Не іркай мені в уха так подло по українськи! Або культурно по кабансько-шляхецьки мені рохкай або стули свою конячо-українську хавку, бо смерть на місці тобі зроблю! Пся креф

гайдамацька! Рох-рох!«

Шляхтич приступив дуже близько до коня-Українця, оглянув його докладно та почав знову кричати:

»Чому ти більший від мене? Чекай, небоже, я вже тебе скорчу як слід. Чому в тебе хвіст кращий від мого? Я вже тобі його обітну! Чому в тебе така гарна постава? Я вже тебе огнем і мечем перекривлю! Чому ти такий чистий і білий? Щоб ти удостоївся високої шляхецької культури, я зроблю тебе таким чорним, як я сам.«

Заболочений шляхтич був за малий, щоб успішно почорнити білу шерсть коня-Українця своїм давнім і свіжим блискучим багном. Тому почав чухатися своїм нечистим тілом до його струнких ніг. Кінь-Українець не міг уже терпеливо приглядатися, як сей шляхтич заболочував йому чим раз більше його тіло. Досада, лють і обридженнє його обхопили й він заіржав могутнім голосом:

»Смерть нікчемному шляхтичеві!«

З крайньою напругою всієї своєї молодечої сили шарпнувся кінь-Українець і нагло вирвався з невільничих обіймів слоневої труби. В найблищому менті вхопив шляхтича зубами за хребет і дужим розмахом своєї гнучкої шиї кинув його високо у воздух. Шляхтич почав угорі над зачудуваним звіринним світом серед розпучливого квікання й рохкання виводити

дуже дивні, смішні млинки у повітрі й нагло бабевхнув з великим розгоном у калюжу край поляни та щез у мутній воді. По хвилі показався на поверхні води й перше його слово, яке вийшло з його водою захлиснеиого рота, було:

»Ти не кінь . . . ти шляхтич!«

Звірі думали, що кабан-шляхтич лишиться вже в калюжі, яка до його вдачі та до його життя найліпше підходила. Але вони забули, що кабансько-шляхецька натура дуже завзята. Кабан виповз із калюжі та знову приблизився до коня-Українця. Був тепер такий розярений, що всі слова, звернені до коня-Українця, здушилися йому в горлі, як зімнята бульба в макітрі. Несамовито дикими очима він позирав на Українця й був у силі говорити раз у раз тільки одно одніське кабанське слово: рох-рох!

Кінь-Українець не хотів уже більше занечищувати своїх уст кабансько-шляхецьким болотом. Він ужив супроти нахабного напасника на свою волю й на своє життє оружжа, властивого його вдачі. Обернувся до кабана-шляхтича задом і хвиргнув його обома копитами. Кабан-шляхтич знову зробив кілька млинків, але вже по землі та закачався знов у калюжу. В останнє вже з мутної води квікнув: »Ти не кінь . . . ти шляхтич«, опісля довший час тільки втомлено стогнав.

Висновок Лиса Микити.

Коли загальна веселість серед великої звіринної громади вже ущухла, забрав голос прокуратор Лис Микита й так говорив:

»Найвищий Трибунале! Славна Звіринна Громадо! Честь і дяка нашим славним акторам, високоповажаним панам коневі й кабанові за те, що вони своїм знаменитим талантом і точним знанням людської культури дали нашій многонадійній звіринній молоді тай навіть нашим старим серцям хвилину такої розкішно веселої забави. Слава їм за те, що завдяки їхній мистецькій драматичній грі, опертій на живій життєвій правді, ми пізнали одну з найцікавійших картин людської душі. Панове кінь і кабан — се справжні артисти з божої ласки. Але я, що знаю теж докладно людське життє, мушу тут одмітити одну знаменну дію, а саме: се, що нам виставили наші славні актори, було взяте тільки зі смішного боку. Однак не забуваймо того, що так звана національна боротьба між людьми, се одна з найжахливійших, одна з найпотворнійших картин виродження й упадку людської душі. Ми всі при виставі сієї картини людської культури сердечно сміялися й бавилися. Правда? Та инакші, озовсім инакші наслідки родить національна боротьба між людьми. Ви бачили, як шляхецтво стогнало — ридало в путах рабства, як воно присягалося, що на волі стане Месією любови, братер-

ства й рівности. А дивіться! Щойно шляхтич почув своє рило на волі, а вже хапає ним за горло свого сусіда! Він хоче на перекір усім законам природи огнем і мечем, болотом і брудом, так би сказати, коня здеконювати, ошляхтичити, окабанити, скабанізувати, коротко, виконати на його трупі свою так звану культуру! Для нас, звірів, се сміх і забава, але для поневолених народів між людьми така людська культура — се жахлива руїна, се нечуване мордуваннє, розпука, божевіллє, смерть! А вже найсумнійша, найстрашнійша проява людської душі та людської культури, а властиво людської бездушности та безладдя, то се, що вчерашній суспільний голопупенко (як його влучно др. Ведмеденко назвав) і вчерашній національний раб забувають сьогодня, що вони були нужденними рабами та тільки одно на думці мають, до одної мети змагають: жадобою нищення своїх сусідів перевисшити своїх учерашніх гнобителів. Який же з того висновок? Людина бачить оживотвореннє нечистоти в кабані, глупоти в ослі, кровожадности в тигрі, трупоїдности в шакалі. Але я воістину глаголю вам: немає глупійшого осла, більш нечистого кабана, більше кровожадного тигра й більше трупоїдного шакаля над людину! Уявіть собі, достойні панове звірі, що ми по прикладу людини відступилиб на хвилину від святої засади »Всякоє диханіє да хвалит Господа« й розпочали межи

собою людську національну боротьбу за мову! Уявіть собі безмірну смішність і глупоту ось якої справді людської картини: гусак жадає від царя Лева, щоб він свої почування, прикази і гнів висловлював не ревом, тільки . . . ґеґаннєм! Або свиня квічить до нашого співака з божої ласки соловея ось як: »Не співай соловею, а квічи так, як я, свиня!« Ми, звірі, слава нашій матері природі, не були ніколи такі глупі й ніколи так низько не впали, як люди. В наших Зєдинених Державах звіринного царства вічно жила й житиме оця мудра засада: славте всі створіння на тисячах язиків матір природу! Висловлюйте без перепони свою радість життя, як і чим тільки можете і вмієте: співайте, вийте, квакайте, гавкайте, бреніть, пищіть, ревіть, ричіть, іржіть, шуміть, скреготіть, кракайте, кудкудакайте! Хай цвітуть здоровлєм ваші тисячострунні горла! Хай розвивається запашною лілією кожна звіринна мова во віки вічні, амінь. Тільки те бездушне, глупе, нікчемне створіннє, сей виродний син матери природи, якому на імя людина, хоче стоптати ногами найсвятійший заповіт природи! Тільки людина змагає до того, щоби пірвати сі тисячі струн, якими є мови в чудово гармонійній музиці всесвітнього простору та заступити їх лиш одною заржавілою струною-мовою свойого брудного расового самолюбства. І зовсім природно, що ся одна струна-мова

зможе видати зі себе лиш один жахливо поганий звук »рох-рох!«

Бурливий шум оплесків нагородив доктора Лиса Микиту за його виводи, котрі він висказав із найглибшим переконаннєм і голосом, повним святочного піднесення й полету, то знов із ознаками їдкої іронії та призирства до людського роду.

Звірі і природа бавляться по шляхецьки.

Цар Лев наказав зробити малу передишку, бо його воля була відвідати свою Найяснійшу Пані Дружину, щоби подивитися, чи їй уже легче, а далі тому, щоби звіринна громада мала нагоду розібратися трошки в тій величезній навалі думок, які їй довелося перший раз почути в історії звіринного царства. Коли цар віддалився від свойого сонцем осяяного престола, розвелася межи звірями дуже жива балачка над драматичною картиною театральних артистів коня й кабана. Звіринну молодь зібрала велика охота наслідувати сей образ людської національної боротьби, так їй подобалася та незвичайно смішна черта людської культури. Одна молоденька панночка гуска, яка чула себе ображеною тим, що її сусід, гусак-академик не перепросив її за те, що нехотячи наступив їй на ногу, ґеґнула йому ось яке нечемне слово:

»Ти не гусак . . . ти шляхтич!«

Слова панни гусочки викливали реґіт і бурю признання з боку майже всіх звірів та поділали наче зараза навіть на старших, які й собі почали забавлятися людською національною боротьбою. Майже всі звірі поділилися на два расово ворожі табори та почали проти себе боротьбу на людський лад, беручи її, розуміється, тільки зі смішного боку. І коли досі звіринна громада стояла весь час непорушно, наче пні дерев у пралісі, то тепер здавалося, мовби буря зірвалася й почала кидати звіринну братію то сюди, то туди, ніби розбурхані хвилі моря. Счинився великий гамір, крик і вереск, понад яким однак лунав безупинним гомоном сміх і реґіт як найживійшої веселости й радости. Та серед гамору й реготу було чути виразно слова, з котрими національні напасники зверталися до своїх жертв. Так наприклад пантера крикнула до свого сусіда образливим словом: »Ти не гіпопотам, ти шляхтич« і обоє качалися по землі з великої веселости.

Жаба глянула висого в гору і ґреґнула таку образу:

»Ти не яструб, ти шляхтич.«

На всіх мовах великого царства звірів гомоніли радісні й насмішливо-жартобливі оклики кертиць, ропух, гадюк, сорок, ворон, блощиць, стоног, ослів, мулів і т. д. і т. д., до своїх ніби расових противників:

»Ти не їжак, не осел, не гад, не гієна, не

шакаль, не американський смердюх, не крук, не мул, не пацюк — ти шляхтич!«

Регіт звірів, що розлягався, наче шум могутнього водопаду і гремів несамовито, як понурі таємні труби, що кличуть усі створіння на страшний суд, ізбудив цілу природу зі спокійної та сонно байдужої задуми. Від найменшої зеленої травички аж до найбільшого тисячлітнього дерева у пралісі, від ледві помітного камінчика до ґранітної скелі, все почало прислухатися звірям і разом із ними сміятися-реготатися з безмежньої смішности та з божевільної глупоти створінь, яким на імя люди. А коли кропива крикнула образливе слово до папороти: »Ти не папороть, ти шляхтич«, наймогутнійший дуб, який стояв, наче старий дужий козак характерник поміж другими деревами в гущавині й почув слова звірів і ростин, так розреготався, що аж нагнув додолу свої могутні гилі, вхопився ними за боки свого грубезного пня-черева і кричав до галапасних ростин, які густими сплетами обвили його тіло:

»Ха-ха-ха, мої невдячні діти галапасики! Стисніть мені бодай кріпко моє старе пузо, а то, їй Богу, зі сміху трісне . . . ха-ха-ха-ха!«

І буйна земля почала так із людської глупоти сміятися, що аж дуже позеленіла. І небо зі сміху над людьми аж надмірно посиніло. А місяць так душився з реготу, що почав хитатися на свойому небесному шляху і впав на

темне верховіттє пралісу. Але воно було мягке, так що місяць тільки трошки собі обличче подряпав. Лежав на верхівях, наче на темних подушках і зі сміху відчинив дуже широко уста та не був у силі їх бодай трошки зачинити тому, що його вилиці вискочили з основ. Злякався дуже й почав трівожно кліпати до сонця очима та ледві пробелькотав до нього одно слово: »Води.«

Сонце післало місяцеві маленьку хмарку і вона своїм животворним холодом вилічила місяцеві звихнені уста. Навіть саме сонце сміялося сердечно з людської вдачі, так сердечно сміялося, що аж дуже упріло, як ніколи давнійше. Тому почало з тугою позирати в долину та мірити своїми проміннями віддаль до моря, бо забажало по своїм заході в ньому здорово скупатися.

Рай у царстві »Пчолія«.

Цар Лев зволив ласкаво явитися знов разом зі своєю Найяснійшою Царицею серед звірів і засів з нею на престолі. Коли розхвильована повінь загальної звіринної веселости уляглася, Найвищий Трибунал забірався продовжати велику судову розправу. Слово мав уже знов забрати доктор Лис Микита, коли нараз почув у своїм усі тихесенький шепіт, ніби ніжне бреніннє маленької мушки. Хвилину слухав з великою напругою сього бреніння і притакував

на знак згоди головою та примовляв при тім: »Дуже добре, дуже добре, знаменито«. Коли малесеньке створіннє відлетіло від його вуха, доктор Лис Микита обізвався ось якими словами:

»Найвищий Трибунале! Славна Громадо! Одно з найнепоказнійших, та про те з найвизначнійших сотворінь у нашім царстві, чудовий примір пильности, невспучости, найсолодшої праці й обовязку, наша вельмишановна ближня і сестра пані Олена Пчілка, звернула мені увагу на суспільний лад, який удалося їй завдяки її незрівняному талантові завести в нашій союзній державі Пчолії. Хоч наша Олена Пчілка собі малесенька постать, але овочі її праці незвичайно великі, цінні, солодкі. Може як раз тому, що з неї така чудова робітниця, вона не крикліва, тиха. Вона не має звучного, сильного голосу, щоб могла сама нам розказати про чуда свойого суспільного ладу. Друге: вона така маленька, що рідко хто з присутних мігби її побачити. А трете: вона така ніжна й незамітна, що перший ліпший звір мігби її взяти за яку комаху і при зіванні нехотячи або й навмисне її проковтнути. Ось із тих причин вона предложила мені невеличкий письменний виклад про пчолячий суспільний устрій. Ми його тут відчитаємо. На жаль сей виклад написаний дуже дрібненьким письмом, якого мої старі й не дуже вже бистрі очі ніяк

не в силі розібрати. Ось чому я позволю собі в імені всіх присутних панів і пань попросити нашого славного пана доктора Сича, у котрого добрий зір і чудові окуляри, щоби був ласкав прочитати нам оце маленьке письмо. Се тріватиме, думаю, недовгу хвилинку.

Доктор Сич узяв письмо, перебіг його скоро своїми великими очима та почав ось як читати:

»Суспільний устрій пчолячої держави проведений у всіх послідовностях на засаді загальної праці, рівности й сестерства. Огнищем, сонцем нашого життя й ладу є наша пані матка. Вона не на те, щоб над нами панувати та боронити кривдників від покривджених. Ні, бо перше: в нас такого поділу на дві суспільні верстви немає (се існує тільки в людей), друге: наша пані матка — се наша душа, від якої падає на кожду пчолу проміннє обовязку, згоди, любови та спільного змагання до одної мети. Перед нашою маткою ми всі рівні. Нема в нас дармоїдів ні всіх инших ґрафів, князів, баронів, маркізів і шляхтичів, так само, як не найдете в нас ні голопупенків-пролетарів ні жебраків. Праця в нас обовязкова й загальна. Ледві маленька пчілка виклюється з яєчка, ледві вперве розпустить свої прозорі крильця, а вже рветься до роботи, так, що треба дуже часто уважати, щоб воно, маленьке, не взялося за скоро до праці, та не знищило собі непо-

трібно свого дитячого здоровля. Я сказала про обовязок праці. Се, такби сказати, людське поняттє, яке в нас не існує. Бо кожда пчола носить у своїй крові та у своїй свідомості з дідів прадідів глибоке почуттє праці та не може у противенстві до людей життя без праці навіть собі уявити. З тієї причини в нас нема, як у людей, наганячів до праці, нема ріжних окоманів, доглядачів, директорів, капралів, ґенералів та инших суспільних непотрібів, бо праця — се для пчіл не прикрий і конечний обовязок, не засіб до мети, як у людей, тільки таке саме могутнє, вроджене почуттє, як почуттє життя й любови.

Духом нашого суспільного ладу є любов сестри до сестри, або, сказати по людському, сестерство. Всі пчоли згинулиби без любови до своєї матки, так само матка пропалаб, якби перестала нас любити. Значить, пірваннє звязку любови кінчається загальною смертю. Наша любов сестри до сестри творить чуда. Вона уможливляє всім нам одну спільну працю для спільної мети. Нема у пчіл, як у людей самолюбної засади »се моє« та низького змагання присвоїти собі те, що в людей називається »се твоє«. Одиноким, найсвятійшим товчком нашої спільної праці — се загальне добро пчолячого роду, одинокою заповіддю й овочем наших зусиль високий, промінний клич: се наше. Наша держава дбає за най-

меншу пчілку і з найбільшою любовю журиться нашими маленькими немічними діточками. Годує їх медом і добрим, ласкавим словом та вколисує їх до сну гарними, ніжними пісеньками, щоб вони, маленькі, були все здорові, живі, рухливі й веселі, а не гинули так марно, як людські діти в людській державі. Хто хоче пізнати, що се любов і сестерство, хай потрудиться до нас і коли ми переконаємося, що він нам не ворог, тоді не поколемо його нашими жалами, навпаки, приймемо його, як милого гостя, не сіллю, як люди, тільки медом, як пчоли.«

Тут достойний Ведмідь Бурмило не витримав і з одушевленнєм рикнув:

»Їй Богу, що за чудові ідеї!«

»І саме тому, що у нас, пчіл, дух любови і сестерства є непохитною основою нашого суспільного ладу, тому, що ми всі рівні й рівно роботящі, тому, що у нас немає людського самолюбства, саме тому ми, пчоли, маємо талан і силу дати найліпший, найсолодший овоч праці: мід. Якби люди вміли такий сам лад завести в себе, як ми його маємо, тоді й вони булиби в силі теж мід сотворити. Але на жаль тому, що людські порядки оперті на грубім самолюбстві, на жадобі чужого добра й на крайнім суспільнім безладді, з тієї причини люди не в силі створити мід, лише щось таке страшенне, що пчола від його самого запаху

може згинути. Сей жахливий овоч людської праці зветься по людському горілка, пиво, вино та инші такі речі, від яких кождому створінню, що себе шанує, вже на саму зладку тієї погані серце холоне.

Через людську жадобу чужого добра впала велика частина пчіл жертвою людини. І в тім найбільша траґедія пчолячого роду, що він мусить найліпший плід своєї пильности й роботячости, свій найсолодший ідеал відступити сій самолюбній ненажерливій істоті, що зветься людина. О іроніє щербатої долі! Ми пчоли нераз думали над тим, якби поширити круг нашої праці на людську царину. Ми все бачили людське безладдє та постановили посвятити наш талан і наше добре серце високому змаганню, а саме: вирвати людство з виру його вбивчих пристрастей та безладдя й завести між людьми суспільний устрій на зразок нашої пчолячої держави. Та скільки разів ми не пробували зайти з людьми в розмову по сім питанню, люди нас ніколи не зрозуміли. Даремні були наші зусилля з тієї причини, що розум людини не дорівнює розумові пчіл або сказати инакшими, людськими словами, людина за мало інтеліґентна, щоби зрозуміти пчолу.

Наведу з тієї нагоди розмову, яку я мала не з першою ліпшою людиною, але з одним великим людським ученим, аби показати, як далеко стоять од пчолячого розуму навіть і вищі люд-

ські інтелєкти. Я прилетіла до сього ученого й кажу до нього ось як:

»Пане, я маю готовий плян перебудови вашого нещасного державно-суспільного устрою. Що ви скажете на се?«

А вчена людина каже так до мене:

»Ти, пчілочко, певно несеш мені багато меду, ге-ге-ге . . .«

»Ні кажу, хочу людей навчити мід робити.«

А вчений до мене:

»Чого ти, маленька, так бреніш? Ой, здається, ти не маєш охоти мені меду принести.«

Я до нього:

»Алеж людино, послухай моєї ради, а тоді будеш просто плавати в солодкому меді!«

А він до мене:

»Скажи мені, Оленочко Пчілочко, хто тебе навчив такий солодкий медок робити? Ти така маленька, а така мудренька.«

Тут я вже не втерпіла і сказала людині просто в очі:

»А ти, чоловіче, такий великий і такий, вибач, глупий . . .«

Так я сказала й відлетіла до дому. Нема ради на людину, бо нема в людині проміння думки, яке ішлоби з душі: всі почування й думки людей виходять тільки з їхнього шлунка.

З тієї причини людський розум дуже обмежений, слабий. Люди бачать, що їхнє сиіл-

не громадянське життє — крайнє безладдє й хаос у порівнанні з життєм сотворінь на лоні природи. Однак замість дійти до висновку, що суспільне людське життє таке нещасне наслідком їх бездушности й нерозуму, люди у своїй порожнечі й зарозумілості кажуть ось як:

»Ми, люди, творимо своїм розумом вершок усього творіння. У других сотворінь немає розуму, а тільки інстінкт...«

Смішні люди! Не в назві суть, а в тому, що має вищу вартість у будові спільного життя і щастя.

Ба, навіть найбільші людські велитні думки висловлюють нераз такі поверхові думки, що вони являються у світлі пчолячого розуму та строгої пчолячої льоґіки просто недоречностями. От наприклад один із великих людських поетів, Шілєр, сказав так:

Як світ і всю небес блакить
Дух фільозофів не держить,
Держить усі основи
Гін голоду й любови.

Що будівлі світу не утримує фільозофія, се у приспособленні до людей певна річ. Але сей великий поет дуже помиляється, коли каже, що світ тримається голодом і любовю. Наш пчолячий розум і безпощадна льоґіка каже ясно ось як:

»Ніяким чином неможливо, щоби світ утримувався голодом і любовю з ось якої причини:

де голод, там нема любови, де любов, там нема голоду. Людський голод не тільки не утримує світу й життя, але він руйнує світ і життє. Що до людської любови, то справжньої любови між людьми немає, бо якби вона була, не булоб між людьми голоду. А се, що люди звуть любовю, се тільки змислове оголомшеннє, яке вироджується опісля у крайнє самолюбство і в жорстокість. І як раз оце людське самолюбство і жорстокість — се два найглибші коріні голоду міліонів людей та їх суспільного безладдя. У нас, пчіл, існує справжня, висока творча любов і овочем сеї любови є наш розумний, на найкращих основах опертий суспільний лад. Ось чому пчоляча любов не знає й не розуміє голоду, ось чому вона утримує цілий пчолячий світ у гармонії добра, рівности і спільного ідеалу.«

Виклад Олени Пчілки відбився глибоким гомоном у душах звірів: здавалося їм, що се дрібнесеньке єство, ся пчола, перенесла їх на хвилинку в якусь вимріяну райську країну, про яку святе письмо каже »ідіже нїсть болізни нї печали, но жизнь безконечная«. Всі створіння мовчали в задумі, серед якої продиралися з доброї звіринної душі тихі зітхання наглої неясної туги за невловимим далеким щастєм. А вуйки Бурмили були такі зворушені, що сльози текли їм цюрком із достойних ведмежих очей.

Доктор Сич заявив у своїх замітках до викладу, що нема в нім найменшого перебільшення, ніякої самохвальної пересади. Він сам мав намір говорити про устрій пчолячого життя пізнійше, в рішаючій хвилі. Колиж воно склалося так, що Високодостойна Олена Пчілка дала у своїй доброті сама сей виклад, то він їй тільки може бути вдячний за те, що вона його виручила, бо висловила свої думки краще від нього.

Аж після слів доктора Сича звірі наче отряслися з розмріяної задуми й вернули у світ дійсности. Тоді на всіх мовах звіринного царства розітнулися голосні оклики, повні признання й одушевлення:

»Хай живуть наші промінні теслі життя! Хай живуть наші пчоли! Многая літа!«

Або звірі або люди!

Слово забрав прокуратор Лис Микита й почав так говорити:

»Братя й сестри! Зміст викладу нашої достойної Пані Олени Пчілки — се не казка з царства уяви, се не життє блаженної душі у позасвітнім раю, се жива дійсність, така сама дійсність, як дійсністю є наш Найяснійший Пан Цар і Його Величність Пані Цариця, як дійсністю є ви всі тут, мої Братя й Сестри, як дійсністю є разом із вами й моя маленька особа. Ми освітлили з усіх боків проблєму сього

страшного, жорстокого дивогляду природи, що зветься людина. Всі найвизначнійші заступники нашого звіринного царства, найпреподобнійші преподобники отці нашої звіринної церкви, наші найглибші книжники-пилозоли, соціольоґи, наші найбистрійші теоретики й найдосвіднійші практики, одним словом, усі промінні світила нашої звіринної думки й нашого життя розвіяли всі пересуди й сумніви, що торкаються сього дивогляду, розвязали сю загадку, що їй на імя людина. І розвязка сієї загадки показала нам предметове, дійсне обличче людини, обдерте з маски облуди і брехні, котра зветься: людська культура. Я переконаний і думаю, зі мною переконані всі звірі без ріжниці роду, віку, віроісповідань, народности, держави, в оцій одній думці: якби ми не були виказали всієї марности й нікчемности людського роду довгими, глибокими й непохитними основами моралі, фільозофії й соціольоґії, тільки були почули один коротенький виклад нашої славної маленької героїні Пані Пчілки, ми всі звірі однодушно, як один звір, булиб закликали:

»Досить! Вже все нам ясне! Вже бачимо як найвиразнійше вищість звіринної істоти над людиною! Вже чорніють під нами безмірні челюсти безодні, в котрій валяється, блудить, божеволіє, себе нищить і гине людство!« Але нам байдуже, що людина з людиною робить,

Хай люде себе мордують, роздирають, палять огнем, топлять у воді та у власній крові! Та не байдуже нам повинно бути те, що людина простягла свої хижі, нечувано грабіжні руки на нашу звіринну землю, на наш зелений квітучий рай! Міліони наших батьків, матерей, синів і дочок упали й падуть безупинно страшною жертвою людського двоногого виродка природи! Я не хочу у своїй скромності згадувати жахливої смерти моєї найдорощої, блаженної памяти дружини, яку двоногий людський дикун безпощадно замордував!«

Уста доктора Лиса Микита почали тремтіти й він перестав на хвилину говорити. Стрепенувся й розказував:

»Памятаю так, як нині. Вцілена кулею, моя дружина паде. З її грудей так бухає кров, обкипіла, почорніла. Вона вмірає і кличе до мене останній раз:

»Мій любий, бувай здоров . . . Дбай за наші діточки.«

Кінець. Смерть! Перше моє почуваннє було:

»Гинь разом із нею!

Стаю коло мертвої дружини й наставляю груди до людського напасника. Гукнув стріл. Не чую болю . . . Не вцілив. Божевіллє мене обхоплює. Не знаю, як і коли, тільки одно пригадую: скачу людському розбійникові на груди та в одному менті видираю йому пазурами очі з лоба. Га-га-га! Ох, солодка помсто! Міняй,

продавай, зраджуй, убивай, людський трусе, власні жінки, але смерть і пекло тобі за вбивство звіринної жінки!«

Багато звіринних жінок голосно плакали при оповіданні доктора Лиса Микити. А одна гарна лисичка-вдовичка обтерла сльози з очей і не забула при тому станути так, аби Лис Микита побачив усю її красу. Колиж прокуратор глянув задумано на неї, вона тяжко зітхнула і сказала з болем, перемішаним із ознаками жіночого залицяння:

»Тяжко вдівцеві без жінки, а вдовиці без чоловіка.«

Доктор Лис Микита усміхнувся ласкаво до неї й говорив:

»З огляду на всі глибокі й мудрі думки, які ми почули досі в часі сьогодняшньої судової розправи, я не боюся закиду, буцімто я хочу поборювати людину з чисто особистих причин. Справа занадто ясна й занадто небезпечна для життя й будучности всіх звірів, щоб дивитися на неї з поверхового, легкодушного або особистого становища.

Найвищий Трибунале! Славна Звіринна Громадо! Всім нам, звірям, грозить заглада і смерть од людини. А що людина не зречеться за ніяку ціну свойого наміру знищити царство звірів, я ставлю справу людсько-звіринних відносин прінціпово ось як: або звірі або люди! Або ми, звірі, мусимо згинути з рук людей або

люде мусять умерти під кіхтями звірів! Третього виходу нема! Ми в сьогоднійшій назабутній розправі виказали ясно, що зі становища життєвого прінціпу матери природи життє — се боротьба. А з тієї боротьби вийдуть переможцями ті створіння, котрі визначаються вищим розумом і вищою моральною силою. Ми дали докази, ясні як на долоні, що людина віддалилася від матери природи, відцуралася її та наслідком своєї культури впала глибоко під рівень звіринного розуму і звіринної моралі, як се між иншим виказує світова війна, а ще в більшій мірі повоєнна сучасність між людьми. Значить, людина стратила через ту свою велику брехню, що називається культура, право на життє. Отже в імя матери природи, в імя розвитку й розцвіту всесвітнього життя я думаю, що буду виразником почувань і думок усіх звірів, коли з глибини моєї душі крикну:

»Смерть людині!«

З одушевленим завзяттєм перехопили звірі сей оклик і з кождого звіринного горла, на тисячних звіринних мовах зарокотіли громом два могутні і страшні слова:

»Смерть людині!«

Лиш цар Лев мовчав, а може ще дехто.

Доктор Лис Микита говорив далі:

»Не потребую навіть і згадувати про те, що питаннє, чи слово людина криє в собі всі зна-

мена тяжкої образи звіринної чести, нашою судовою розправою вже безсумнівно вирішене. Я певний у тому, що тепер не найдеться ні один звір, який не набравби як найглибшого переконання, що вовк допустився тяжкого злочину образи чести достойної маркізи дами царського двору пані Малпи через те, що прозвав її людиною. Та з огляду на те, що се справа не тільки самого Найвищого Трибуналу, а загальна всезвірна справа, я ставлю під голосуваннє всіх звірів ось який внесок:

»Хто зі звірів переконаний, що слово людина становить образу звіринного імени, хай голосує по старозвіринному конституційному звичаю ось як: хвостаті звірі зволять ласкаво піднести при голосуванні хвости »за«, не піднести, коли голосують »проти«. Птиці й комахи розпустять крила »за«, не розпустять »проти«

Звірі приняли внесок Лиса Микити і президент Найвищого Трибуналу міністер Слон піддав його під голосуваннє.

Цілий звіринний світ голосував за тим, що слово людина є образою звіринної чести.

Цар Лев сидів у понурій задумі та дивився на безліч ріжноподобних хвостиків, хвостів і хвостищ, які піднялися над звірями.

Не має математика, щоби всі ті хвости полічив, не має пера, щоб їх могло списати. Пралісе хвостів серед пралісу дерев!

Поведінка осла.

Слон хотів уже урядово оголосити вислід голосування, на основі якого звірі добачують у слові »людина« однодушно образу чести. Але в останній хвилині доктор Лис Микита помітив, що осел не підняв хвоста. Зачудуваний і подражнений він запитав його:

»Пане Осле, невже ви не уважаєте слова »людина« образою звіря?«

Осел відповів:

»І-я, і-я . . . так . . . воно образа . . .«

»Так чомуж ви, пане Осле, та свойого шановного хвоста не підняли?«

»Якжеж мені його піднести?«, дивувався осел.

»Як то як?«, усміхнувся прокуратор.

»От так: хвіст узяти тай підняти . . .«

Осел на те сказав:

»Добре вам так говорити, пане покараторе . . .«

»Чому я його не бачу, пане Осле?«

»Щож я тому винен?« боронився осел.

Доктор Лис Микита усміхнувся здивовано і сказав:

»Або я сліпий або ви, пане Осле, вибачте, несповна розуму . . .«

Осел пояснив:

»Пане покараторе, в мене трошки, вибачте, розуму єсть, а тільки я хвоста не маю . . .«

»Чому?« дивувався Лис Микита.

Осел відповів питаннєм:

»Якжеж мені мати хвіст, як мені його людина відорвала? . . .«

Останні слова осла викликали веселість у звірів-мущин, а крайнє обуреннє на людину серед звіриного жіноцтва. Досада перейшла в розяреннє, коли одна панна Ослівна залилася рясними сльозами та заридала ось якими словами:

»О, проклята будь людина, що так мені опоганила мойого нареченого!«

Собача вірність.

Найшовся лиш один звір, який пішов проти думки всіх звірів. Се був Пес.

Доктор Лис Микита глянув на нього гострим поглядом і запитав його:

»Чому ти, єретику, думаєш инакше, ніж усі?«

Пес, який досі поводився непевно й боязливо, обізвався нараз із якоюсь дивною рішучістю:

»Найяснійший Царю! Братя й сестри по природі! Убийте мене! Я вірно служив мойому людському панові й моя совість наказує мені скорійше умерти, ніж зломати вірність людині.«

Як почули сі слова жінки з товариства »Звіринно-Жіночий Союз боротьби з людським

родом«, заметушилися так, неначеби хто їх окропом обляв. Зняли оглушливий вереск і пустилися бігцем до пса, щоб його на місці роздерти. Пес чекав супокійно на смерть і без боязни дивився на заіскрені очі жінок, які вже ось-ось мали його допасти. Ще кілька хвилин — і вірна псова душа не буде вже на сьому світі. Ще три хвилині . . . ще дві . . . ще . . . Нараз повітрє роздер могутній голос. Се сам цар Лев так рикнув, що, здається, саме пекло злякалося:

»Геть відсіля, ви, крикливі баби борительки!«

В одну мить вернули жінки на своє місце. Стояли мовчки та неспокійними й боязливими очима позирали на царя й не могли собі зясувати такого наглого вибуху його великого гніву. А цар Лев довго мовчав серед загальної глухої тиші. Вкінці обізвався спокійним голосом, але повним царської волі й рішучости:

»Вірність і готовість умерти, щоб вірности не зламати, спасає життє. Пес буде жити, бо він своєю вірністю змив зі себе всі свої гріхи.«

Настала понура мовчанка, серед якої звірі старалися збагнути глибину царських слів.

Та найбільше вражіннє зробили слова царя про вірність на пса. Се його душу так розхвилювало, що він не знав, як сидіти, як рухатися і що взагалі зі собою почати. Не тішило його те, що царська воля спасла йому життє. Ні,

його прошибло наскрізь почуттє якоїсь безмежньої вдячности цареві за те, що ніхто зі звірів не відчув і не зрозумів його вірности людині, тільки він сам одинокий — цар Лев. Тому пес із радости гавкав-плакав, вив-сміявся, скавулів, а його вдячний хвіст так неспокійно крутився-вертівся, начеб хотів одірватися від його тіла. Серед виру почувань пробивалася чим раз більше до його свідомости лиш одна думка:

»Побіжи до царя, припади йому до ніг і цілуй, цілуй їх! А як цар тебе розтопче, не питай! Згинеш із почуттєм, що ти почув признаннє за свою вірність людині з найвищих уст . . .«

Оголомшений, пяний бурливими почуваннями, пес не знав сам, коли рушився з місця й пустився до царя. Не йшов, не біг, тільки з найбільшою покорою та відданістю повз по землі і вривано скавулів з великого зворушення. Не бачив ні синього неба над собою, ні темної зелені пралісу ні звірів довкола себе. Його очі вдивлялися тільки у величню постать царя й силкувалися з боязню і з найбільшою пошаною розгадати загадку царських очей. Однак очі царя дивилися десь далеко понад звірів із важкою задумою та не звертали ні одного разу уваги на пса. Вкінці пес приповз до царя і з тихим скавуліннєм, у якому тремтіла вся його душа, почав йому лизати ноги. Тоді

цар неначе стрепенувся. Глянув на пса і сказав йому напів спочутливо, напів глумливо:

»Іди собі на своє місце!«

Пес біг і щойно тепер побачив, як уся звіринна громада вперла в нього свої очі. Він почував себе таким щасливим, як ніколи давнійше й рад був у тім розкішнім почутті цілувати кожду квітку, кождого звіря, кожде дерево й заспівати цілій природі пісню щастя.

Заява адвоката доктора Борсука.

Тепер Найвищий Трибунал мав вислухати оборонця вовка Борсука. Одначе замість розпочати оборону адвокат доктор Борсук дав ось яку заяву:

»Найвищий Трибунале! З огляду на те, що перебіг дотеперішньої судової розправи виказав нечувану безвартість людини, слово »людина« є такою тяжкою образою звіринної чести, що я уважаю своїм обовязком одмовитися від ролі оборонця обжалуваного вовка. Я був усе своє життє чесним адвокатом і безупинно уважав на те, щоб ніколи не брати у свої руки справи, яка не погоджувалася з моїм переконаннєм, із честю та святістю звіринного імени. Признаюся, що я перший раз у своїй довголітній адвокатській праці дуже грубо помилився, коли взяв на себе оборону у справі образи чести Високодостойної Маркізи Малпи. Зробив я се тому, що був уповні несвідомий

великої образливости, яка криється у слові »людина«. Тепер на старости моїх літ мені неначе розкрився новий світ. Отже я направляю свою помилку та заявляю, що ніяким чином не буду боронити вовка, бож неможливо силкуватися зробити з ночі день, а з чорної плями ясне сонце.«

Оборонна промова доктора Борсука.

Найвищий Трибунал не приняв до відома заяви доктора Борсука з тим обоснуваннєм, що вона не годиться з засадами звіринної справедливости й безсторонности. З тієї причини доктор Борсук мусить аж до кінця довести взяту на себе оборону, тим більше, що як раз тепер рішається доля обвиненого вовка.

Доктор Борсук усміхнувся якось хитро й загадково та почав оборону вовка ось якими словами:

»Найвищий Трибунале!

Я глибоко переконаний, що справу образи чести, якої допустився вовк на Високодостойній Пані Малпі, треба поставити з прінціпового становища. В тім я згоджуюся зовсім із думками Високошановного пана прокуратора, доктора Лиса Микити. Але я хотівби піти ще далі і з тією метою я позволю собі розказати одну незвичайно знаменну подію.

Лежу я раз у лісі, схований між густими кущами та дрімаю по обіді. Аж тут чую якийсь

шелест! Дивлюся крізь листє й бачу ось яку картину: людська дівчина обіймає під деревом хлопця, цілує його пристрасно й раз-у-раз питає його:

»Правда, мій любий . . . ти мій, ти мій на віки?«

Бачу, що хлопець навіть не в силі відповісти, бо дівчина все зачиняє йому уста своїми цілунками. Аж коли вже мабуть утомилася від жагучого цілування, я почув слова:

»Так, люба . . . я твій . . .«

Аж бачу: до закоханої пари закрадається друга дівчина. Підходить близько і як не злебедить:

»Дам я тобі відбивати мені мого нареченого, ти, малпо!«

Хлопець утікає, а обидві дівчині здирають собі капелюхи й мені здається, що одна одній хоче волоссє на голові обірвати. Признаюся, що я дуже не люблю дивитися на лисі жінки. От я й шелеснув сухим листєм і крикнув »Гу!« Дівчата злякалися і втікли.

Найвищий Трибунале! Ся подія у звязку з нашим сьогоднішнім процесом силує мене до поставлення ось яких двох кардинальних питань:

Перше: чи звірина допускається образи чести, коли назве другу звіринну людиною?«

»Друге: чи людина допускається образи чести, коли назве другу людину малпою?«

Отже — по чиїм боці правда? Щоб на се правильно відповісти, треба всю справу розглянути не з вузкого, національно-звіринного, але з глибокого, фільозофічного, такби сказати, з козмічного становища. З тієї точки погляду мусимо сказати ось що: »Неможливо, щоб і звірі й люди мали слушність, бо в такому випадку ми мусілиби припяти існуваннє двох правд і двох честей. Одначе ми, звірі, знаємо, що у всесвіті існує тільки одна правда й одна честь. Якже мається річ із людьми? Наші славні фільозофи і правники, Високодостойні панове доктори Сич, Ведмеденко й Лис Микита висвітлили дуже глибоко й основно се питаннє. При слуханні їх неоцінених слів мені впали на думку деякі подробиці, якими я собі позволю доповнити загальний образ людського »я« для безсумнівної, вповні предметової відповіди на обидва мною поставлені питання.

Слово »людина«, що його вовк кинув у лице нашій Достойній Пані Малпі, нагадує мені ось які слова святого письма: »Отпусти єму, Господи, вся прегрішенія єго, ібо раб сей божій сам не відаєт, что глаголет.« Я мігби поставити внесок, аби вовка взяти на сповідь і таким чином дізнатися, чи він був свідомий великої образливости слова »людина«. Однак я переконаний, що така сповідь зайва, бо коли я й навіть багато звіринних книжників і пилозопів не розуміли образливости сього слова, то звід-

кіля могла се знати така неграмотна особа, як наш бідний вовк?

Найвищий Трибунале! Прошу не спускати з очей загального грубого незнання вовка, його лихого виховання, як також того, що мати природа стала вовкові мачухою. Вона дала йому занадто великий шлунок і занадто тісний розум. Наслідком того вовк є все неситий, а через те невдоволений, лютий, жорстокий. Булоб несправедливо потягати його за сі хиби характеру до відповідальности.

Вовк — і се зазначую з притиском — образив Високодостойну Пані Маркізу Малпу не свідомо, не навмисне, тільки наслідком дідичного обтяження, на основі якого він поводився під нестримним моральним примусом. З тієї причини можнаб вовка що найвище дати до дому поправи, та ніколи не можна його кидати до кримінালу або навіть засудити його на смерть.

Через недостачу доброго виховання вовк не робить ріжниці межи свіжим і зогнимим мясом і так само не розбірається в тонкості почувань і слів. Вовк уповноважив мене для своєї оборони зрадити навіть деякі свої фамілійні секрети. Так наприклад, коли його душа запаліться великою чутливістю (що в нього дуже рідко буває), тоді звичайно він ось як говорить до своєї дружини:

»Ти моя кохана хавочко погана!... Я тебе з кохання роздеру... моя ти солодка жіночко гострописка!... Як я люблю твої сірі оченятка... бодай тобі ті сліпаки повилазили!... Як мене захоплює твоє кучеряве патлате хвостище... бодай тобі його собаки відкусили!... І скажи мені, моя найсолодша, найсмачнійша дружиночко-шиночко, що за хороба в тобі сидить, що мене все так до тебе мягне, моя ти добра старенька чортице... моя ти зазуленько кострубата... моя ти прекрасна відьмо розпелехана!.....«

Братя й сестри звірі! З виявів ось такої любовної ніжности бачимо всю душу обвиненого вовка. По мойому ся душа не така дуже лиха, якби се могло здаватися. Та всетаки вовча душа, — се треба признати, — дуже груба, неотесана, простакувата. Одначе вовк сьому не винен. Винна тільки наша звіринна Шкільна Рада, що прогнала вовка зі всіх шкіл. Може пригадуєте собі сі давні часи, як ми ще маленькими дітьми вчилися звіринного букваря у пралісі? Гей, гей, де ті щасливі дитячі літа? Памятаю так, як нині. Шкільна кімната під могутніми деревами битком набита, що й рушитися й дихати не можна. Щож вовк, іще тоді малий шкраб, робить? Ось що: замість попросити чемно своїх товаришів, щоб якось трошки посунулися, вовк собі таким чином робить місце, що на право й на ліво зубами

кланц-кланц! і своїх сусідів одного за другим проковтує! ... Тай на нашу Шкільну Раду не вся вина паде, бо скажіть самі, що почати з учеником, який у школі замість булки своїх товаришів їсть! Отже як вовк міг набратися виховання, освіти й оглади, коли він до школи не знадобився, а мати природа вкоротила його на розумі?

Що значить якенебудь виховання, на се я вам дам ось який приклад. Уявіть собі, що людський хлопець виявивби свого любов до гарної дівчини ось якими словами:

»О, ти моя волоока русалко!...«

Людська дівчина взялаб таку чемність за тяжку образу й не хотілаби з тим хлопцем навіть більше говорити. Та проте очі у вола такі гарні, що вже старенький великий поет Гомер співав про надземну красу богині словами:

»О, ти волоока Амено!«

Колиж людський мущина скаже людській жінці »Ти моя мишко... моя кіточко... моя жабочко!...«, то вона трохи його не задушить поцілунками, таку розкішну насолоду дають їй імена сих наших звіринних сестер. Можнаб думати зовсім правильно ось що: коли людський чоловік порівнює жінку з мишею, з кіткою та з жабою, то сі створіння мусять являтися йому ідеалом краси й ніжности. Добре. Ануж тепер скажіть людському чоловікові й жінці, хай вони кітку, миш і жабу в уста по-

цілують... Нема сумніву, що вони обоє волілиб умерти, ніж се зробити. Або візьміть миш і вложіть її, наприклад, людській жінці за пазуху... Го, го! Слово, чести даю, що жінка з жаху миттю вмерлаб! Ось і маєте! Деж тут tertium comparationis, де льоґіка, де сенс? О, ви, люди! Бодай ви здорові були з вашим розумом, із вашим вихованнєм і з вашим розуміннєм краси й естетики!

Мушу тут застерегтися проти можливого підозріння, буцімто я хотівби висловитися з якимнебудь притиком про тілесну подобу присутних тут ваших ближніх, котів, мишей і жаб. Та всетаки зі становища нашого звіринного смаку, як також із точки погляду доцільности життя матери природи треба сказати, що сі створіння, особливо жаби й миші, не можуть рівнятися своєю подобою з величньою поставою наших достойних круторогих панів Волинських. Значить, хоч ми, звірі, не студіюємо Гомера так, як люди, та проте ми його ліпше відчуваємо й розуміємо, ніж вони. Люди віддалилися від матери природи й через те їх вихованнє, їх розум, їхнє почуваннє краси — се незглибима яма суперечностей, недоречностей, непослідовностей і смішностей.

Наслідком такого замотання й помішання почувань і понять панує між людьми під кождим оглядом повне безладдє. От візьмім, наприклад, ось яке явище: мати природа визна-

чила кождому звіреві точне званнє, докладний круг ділання, поза який жадне створіннє не виходить, не може й не сміє вийти. Отже силою сього закону вовк ніколи не перекинеться в соловейка, соловейко в зайчика, гієна в голуба, кертиця у критика, кабан у естета, блоха в коника-стрибунця й навпаки. Якжеж воно в людей? Се тяжко висловити. Одним словом: анархія. Людина, що має всі здібности на ватажка горлорізів і лицарів у борні проти семої заповіди божої, стає звичайно діпльоматом; кандидат на добру няньку ґенералом; швець засідає на міністеріяльному стільці; міністер шиє чоботи; чоловік дитину колише; жінка бавиться в політику та клене матір природу за те, що дітей не родять чоловіки, а жінки. Чесні й мудрі люди (єсть і такі між людьми) бажають нераз із голоду попасти у вязницю, щоби бодай таким чином дістати шматок хліба; кандидати на досмертну тюрму свобідно гуляють, бавляться в апостолів і реформаторів і так наживаються, що їм доводиться власне пузо на тачках (або по модерному: на самоходах) возити. Справжні людські естети стають дроворубами; викидки життя, не здібні ні на комінярів ні на каналярів, хіба тільки на обрізувачів кишень, перекидаються в літературних критиків на основі засади »Найлегча професія в життю — се плюваннє.« У нас, звірів, тільки один одинокий зизоокий звір критик тхір пере-

ніс неприємний чад усієї своєї індівідуальности також і на царину естетики. Причина, чому він став таким дивоглядом природи, лежить у сьому, що зизоокий звір критик тхір живе в людській стайні.

Найвищий Трибунале! З огляду на те, що нема нічого легчого над званнє критика, позвольте й мені забавитися трошки у критичного естета, хе-хе-хе . . . тим більше, що я маю деколи слабість до вигідних забаганок. Я позволю собі звернути коротко увагу на естетику людського їдження й пиття. У нас, звірів, панує засада: скоро їдж і довго слав матір природу! Довге їдженнє й безупинне смакуваннє й розкошуваннє стравою — се неестетична річ, яка противиться святому законові природи. Колиж ми, звірі, живемо по прінціпу »треба їсти, щоб жити«, то люди обернули його до гори ногами й кажуть: »Треба жити, щоб їсти«. Я не хочу згадувати самого припікання, печення і смаження наших нещасних братів звірів. Уже такі приготування їжі несмачні, неестетичні не тільки зі становища звіринного патріотизму, але і з точки погляду глибокої естетичної ідеї. Можна з певністю сказати, що жорстока людська думка про пекло на тому світі зародилася в голові жінки, що смажила в кухні курку. За життя людина пече в огні тіло звірини. По смерти людина хотілаби смажити тіло своїх ближніх у пеклі. Бажаю

вам, люди, доброго апетиту по смерти . . . Го-го! Та не діждетеся ви, люди, пекельного смаження ні звірів ні людей. Наша добра мати природа не допустить до того. А що сказати про естетику людських празників, балів і бакханалій? Ліпше про се й не говорити. Я згадаю тільки докторську дісертацію молодого звіринного вченого з роду крутороґих панів Волинських під наголовком »Звідкіля взялися звірі — пережувачі?« Сей молодий учений поставив ось яку гіпотезу: воли й корови, що приглядалися людському їдженню й питтю, почули такий неприємний несмак у своїх шлунках, що їхня власна страва почала їм одбиватися й вертатися назад до горла. Оце по думці пана Волинського має бути ґенеза сієї звіринної недуги, що зветься пережуваннє.

Про людське питтє навіть неестетично говорити. Тут усяка міра й естетика затрачені. »Життє — питтє« се людська приповідка. Є такі люди, що опоганюють матір природу ось яким чином: коли в їхньому шлунку вже немає місця на дальшу страву й напитки, тоді вони устромлюють собі в горло гусяче перо, віддають зміст шлунка на землю й заразже таки починають на ново їсти й пити . . . І яка, братя звірі, при тім облуда! Бо, уважаєте, ті самі люди кажуть про других так:

»Сей чоловік пє, як худоба.«

Ану присилуйте коня, корову і всяку иншу звірину випити бодай одну краплину води більше, ніж треба до життя і здоровля! Убийте їх, а вони вам сього не зроблять. Скорійше відповідалаби правді думка:

»Ся звірина пє, як людина.«

Найвищий Трибунале! Сі обидва останні реченя дають із залізно льоґічною послідовністю ясну і предметову відповідь на обидва кардинальні питання, поставлені мною на початку моєї оборонної промови. Значить, зі становища моралі, естетики та глибокої, фільозофічної, всесвітньої ідеї, яка признає тільки одну правду й одну честь, випадок образи чести заходить не тоді, коли людина назве людину малпою, тільки тоді, коли звірина назве другу звірину людиною.

Та всетаки багато обставин промовляє за тим, аби вовка увільнити від вини й кари. Я вже вичислив усі хиби вовка, яких він сам не завинив, а тільки переняв їх наслідком дідичного обтяження. Тепер я ще згадаю один момент, який по мойому глибокому переконанню повинен мати рішаюче значіннє для його увільнення. У своїм бурхливім життю наш нещасний вовк зїв кількох чоловіків. Тому, що у вовка розум і память не великі, він ніяким чином не міг мені подати точного числа людей, яких він зїв. Але се не таке то й дуже важне. Каже один людський учений так: »Що людина

їсть, тим вона єсть.« Отже наслідком того, що вовк їв людей, в його жилах пливе також людська кров або, сказати иншими словами: вовк у великій мірі »очоловічився«. З огляду на те, що через таке кровозмішаннє наступив у вовка стан психічної й умової непочитальности, який зі свого боку потягає за собою момент моральної невідповідальности, передбаченої в § 99. звіринного карного законодавства, я прошу Найвищого Трибуналу увільнити вовка від вини й кари.«

Оборона вовка.

Вовк також балакав дещо для своєї кінцевої оборони. Але з нього був кепський промовець. Він плутався, говорив дуже поволі й виповнював кожду прогалину між поодинокими словами неприємним виттєм. Наслідком того він себе осміщував і настроював звірів чим раз неприхильнійше до себе. Лис Микита уважав потрібним поставити йому кілька питань, якими думав морально добити вовка перед обличчем громадської думки. Перше його питаннє було:

»Чого ти хотів од пані маркізи Малпи? Невже ти такою вовчою поведінкою може залицявся до неї?

»У!«, боронився вовк, »хай мене щурі зїдять, як я мав на думці залицятися до мал-

пи. Що ні, то ні, клянуся найсмачнійшим кусником людського мяса, у-у-у! . . .«

»З якоїж причини ти напав на неї?«

»Роздеріть мене живцем, як я се знаю«, вив вовк.

»Ти певно хотів їй помаранчі зїсти?«

»Пхе«, завив вовк із почуттєм великої несмачности, »невжеж я такий останній виплодок вовчого роду, щоби помаранчі їсти?«

»Адже ти виразно домагався від неї помаранч. Навіщо?«

»А щоб я впав у вовчу яму, як я знаю, навіщо. Якийсь лихий мене опутав.«

»Може ти собі хотів пожартувати або налякати пані Малпу?«

»Жартувати? Як я коли в життю жартував, то хай людина розтовче мене у ступі на кулешу та нагодує мною поросят! Уже скорійше можливо, що мене закортіло налякати сю жінку, у-у-у!«

»Чомуж ти не вдовольнився самим наляканнєм? З якої причини ти прозвав ясновельможну даму царського двору нашу пані Малпу людиною?«

»Хай я стану людською собакою, як я се знаю. Я часом на голову слабую, особливо тоді, як на обід переїмся. Про се я вже балакав із паном Ословичем. Я сказав йому, що як деколи щось мені до голови стрілить, то я бувби щас-

ливий, якби бодай було в мене стільки розуму, що в осла.«

Хто боронить людину?

Найвищий Трибунал уважав ціле доказове поступуванне вичерпаним і мав намір видати вирок. Але тут несподівано обізвався цар Лев твердим і понурим голосом:

»Наша царська воля єсть почути кілька слів на оборону людини.«

Настала глибока тиша, серед якої звірі дивилися допитливо й напружено на царя, то знову зглядалися на себе та не могли собі уявити, що якийнебудь звір може взяти на себе завданнє боронити людину. Кілька хвилин, які протекли серед цікавого очікування, здавалися вічністю. Вкінці міністер Слон запитав піднеслим голосом:

»Хто зі звірів, без огляду на те, чи живе на лоні природи, чи на людській службі, хоче згідно з волею нашого Найяснійшого Царя Лева боронити людину?«

»Я«, обізвався пес. Його голос тремтів і цілий він трясся, неначе в гарячці.

Цар Лев глянув на нього пронизливим поглядом і здавалося псові, що він добачив у нім іскру зичливости. Колиж цар кивнув до нього на знак згоди головою, пес почав ось як говорити:

Найяснійший Царю! Братя й сестри по природі! Я чую, що мушу говорити, хоч добре знаю, що се за велике завданнє на мої слабі плечі, а ще більше на мій ще слабший розум. Я не скажу нічого путнього, бо моя мова занадто проста, надто первісна, а знов питаннє, яке тут порушено, занадто складне, багате і глибоке, щоб мій обмежений дух міг його достойно розвязати. Я вмію тільки служити та мовчати, боронити свого пана з нараженнєм життя і звертати йому увагу на небезпеки моєю мовою, що складається всього на всього тільки з одного звуку »гав«. Ах, коб моя бідна мова »гав« розбилася на міліони слів, як одна зоря розбилася на міліони зір! Тоді я зворушивби каміння і здивувавби цілий світ скарбами чуття в моїй убогій собачій душі! Я не матиму сили оборонити людину. Буду тільки силкуватися пояснити, чому я так вірно людині служу. Хай зясуваннє моєї служби буде бодай частинною обороною людини!

Я сам нераз по безсонних ночах думав над тим, яка таємна сила так мене прикувала до людини? І в моїй душі відзивався якийсь голос, який походив, здається, із запалих могил моїх прапредків. Вони неначе промовляли до мене словами:

»Подивився, сину, на свою тісну буду! Се твій світ! Глянь на ланцюг, яким людина прикувала тебе до буди. Се твоя доля! Се відплата

людини тобі за те, що ти ночами не спиш і пильнуєш людського майна й життя! Чи не ліпше булоб, якби ти замість нужденно животіти в душливій буді бігав собі буйним козаком по цілому світі? Якби замість кайдан на твоїм тілі ти почув на собі подих безмежнього вітру та розкішні обійми волі? Чи не ліпше булоб, якби ти замість бути покірним рабом пана був сам собі паном і рабом на лоні матери природи? Якби ти боровся й умірав, як герой, за свої власні святощі й за свої власні гріхи, а не скакав на сліпо в огонь і воду за людину? Що так тебе вяже з людиною? Невже сі марні відпадки з людського стола, яких усякий звір, що себе шанує, навіть у рот не бравби? Адже мати природа дала тобі кріпке здоровлє, добрий нюх і сприт і завдяки сим прикметам ти мігби собі щодня жити, як людський цар! Чомуж ти поводишся супроти людини, як який немічник або жебрак? Але се ще найменше. За шматок хліба, за глечик помий, за твої недоспані ночі для людського добра чого ти не раз і не два діждався? Ото сей чоловік, сей твій пан не раз тебе тяжко побив! А вже що найстрашнійше, то ся ганьба й наруга, що її кидає тобі людина безперестанно в лице тим, що уважає твоє вірне собаче імя рівнозначником усього найнищого. Невже ти не чув нераз, як людина кричала на твоїх очах до злодіїв, яких ти відганяв від її господарства? Уяви собі гли-

бину людської думки і вдячности: ти з крайньою небезпекою життя розриваєш собі груди гавканнєм на розбишак, а людина вибігає з хати і кричить до них:

»Дам я вам моє добро красти, ви злодюги, пси, ви, собаки!...«

А що діялося у твоїм серці, як ти чув на подвірі сварку між людськими жінками? Невже ти забув, як одна стара жінка кидала в лице другій найтящу зневагу, яку можна собі уявити для собачо-жіночого роду? Не чув ти, як біля твоєї буди ся жінка кричала до другої:

»Ти стара суко!«

Так говорив до мене нераз голос із сумерків віків.

І раз я по важкій душевній боротьбі постановив покинути людину й піти собі у світ за очі. Се було так: одного дня над вечером у місяці маю відвязав мене мій пан, погладив мене по голові та каже до мене:

»Іди й погуляй собі трошки!«

Я поцілував мого пана в обі руки й миттю пігнав на свіже повітрє. Сонце усміхалося до мене і здавалося мені, що з кождого куща, з кождої травички і з кождої квітки гомонить величня, вічна пісня весни й кохання. І сам я не знаю, як і коли я серед радісного почуття волі опинився аж у другому селі. Дивлюся я, аж бач: біжить мені на зустріч якась молоденька, чудова панна Собаківна. Найяснійший

Царю! Каже святе письмо: всякоє диханіє любить коханіє. А ще до того май, квіти й напроти мене запашна чародійна маєва рожа в постаті панни Собаківни! Щож дивне, що моє голодне серденько запалилося на перший погляд жагучим огнем кохання! Тай побачив я, що й панна Собаківна теж мене собі сподобала. От ми зараз таки привіталися по старо собачому звичаю носами й закохалися в собі. Бігали ми серед любовних розкошів лугами, полями, лісами і в ночі присягнули собі при сяйві місяця, що тільки смерть одна розлучить нас. Серед пестощів-любощів я й не стямився, як ніч минула й величнє сонце стало своїми золотими проміннями благословити наші гарячі цілунки. Я вхопився за голову, бо перший раз у життю я занедбав свій обовязок супроти свого пана. Ануж його в ночі злодії обікрали? »Батеньку мій!«, кричу в розпуці. Стою тепер, як Геракль на розпутті: по однім боці щастє кохання, по другім боці кайдани служби. Тут моя мила, там мій пан. Що його робити? А тут не можна часу гаяти! Моя мила намовляє мене, щоб я покинув свого пана й буяв з нею свобідно по світі. Я на те так їй відповідаю:

»Я тебе, моя зоре, кохатиму до гробової дошки, але ти балакаєш, як, вибач, молоденька гусочка. Адже ти не почуватимеш ніякого пошанівку до мене, коли я, твій наречений та без посади буду . . .«

Вона далася переконати й ми обоє рішили сходитися щодня під захід сонця по середині між нашими селами в зеленому гаю.

Прибігаю я дуже стрівожений до свого пана, а моє серце мені у грудях молотом бє. Але все було в порядку, тільки мій пан ходив чогось дуже захмарений. Привязав мене мовчки до ланцюга, а потім прийшов до мене з батогом і нумож мене окладати раз-у-раз пужівном! Луп тай луп мене, аж мені свічки в очах стають і все при тому примовляє:

»Де ти був цілу ніч, лайдаку?«

Я йому кажу, що кайдани палкого кохання були причиною мого спізнення і прошу, благаю його пробачити мені та цілую його в ноги й руки. А мій пан далі мене бє, як божевільний і кричить:

»Дам я тобі любощі, ти, сякий такий вітрогоне!«

Ох, те нещасне кохання! І ще нещаснійша вірність людині! Так мене збив мій пан, що я цілий день і цілу ніч не міг ні лежати ні стояти ні сидіти. Я постановив умерти з голоду або, як мене пан одвяже, втікти від нього раз на все. На другий день над вечером приходить до мене мій пан. Сміється до мене, гладить мене по голові, по хребті та говорить до мене лагідно:

»Не гнівайся на мене, мій любий друже! Я тобі кривду зробив, правда? Вибач мені!«

Сказав так, клякнув коло мене, відвязав мені з шиї ланцюг і взяв мою голову в руки та притулив свою голову до моєї. О, мамо природо! Братя і сестри мої! Подумайте: людина, се могутнє єство, сей пан світу, кажемені, нужденному собаці »Мій друже« і просить мене пробачення! Як я почув його лице коло свого, як я глянув йому в очі, якесь безтямне, божевільне почуттє радости і щастя обхопило мене. Я все забув, усе панові простив і почав плакати зі зворушення, як яке маленьке песинятко та лизав мойому панові лице, очі, ніс і чоло, руки й ноги. Пан сам тримав мені миску з поживою та заохочував мене, щоб я все зїв. Я так і зробив, а мій пан каже до мене:

»Тепер побрикай собі трошки, але не забудь на ніч вернути до дому.«

Як я відходив, пан глянув на мене дуже уважно й бистро своїми очима. І тоді я відкрив виразно се, що непевним сумерком лежало на дні моєї свідомости, а саме: я пізнав, що причиною моєї вірности людині є не хліб чоловіка, не його пестощі, тільки якась таємна сила, котра проміннями бє з очей людини. Що се таке ся сила в людських очах, чи се який бог, чи діявол, чи небо, чи пекло, я сам не знаю. Але се якась страшна сила, перед якою я чую всю марність, нужденність свойого буття. Рівночасно почуваю, що не можу без тієї сили в очах мого пана ні думати ні радіти життю ні

умерти спокійно. І хай людина мене любить або ні, хай наді мною знущається, хай мене вбє. Та коли мій пан гляне мені в очі, я чую, що я дрібна порошинка, річ, сліпе оруддє в руках людини.

Коли я біг до гаю, більше думав про сей таємний огонь очей мого пана, ніж про свою милу. Прибігаю я на умовлене місце і що бачу? Моя мила в собачо мужеськім товаристві сміється, залицяється й бавиться. Я кинувся, як скажений і відігнав усіх собак од моєї милої. Тоді вона біжить до мене, щоб кинутися мені в обійми і кричить до мене:

»Мій герою, мій любий, ох, як я тебе кохаю! Гав-гав-гав!«

А я їй відповів:

»Геть од мене, ти чужоложнице, ти погана дочко! Гав-гав-гав!«

Миттю я вернув до буди, поклався на солому тай почав роздумувати над суєтою кохання й над невірністю песього жіночого роду. Аж от і глянь: надходить мій пан. Своїми могутніми очима дивиться на мене та з усміхом і рівночасно з занепокоєнием питає мене:

»Мій вірний друже, чому так хутко назад? Невже тебе що болить?«

Я цілую йому за його тепле спочуттє руки й даю йому пізнати, що я здоров, а тільки мене серце болить. На жаль, мій пан не зрозумів моєї убогої мови. Поглянув, обстукав, обмацав

мене, чи нема де якої рани на моїм тілі. Зрадів, що нічого не побачив. Ах, чому не можна бачити ран душі? Пан приніс мені молока, погладив мене сердечно й пішов зі словами:

»Не журися, кинь лихом об землю!«

Від сього часу я так полюбив свого пана, що готов був кождої хвилі дати життє за нього. Коли я не бачив його лиш один день, я з туги за ним не знав, що зі мною діється, так мені тяжко жити без нього. Так до розпуки тяжко не дивитися на ту таємну силу, що сяє огнем із його очей.

Одного разу мій пан десь іщез. Цілими днями я його виглядаю, бігаю, шукаю за ним по всіх усюдах: нема. Цілими почами я не сплю, кличу його, вию-плачу за ним: його нема. Питаю його діточок, де їх тато, де мій пан? А вони, бідні, мене не розуміють ні я їх. Питаю його дружини. Вона показує мені рукою, що мій пан далеко поїхав і знов поверне. Я дуже зрадів, але не на довго. Бо минув тиждень, а мій пан не вертає. Минає другий, а мого пана немає, минає третій і четвертий, а його як нема, так немає. Я тоді постановив умерти. Перестав їсти та лежав на соломі, скавулів тихо й чекав на смерть. Аж одного дня над вечером чую нараз якісь любі пахощі в повітрі. Зриваюся, як божевільний і біжу-біжу, бо чую, о, добре чую, що се він — се мій пан іде! Побачив його, прибіг, кинувся йому на шию та цілував-лизав

йому лице, руки й ноги з небесними розкошами. Але мій пан — навіть не поглянув на мене. Він тільки дивився далеко перед себе, в той бік, де стояла його хата й говорив навіть не до мене, лиш до себе самого: »Чи здорова моя жінка й мої діточки?« Тоді з великого жалю й болю моє серце так мені застукотіло, що нараз тьма заступила мені очі і я, здається, зімлів. Мій пан узяв мене на свої руки, заніс мене до буди, закликав до мене лікаря та сидів коло мене, пильнував мене й розпадався наді мною, як над своєю дитиною. І його діточки пильнували мене, годували мене, а одно, найменшенське, що ледві перестало рачкувати, навіть заснуло в моїй буді коло мене і я його доглядав, як ока в голові.

Найбільше моє щастє тоді, коли мій пан дивиться на мене, а я на нього й коли я можу подивляти, тремтіти, думати й коритися перед сією могутньою силою, що горить у його очах. Найяснійший Царю! Найвищий Трибунале! Сестри і братя по матері природі! Ось вам моя сповідь. Хай буде, що хоче! Убийте мене, але я одно скажу: людина добра єсть. Умираючи, я побачу очима моєї душі таємний блеск очей людини, почую її ласкаву руку на своїй голові й умру спокійно.«

Звірі потверджують зізнання пса.

Псова сповідь найбільше схвилювала душу царя Лева. Особливо зацікавило його все те, що пес розказував про таємну силу очей людини. Він сам перебив глибоку мовчанку звірів словами:

»Хто зможе потвердити псову думку про силу в людських очах і сказати мені ще дещо про неї?«

Багато звірів, і домашніх і з лона природи признали, що псова думка правильна, а один тигр, який колись був у людській неволі, розказав коротко ось що:

»За весь час моєї неволі я просто палав жадобою помсти на моїм людськім панові, бо він мене безупинно муштрував і бив та катував мене при тім безпощадно. Кождий раз, коли він мав увійти в мою клітку, я ждав на нього з твердою постановою кинутися на нього та роздердти його на шматки. Але скоро тільки він упер у мене свої бистрі очі, я миттю задеревів, заціпенів і вся моя власна воля приснула, як банька з води, вся моя жадоба помсти розвіялася, вся ненависть пропала, а на їх місце спливало з його очей на мою душу якесь ледяно-холодне почуттє пошани й покори перед людиною. На другий раз я постановив напасти на мого гнобителя з заду та пожерти його. Але він се зміркував мабуть, бо все обер-

тався до мене очима. Тоді я хотів кинутися на людину, не дивлячися їй у вічі. Однак на велике моє диво й жах я переконався, що мої очі неначе самі все відчинялися й чи я хотів, чи ні, я мусів дивитися людині в очі. Я нераз почував погорду до самого себе, коли не міг послухати голосу покуси, що шептала мені в душі словами:

»Тигре, адже ти велитень сили! Подивися на сю людину, яке се слабе й марне створіннє! Чогож так довго хитаєшся? Піднеси лиш лапу й пац! — і людини нема!«

Одначе вся моя сила, все моє завзяттє — все було безсильне супроти всемогутнього вогню людського ока.«

Лис Микита порівнює людину з царем Левом.

Під вражіннєм слів пса та їх потвердження тигром і иншими звірями цар Лев неначе збайдужів тепер на все, що мало діятися на судовій розправі. Відвернув очі від звірів і від цілого світу, а його обличче приняло вираз глибокої та важкої задуми. Так і видно було, що в його володарській душі закипіла якась дивна, нікому не знана боротьба.

Доктор Лис Микита почав боятися, щоби громадська думка звіринного світу не взяла некорисного звороту супроти кріпкої будови світогляду, який він разом із найбільшими мудрецями звіринного світу щойно збудував.

Найбільше непокоїла його дивна, незрозуміла поведінка й настрій царя. З тієї причини він уважав своїм обовязком забрати знов голос і промовив:

»Найяснійший Царю! Хай мені буде вільно висловити свою думку про таємний огонь людського ока. Заявляю ось що: сей огонь не є для мене ніякою загадкою ні тайною. Вся сила людського ока — се нічо инше, як тільки слаба іскра сього могутнього, володарського вогню, який наша мати природа дала твоїм очам, о Найяснійший наш Пане й Царю! Не перечу, що вогонь людського ока могутній. Але що він значить у порівнанні з величньою могутністю твоїх царських очей, о, наш володарю! Се зернятко піску супроти небосяжної гори, се блискавичний миг ока супроти безконечної, незглибимої, непонятної вічности!

А тепер я відповім на найголовнійше питаннє, а саме: »Чим стала ся могутня сила твоїх очей, о, Царю, для творчого життя матери природи? Чим стала сила людського ока для творчости життя? Могутня сила твоїх володарських очей, о царю, збудувала і зєдинила весь наш звіринний світ і завела в нім лад і життє по закону матери природи. І за сю твою володарську силу й мудрість, завдяки якій ми живемо в гаразді, здоровлю та щастю й безбільно вміраємо, нашим найсвятійшим обовязком є кождої хвилі дякувати тобі, о Царю і славити

твоє величнє імя од роду в род! Найвищий Трибунале! Славна Звіринна Громадо! Наш Найяснійший Цар й його Наймилійша Цариця хай живуть многая літа! Слава! Слава! Слава!«

Воздух роздер і тисячилітніми деревами у праліс струснув могутній-премогутній рик і рев звірів »Слава! Слава! Слава!«

»А тепер«, говорив Лис Микита, »що зробила людина силою своїх очей для розвитку життя? Щось якраз наскрізь противне. Наш Цар збудував життє, людина його зруйнувала! Наш Цар береже блеском своїх володарських очей повагу, честь і святість життя матери природи; людина спалила вогнем своїх очей чудову будову життя, обернула його в тюрму неволі і в темну печеру злочинства й виродження. Ось, наш Царю, ріжниця межи силою твойого володарського та силою людського ока! Значить, Царю, твоя сила й сила людини не походять із того самого джерела буття, бо з твоїх очей, о Царю, дивиться наша найліпша й наймогутнійша мати природа, а з очей людини визирає дух, який заперечує життє і природу, коротко, в людських очах сидить демон руїни — сатана.«

Слова Лиса Микита зробили глибоке вражіннє на звірів, а гарна Лисичка-вдовичка, що на розправі закохалася в Лисі Микиті, сказала до своєї сусідки, пані Борсучихи так, аби прокуратор почув її слова:

»Тожто з нього вчена головка! Ах, яке щастє мати такого мудрого чоловіка! Я булаб йому найпокірнійшою рабинею.«

Тільки цар Лев не показував задоволення, навпаки, став іще більше понурим, ніж ранійше.

Вирок.

Президент Трибуналу поставив тепер до присяжних суддів два питання, а саме:

»Чи слово людина криє в собі знамена тяжкої образи звіринної чести?«

Присяжні відповіли одноголосно:

»Так.«

Друге питаннє:

Чи винен вовк тяжкого злочину образи звіринної чести тим, що назвав Високодостойну Пані Маркізу Даму Царського Двору Малпу людиною?

Одноголосна відповідь присяжних:

»Так.«

Тепер президент Трибуналу склав на письмі присуд і устав разом із усіми присяжними. Два слоні-герольди підняли свої труби та дужим і святочним голосом оповістили всьому світові, що йде велика хвиля звіринної справедливости. По відтрубленю старинно-судового гасла відчитав президент Найвищого Трибуналу ось який вирок, уложений зі всіми прикметами звичаєвого судового стилю:

»В імені Його Величньости Царя Лева:

Зваживши обставину, що, як се виказала сьогоднішня судова розправа, слово »людина« криє в собі всі знамена найтящої образи звіринної чести; зваживши далі факт, що обжалуваний вовк назвав Високодостойну Маркізу Даму Царського Двору Пані Малпу людиною, він на підставі однодушного переконання лави присяжних судів винен є тяжкого злочину образи звіринної чести, за що Найвищий Трибунал Його Величньости Царя Лева на основі § 1. звіринного кодексу чести засуджує його на смерть через роздертє й пожертє його.«

Трибунал хотів оддати вовка на поталу слонові. Але слон заявив, що в нього за мягке серце до таких крівавих екзекуцій, а друге: він ростиноїд . . .

Трибунал узяв під увагу слова слона й відступив виконаннє смертного присуду на вовку директорові поліції Ведмедеві Бурмилові.

Бурмило приблизився до вовка. Аж тепер прийшов вовк уповні до свідомости, що йому грозить смерть. Жах і всемогутнє бажаннє життя обхопили його, струснули цілим його єством і він завив-злебедів пронибаючим голосом:

»Найвищий Трибунале! Я не винен! Клянуся любовю до людського мяса, що я не винен! У-у-у! Я сам не знав, що робив, що говорив. Мамо природо! Чому ти вкоротила мене на

розумі, у-у-у!? Аж тепер я пригадав собі, чому я таке страшне слово сказав Пані Малпі. Я був тоді пяний, у-у-у!«

Найвищий Трибунал і звірі глянули на вовка з зачудуваннєм, а доктор Лис Микита крикнув до нього:

»Не бреши! Не викрутишся! Пяною може бути тільки людина, а ніколи звір.«

Але вовк заклинався, на чому світ стоїть, що був у тій злощасній годині пяний. Тоді Лис Микита на жарт запитав його:

»Може з тебе не вовк? Може ти перелицьована, звовчена, вибач, людина . . .?«

»Хай здохну як пес, як у моїх жилах не пливе з діда прадіда справжня вовча кров«, вив вовк.

»Щож ти пив, що ти впився?«, питав Лис Микита.

»Я був пяний, але я нічого не пив . . . Я . . .«

Грімкий сміх звірів перервав дальші слова вовка.

Коли стало тихо, вовк сказав:

»Я зїв пяну людину . . .«

Звірі знов зареготалися, а президент Трибуналу крикнув до вовка напів з обуреннєм, напів жартом:

»Чомуж ти сього відразу не сказав, тупоумче?«

Адвокат доктор Борсук, оборонець вовка, звернувся до Трибуналу з усміхом:

»А не давав я доказу, що мати природа вкоротила вовка на розумі?« . . .

На приказ Трибуналу приступив до вовка один пес, який був заприсяженим судовим знавцем од людських пахощів і сказав до нього:

»Хухни мені в ніс!«

Вовк так і зробив, а пес тоді дуже скривився й поставив ось яку діяґнозу:

»Йому з рота чути, як із якої бочки з горілкою . . .«

Ведмідь Бурмило дуже зрадів і крикнув:

»Слава матері природі, що мої зуби не торкнулися його, а то довелосяб мені умерти на старість од затроєння крови . . .«

З огляду на сю нову лагодячу обставину Найвищий Трибунал чувся спонуканий уневажнити присуд смерти й видав новий вирок, яким увільнив вовка від вини й кари та доручив звіринним лікарям і сестрам милосердя забрати його на державний кошт до лічниці.

II. ЧАСТИНА: ДУХ.

Звіринні вечерниці.

Доктор Лис Микита глянув на царя й на звірів і здавалося йому, що всі вже трохи втомлені великою судовою розправою. Але він хотів вирішити сьогодня ще важнійше питаннє, ніж ним була справа образи звіринного імени. Йому бажалося намітити ясно становище звірів до людства й довести до того, щоб усі звірі виявили ще сьогодня безпощадну війну людству та обміркували всі способи, якими можнаби з як найменшими жертвами викорінити те злощасне людське кодло. Він глянув на небо і збентежився, бо сонце вже почало сідати на найвищі вершки пралісу. Значить, до заходу сонця неможливо буде вирішити найважнійшу справу. З тієї причини він поставив внесок, аби питаннє постави звірів до людей з огляду на його життєве значіннє для звіринного царства відложити на завтрішній день, а сьогодня або піти на спочинок або, як більшість звірів за тим заявиться, влаштувати на закінченнє сьогоднішнього дня звіринні вечерниці зі співами, танцями та

викладом на радість і потіху звіринної молоді та для загальної, всезвірної розваги й розривки.

На загальне бажаннє звірів постановлено відложити вирішеннє становища до людства на завтрішній день, а сьогодня влаштувати святочні вечерниці.

Складено програму, яка містила в собі ось які точки:

1. »Звіринний гимн«, відспіває звіринний мішаний хор.

2. »Найтящий злочин«, сучасна леґенда, відчитає славний фільозоф доктор Сич.

3. »Ой під гаєм зелененьким«, сольоспів Високодостойної Лисички-вдовички.

4. »Голий танок життя«, виконає Панна Курочка.

5. »Пісня смерти«, відспіває хор круків.

6. Пісня співака над співаками, Високодостойного Соловейка.

Звіринний гимн.

Ролю діріґента взяв на себе Слон. Спершу він тому спротивлявся, але рад не рад мусів піддатися всезвірній громадській думці, яка уважала його найвідповіднійшим до сього завдання з ось яких причин: слон уже своєю величньою поставою неначе створений на діріґента, бо перше: кождий звір може його дуже

виразно бачити, а друге: вже сама мати природа дала йому до діріґування знамениту батуту в подобі його труби. Та найважнійше то се, що у слона незвичайно чутлива душа, яка в силі огорнути та збагнути всі найніжнійші тонкости мистецького царства звуків. До того треба додати його могутній басовий голос, яким він може тримати весь хор у карності та бути одночасно невидимо моральним і видимо дійсним провідником усіх звіринних басів та підбасків.

Та все таки слон забірався до свого завдання з почуттєм непевности, а навіть якоїсь трівоги. Адже йому доведеться сьогодня перший раз вести хор, із яким він іще ніколи не відбув ні одної проби! Невже такий невишколений, незіспіваний хор буде в силі дати якунебудь душевну насолоду? Чи не скінчиться його діріґентура крайнім неуспіхом, загальним насміхом та приниженнєм його слоневої поваги? Але опісля він успокоївся у великій мірі бистроумною думкою, що тільки люде мусять у своїй духовій слабості вчитися хорового співу; звірі, дякувати матері природі, сього не потребують, бо вони вже приходять на світ із уродженим і розвинутим почуттєм гармонії тонів.

»Чи чули ви«, говорив слон до своїх приятелів, »як у пралісі створіння співають? Сховане у дрімливім затишші верховіття дерев, за-

крите гущавиного темних кущів і пнів, одно створіннє навіть не знає, де друге сидить, Хто їх усіх учив співати разом? Та проте... Який чародійний хор творять усі ті малесенькі й дужі горла створінь? Якими неземними радощами пісня пралісу душу наливає! Яку глибінь невловимих почувань туги, сердечної любови і ясної мрії родить!«

Так само звірям не треба нот, бо невичерпаним джерелом їхнього співу служить їм безмірно велика книга, що складається з двох величніх окладинок: одна окладинка — се синій небозвід, а друга — зелень землі. А в середині між тими окладинками піддає кождому звіреві голос сама мати природа. Отже слоневе завданнє не буде дуже важке, бо воно може обмежитися тільки на те, щоб дати початковий знак до співу та уважати на ритмічний такт хору, як також на скріплюваннє або ослаблюваннє сили голосів од »дуже сильно« до »тихесенько«.

Коли слон обкинув оком безліч звірів, із яких майже кождий був уродженим співаком, нова щаслива думка впала йому до голови. Адже перед ним стоїть великанський хор, який ріжноманітністю, краскою, силою, шириною, глибиною й висотою голосів лишає далеко в тіні всі наймогутнійші голосові та інструментальні засоби людей. Отже його річ буде інтуїцією діріґента кождому звіринному голосові дати відповідне місце й доцільно його викори-

стати. Слон аж утішився сам сією думкою і як із початку був проти діріґування, так тепер набрав до нього великої охоти. Він знав, що досі всі людські хори співали майже акордово, значить, достроювали механічну гармонізацію до першого голосу й через те людський спів разив дуже часто одноманітністю, яка доходила до нестерпимої зануди. Отже не бездушна гармонізація акорду, лише стільки мельодій у одній пісні, скільки родів голосів! А завданнє слона буде в тій безконечній ріжноманітності тонів і мельодій найти звукову єдність природи! Оце вся тайна контрапункту, який слон забажав піднести у звіринному хорі на висоту козмічної гармонії. Йому траплялася чудова нагода користуватися краскою та мікротонами звіринних голосів, зовсім незнаними в людській музиці, яка ізза притуплення слухових вражінь людини відчуває що найвище звукові півтони; а звірі співають голосами, що творять девяту частину інтервалу між людською прімою та секундою! Отже слон постановив контрапунктичним веденнєм голосів показати слухачам щось наскрізь нове, що просто бухалоби стихійним життєм і силою. А щоб дати кождому родові голосів нагоду виявити вповні свою самостійну своєрідність, постановив слон закінчити гимн звірів великанською фугою, в якій усі поодинокі голоси зіллються в одну могутню велич пісні створінь.

Одушевлений сією великою думкою повелів слон звірям уставитися доцільно до потреби хору. Було неможливо й непотрібно гуртувати звірів так, як се водиться в людей, у чотири відділи, відповідно до чотирьох голосів, Що значать чотири убогі людські голоси в порівнянні з безконечним багаством одмін і красок звіринних голосів? От із тієї причини велів слон гуртуватися звірям у хор по їх тілесній величині, з якою в деякій мірі згоджувалася якість їхніх голосів. Отже ріжні-преріжні співочі комахи, мушки і цвіркуни літали прозорою хмаринкою перед обличчем слона або сіли собі на близьких кущах і деревах. За ними засіли найріжнорідніщі птиці, менші напереді, а більші чим раз далі позаду. Чотироногі звірі уставилися на землі, найменші близько слона, а більші постепенно чим раз далі позаду, де на самім кінці заняли місце буйволи, носороги, зубри, буйтури і слони.

Коли уставленнє хору скінчилося, всі звіринні співаки вперли свої очі у свойого діріґента слона. Слон іще мабуть ніколи не виглядав так поважно й величаво, як у сій хвилині. На знак уваги він підняв свою могутню батуту, трубу і тримав її якийсь час у воздусі. Тоді нараз якесь розкішно-гаряче почуттє прошибло душу звірів, а в найблищій хвилині ніби струя морозу пройшла їх тіло. Се було тому, що вся природа разом зі сонцем на верхівях пралісу

немов завмерла у напруженім ожиданні найблищої хвилі, коли глибоку глушу розірве нагло одно чуттє, одна воля, одна думка, висловлена міліонами голосів сотворінь.

Слон спустив свою трубу й на стрічу ясній блакиті небес, безмірній далині пралісу і в душі всіх сотворінь, які чують, розуміють і слухають голосу матери природи, полинула на тисячах і тисячах мов і голосів ось яка пісня створінь у пралісі:

В долах і горах,
Борах і зворах,
На вершинах,
В диких пустелях
І в підземеллях,
В мор глибинах,

Всюди, о, світе,
Ми, твої діти,
Вічно живем.
Сонцю радієм,
Щастє лелієм
Ніччу і днем.

Мамо природо,
Ти, наша вродо,
Дяка тобі!
Всім нам дай силу
Неодолілу
У боротьбі.

А як остання
Хвиля вмірання
Прийде в наш бій,
Дай тоді, мати,
Легко сконати
Й мущці дрібній!

Завдяки вродженому музикальному хистові створінь і мистецькій оруді слона хор виповнив своє завданнє величаво. Се була справді могутня, козмічна симфонія життя, почуття боротьби й бажання легкої, безбільної смерти. Кожде слово гимну було в хорі правдивим і глибоким пережиттєм, яке виявило себе вповні відповідним художнім малюваннєм при помочі поглиблювання, підношення і степенування ріжних-преріжних голосів. Тому і вражіннє гимну було таке глибоке, що ще довго потім, як хор перестав співати, звірі стояли, як зачаровані й закляті та все ще слухали дивного, прошибаючого гомону пісні, що бреніла не в їх ухах, а в їх душах. І як раз оця хвиля гомоніння пісні в їх душі була хвилею найвищої насолоди. І тому створіння стояли у святочнім оніміннї й ніхто не важився перебити їхній великий і святий настрій буденними окликами й оплесками на знак признання. Такі оклики й оплески можливі, як потому сказав Лис Микита, тільки в людей тому, що люде або бездушні або в їхній хирлявій душі

розцарилася велика порожнеча, в котрій усяке вражіннє твору штуки губиться, лишається в ній тільки якийсь плиткий спогад, який силує людей замість оддатися зовсім вражінню краси штуки, грубовато плескати в руки, дико тупати ногами і кричати »Славно! Ще раз!« Так, якби вражіннє краси мистецького твору було кусником мяса, по зїдженні котрого голодний людський шлунок кричить: »Іще одну порцію!«

Першу зворотку гимну почали звірі співати »унісоно«, при чому глибоко вражала незвичайна, в людей небувала й неможлива віддаль октав од найтоншого бреніння аж до найнижчого гудіння й рокотіння могутніх звіринних басів, а властиво басищ. Майстерним орудуваннєм умів слон довести до того, що слова »на вершинах« співали передовсім ті створіння, в котрих найвищі й найтонші голоси. При словах »в диких пустелях« виринули з повною силою на перше місце голоси звірів-громадян пустині. Колиж із понурим виттєм шакалів, гієн і пантер змішалося прошибаюче »кра! кра!« гайвороння, то кожде створіннє, що навіть іще не було на світі, тільки ще находилося в лоні матери, могло мати поняттє про сю безмежню картину опущености, таємного жаху і смертельної самоти, якій на імя пустиня.

Чудово вдався хорові глибокий контраст до слів »на вершинах«, а саме »в мор глибинах«. Створіння, що були мешканцями таємних мор-

ських глибин, не могли з лучбово-здоровляних причин узяти участи в великому звіринному зборі. Ось чому носогори й гіпопотами були звірями, що змалювали своїми дивовижньо-глибокими басами знаменито всю загадочно дивну западню морського дна.

Незабутню глибину враження викликав звіринний хор, коли співав з другої зворотки місце »Сонцю радієм«.

Але деякі круки міркували, що навіть пісня до сонця не може обійтися без них і вмішали в сьому місці до гимну своє понуре »кра-кра!« Сей поганий роззвук дуже розлютив царя Лева й по його наказу соколи присилували круків до мовчання словами:

»Стулите ви, чорні круки, свої розкракані дзьоби?«

Ріжнородне багаство чудових соняшних мельодій дійшло до найвищої точки. Кожде створіннє співало в честь сонця иншу пісню, відповідно до своєї життєвої сили, до глибини й ширини своїх переживань і до снаги малювати всі відтіні свойого чуття одушевленими звуками. Та проте яка божеська гармонія в тій позірній безгармонійності! Яка подиву гідна єдність у великій ріжноманітності! Може перший раз тоді почувалося, що в вирі окремих стежок природи єсть один основний шлях, у невідомих тайних нетрах міліонів і міліонів серць одно серце бється, у міліярдах і міліяр-

дах розкинутих і заблуканих душ одна душа ясніє!

— — — — — — — — — — — — — —

Сонце, що вже незадовго мало сісти на верховіття пралісу, слухало з усміхом своїх дітей, котрі співали йому пісню вдячности й радости. Воно облило їх розкішно теплою повінню яскраво золотого проміння, яке простелилося самоцвітними пасмами по зеленій землі, заглядало в темні сплети й закутки тисячлітніх дерев, лягало відпочивати на кучеряве верховіття й дивилося враз із зеленню землі та з безкрайою блакиттю небес на темний праліс і на створіння в нім.

Затоплені в могутній золотій струї світла і пройняті всевладними почуваннями після відспівання гимну, стояли діти природи німі, зачаровані. Були похожі на якісь ясні, розвійні тіні, що ось ось розпливуться, як непевні видіння, у хвилях соняшного світла. Навіть сніжно білі коти робили враження якихось небувалих, неземних істот. Вони дуже подобалися сонцю, яке відбивалося рясними жмутами проміння в їх очах, неначе приглядалося собі в них, як у дзеркалі. А один кіт, захоплений чарівною подобою своїх племінниць, мявкнув дуже чутливо ось як:

»Які гарні булиб людські жінки, якби вони мали вірну собачу душу та чудові котячі личенька!!«

Перші слова третьої зворотки, себто »Мамо природо« були величнім сольом діріґента слона. Здавалося, що в його могутнім голосі пробивалася молитва ще первісних стихій природи, котрі серед титанічної боротьби щойно оживилися першим блиском свідомости життя і в почутті своєї сили та одночасної безрадности неначе тулилися до природи, як діточки до грудей матери. За слонем почали другі створіння повторювати його мельодію шляхом фуґи, яка пробігла нескінчене число звіринних грудей, щоб опісля злитися у стихійно могутній акорд, замкнутий словами:

Всім нам дай силу
Неодолілу
У боротьбі.

Драматична сила всемогутнього царства звіринних тонів досягла тут небувалої висоти. Почувалося, що тут серед страшенного ломоту, реву та стогонів розвалюється понура тюрма світу: гори валяться на гори, тріскають одвічні ґранітні підвалини, розриваються чорні хмари, стрічаються в жахливому зударі розхвильовані океани та безмірними струями води, пари і мраки заливають землю, закривають високі гори і бють раз-у-раз потворними бурунами об склепіннє небес. Усе суне, все летить і скочується в чорні челюсти чим раз то свіжих безодень. А серед осліпливого блискан-

ня блискавиць і понурого рокоту громів над сим усесвітнім образом розвалу, руїни та смерти здіймається могутній Дух творіння й голосом, од якого жива душа завмірає з величнього захоплення, кличе:

»Хай буде новий світ!«

Із подавляючого почуття величі та грози слухачам і співакам аж мурашки поза спиною ходили. Кожде створіннє раде було в сій хвилині плакати й порохом стелитися по землі перед могутнім обличчем матери природи. Одночасно кожде почувало в собі якусь чудодійну, непоборну силу.

Останні слова гимну »Й мушці дрібній« відспівали найменші створіння, передовсім ріжнородні мушки, які утворили небувалий мистецький контраст до слова »сконати« таким чином, що віддали його вельми ніжним і гармонійним »тихесенько«. Такого ніжного співу ніхто ще, як світ світом, не чув. При слові »дрібній« затихала мельодія чим раз більше і здається, десь непомітно загубилася у великому мовчанні природи. І не знати було, чи се настала справжня тиша, яка мрійними дзвонами дзвонила в ухах сотворінь, чи се було повільне завміраннє звіринного гимну. Тільки по дивно скупченій і передуховленій поставі діріґента слона, по ніжно стягненій його трубі та по його напружено прижмурених очах було видно, що тихесенькі звуки найдрібнійших сотворінь

іще линуть на стрічу вічности. Аж коли слон неначе стрепенувся і приняв свою звичайну подобу, тоді се був знак, що звіринний хор уже перестав співати.

Коли звірі охололи по довшім часі з глибокого враження мельодій свого гимну, виступив доктор Сич і почав читати ось яку леґенду на тлі сучасної крівавої дійсности між людьми:

Найтящий злочин.

Сатана, цар пекла і тьми, понурив уперве від початку світу голову на свойому огненному престолі та сидів, неначе бездушний. Його найбільший друг, огонь, намагався розбурхати й розвеселити його. Жагучими язиками облизував йому ноги, лоскотав йому вуха й ніс, але даремно.

По довгім часі важкого отупіння Сатана підняв голову і глянув далеко перед себе. Крізь пекельний огонь і дим розгорнувся перед ним виразно світ на землі. Перший раз у своїм вічнім пануванні цар пекла побачив ось яке явище: вся земля була окружена ярким, крівавo червоним огнем, який велитенськими стовпами так і бухав під саме небо і вдаряв могутніми хвилями об стіни пекла. Здавалося, що сей несамовитий пожар спалить не тільки цілий світ, але також оберне в попіл саме пекло. Се був огонь світової війни. До вух Сатани доходив гук гармат, скрегіт зубів, крик роз

ховстаних світових пристрастей і плач та зойкіт дітей, жінок і старців; все те зливалося в один звук, наче якийсь таємно жахливий стогін о півночі на цвинтарі: проклін життю.

І нагло мелькнула через Сатанову голову думка, що зморозила йому кров, яка була до тепер усе огненно гаряча.

»Де пекло?«, запитав він себе, »чи тут у мене, чи там — на світі?«

Запитав і здрігнувся.

Він почав порівнювати своє царство з морем огню на світі та переконався, що ціле його пекло — се дитяча забавка в порівнанні до справжнього пекла на землі. Супроти реву, гуку, шуму, крику й розпачу на землі вражали стогони грішників у його пеклі, наче невинне цвірінькання пташенят перед сном. Кровю й огнем облиті люде на світі, що кидались на себе з якимось пяним завзяттєм, лишали далеко в тіні всі пекельні постаті, які видалися Сатані нараз білими, блідими й нагадали йому невинних ангелів. Тай увесь його вогонь був слабий, жовтий, наче соломяний у порівнанні до кипучого виру світового пожару.

Не було для Сатани сумніву, що його царство кінчається, бо стало малим, забутим смітником супроти незглибимої прірви злочинства й божевілля, яке шаліло на світі.

Трівога обхопила Сатану й він так застогнав, що його пекло затремтіло, а на землі на-

ступив од його стогону землетрус, який в одній хвилі знищив кілька великих міст і кілька сот тисяч людей. Але мало хто на землі звернув на се увагу.

Сатана почав промишляти над тим, якби спасти свою огненну корону та підняти повагу й велич свойого царства. Довго думав і не міг ні сам ні його досвідні дорадники нічого путнього придумати. Вкінці звернувся до своєї подруги, бо здавалося йому, що у всяких пекельних справах найліпша дорадниця — се жінка.

Цариця Сатаниха порадила закликати своїх найліпших годованців і доповнити ними Найвищу Пекельну Раду. Сатана покликав до сеї Ради Ігнатія Льойолю, найвизначійшого представника єзуїтської облуди. Крім його спровадив просто зі сучасного світу двох дуже заслужених для Сатани людей: Вільзона, уосібника найбільшої брехні і Клеманса, представника людської жорстокости. Скоро тільки сих трьох людей стануло перед обличчем Сатани, ціле пекло зраділо й бухнуло свіжим, дуже живим полумям. Та всетаки сей свіжий огонь не міг дорівняти своєю силою вогневі світової війни на землі.

Хоч і як довго Найвища Пекельна Рада радила під головуваннєм самої цариці Сатанихи, то проте не була в силі нічого врадити, як вирвати царство Сатани з занепаду. Вкінці Сата-

нисі вже не стало терпцю. Глянула глумливо на свого чоловіка й на президентів брехні, жорстокости й облуди та сказала:

»Ви всі зійшли на дитячий розум. Я, жінка, маю одинокий і певний спосіб, як спасти й утримати на віки пекельне царство. Ми мусимо розписати конкурс на найтящий злочин. Найбільший злочинець находиться тепер не тут, у нашім пеклі, тільки там — на світі. Сьому злочинцеві ми дамо найвищу нагороду й тим заохотимо його прийти сюди до нашого пекла. Сей найбільший злочинець унесе в моє пекло свіжу, могутню душу, яка влиє в ослаблені огненні жили пекла новий, небувало жагучий огонь і від сього вогню все пекло оживе, відродиться й закипить новим і таким могутнім пожаром, що перед ним раз на все зблідне вогонь, який горить на світі і грозить нашому царству загладою.«

Клемансо, що слухав слів пані Сатанихи з закопиленими устами, став перешіптуватися зі своїми обома приятелями, які радо йому притакували. Опісля устав і з ледві стриманою сердитістю заявив цариці Сатанисі ось що:

»В імені моїх двох товаришів я протестую проти образи, якої Ви, Ваша Величносте, Пані Сатанихо допустилися зглядом нас тим, що не вважаєте нас трьох найбільшими злочинцями!«

»Мовчіть!« крикнула Сатаниха. »З вас кождий є злочинцем у иншому званні. Однак наше пекло спасе тільки така людина, яка замкне в собі ваші злочини в одній особі.«

Всі три президенти перекинулись очима з усміхом полекші, бо були певні, що такого злочинця не тільки пекло, але й сама земля не має.

— — — — — — — — — — — — — —

Серед виру світової боротьби появилися на світі дивні, таємні оповіщення, писані кипучою смолою на червонім папері ось якого змісту:

»Хто зі смертних людей уважає себе найбільшим злочинцем у історії, хай негайно появиться перед обличчем пекельного царя й цариці та давши потрібні докази одержить із рук цариці пекла найвищу, ще досі нікому не дану нагороду.

Своєю милістю Цар і Цариця Пекла і Тьми.

Сатана в. р.

Сатаниха в. р.

На сю відозву зголосилося так богато кандидатів, що пекельна гостинна була ними битком набита і все напливали свіжі проступники.

Перший кандидат був такий маленький, що ніхто з винятком Сатани його не бачив. Се був мікроб, який домагався найвищої нагороди за те, що він руйнував легені й мозок великих людей і через те зробив духові людства необ-

числиму шкоду. А вертячи мозок царів і можновладців він довів їх до сього божевілля, вислідом якого являється світова війна.

Однак Найвища Рада не признала йому нагороди, бо по їй думці мікроб усетаки не вбив духа людства; він занадто переціпив своє значіннє.

Другим кандидатом було залізо, яке домагалося найвищої нагороди за те, що вбило міліони невинних людей.

Пекельна Рада відкинула домаганнє заліза з тим обоснуваннєм, що залізо не вбивало людей наслідком своєї злочинности, тільки зі своєї власної глупоти. А глупота — се не злочин. За глупоту можна дістати нагороду хіба в небі, ніколи в пеклі.

З поміж ріжних дальших кандидатів на найбільших злочинців згадаємо тільки кількох.

Виступив тигр і хвалився, що багато матерей збожеволіло через те, що він пожер їх маленькі діти. Гордо змірив він очима людського тигра Клеманса, котрий затремтів з ненависти до свойого небезпечного соперника і промимрив захриплим голосом:

»Ся звірюка не відбере мені найвищої почести, а то . . .«

»Знаю, знаю«, перебила його з усміхом Сатаниха. »Не бійся! Сей тигр убив тільки кіль-

коро дітей, а ти, людський тигре, замордував голодом кілька міліонів дітей . . .«

Клємансо уклонився і з усміхом сказав:

»Дякую Вашій Високості за вселаскаве признаннє . . .«

З найбільшою самопевністю поводився новий кандидат із рогатою, чортовою шапкою на голові. Легковажно глянув на всіх соперників і говорив мовою, що була похожа на сичаннє вужа:

»Панове пекельна шляхта! Немає найменшого сумніву, що нагорода за найбільший злочин належиться мені. Розважте, панове: ще вчера я був найнужденнійшим рабом. Та не успів я ще добре увільнити своїх рук із кайдан, а вже вхопив ними всіх моїх сусідів за горло, щоб не дати їм вибитись на волю . . . Пся креф! . . .«

Злочин Ляха зробив дуже глибоке вражіннє на ціле пекло, а президент найбільшої жорстокости затирав руки з радости й показуючи пальцем на нього, повторював усім раз-у-раз:

»Бачите? Се мій ученик!«

Однак цариця Сатаниха вирішила, що треба ще пождати, доки всі кандидати не викажуться своїми злочинами, а тимчасом зробила шляхтичеві велику честь тим, що веліла йому ловити та зберігати у своїх пригорщах усе те, що ядушливий Клємансо викашлював.

Лєнін старався доказати,що він є найбільшим злочинцем, бо в імя ідеї, яка виявилася нездійснимою за ніяку ціну в сучасності, він не жахався вимордувати міліони людей і кинув майже весь світ у безодню нужди, упадку, брехні і смерти.

Вільзон поглянув сердито на свого соперника і крізь затиснуті зуби процідив: »Коли Ваша царська Величність признають Лєніна найбільшим брехуном, я подамся до дімісії.«

Сатаниха звернулася тут до Лєніна з ось яким питаннєм:

»Чи вірив ти, Лєніне, бодай одну годину у свою ідею?«

»Так«, відповів Лєнін.

Тут Вільзон зареготався з міною тріюмфатора і крикнув із захопленнєм, не чекаючи на питаннє Сатанихи:

»А я свідомо брехав од початку до кінця! . . .«

На се відповіла Сатаниха:

»Дуже мені прикро, товаришу Лєніне, але всі твої гріхи бліднуть перед злочином сього американського крамаря.«

Тепер явилась якась дивна постать: уся засушена, як осінній опеньок, зігнута, як серп і беззуба. Її обличче було застигле, омертвіле, похоже на кепсько збережену, єгипетську мумію, яку дзьоб часу немилосердно роздзьобав.

Одно око сього створіння дивилося з найбільшою побожністю на небо, а друге блукало з великою нахабністю й неспокійно, як перемерзле щуриня, по землі.

Ся постать раз-у-раз кланялася сильним пекла так низько, що носом дотикала землі, неначе ралом. А тепер вона упала перед Пекельною Радою так вірнопідданчо та скоро, що здавалося, зрівнялася з землею й маззю розляляся, щезла. По хвилі знов показалася і стояла, наче переломана.

Сатана відразу почув, що те марне створіннє не принесе й не скаже нічого нового, а тільки йому непотрібно забере час. Та всетаки дивна подоба сієї постати його досить зацікавила й він запитав її:

»Що ти таке?«

Мумія ще раз уклонилася Сатані дуже побожно та почала говорити якоюсь чудацькою та ломаною мовою:

»Я пер—пер—геп—рашаю, що ВашМаєстат фа—фа—фа—тиґую. Я кр—кр—итик . . .«

Сатана засміявся й запитав його:

»Чому ти так дивно зиркаєш на мене? Чому ти одночасно дивишся і вгору і в долину?«

Постать одповіла:

»Я можу одночасно розслідити небо й землю за пос—пос—редством моїх очей, котрі дис—дис—диспонують чар—гар—гар—одійною силою . . .«

Сатана приглянувся мумії блище і крикнув до неї:

»Яка там у твоїх очах чародійна сила? В нас у пеклі се проста тілесна хиба. Ми зараз пізнаємо ту твою чародійну силу блище.«

Сатана розгорнув пекельний огонь і дим і на вечірньому крайнебі світу показався великий, круглолицій ясний місяць, який своєю свіжою, чудовою подобою очарував очі не тільки всього пекла, а й навіть самої цариці Сатанихи, що була мало вразлива на поезію природи. Цар Сатана дивився пильно новій постаті в очі й показуючи рукою на місяць, питав її:

»Бачиш? Що там так чудово сяє?«

Критик зиркнув на ясен місяць і сейчас із найбільшою певністю пробелькотав:

»Се, пер—геп—рашаю . . . по—по—повновидий лю—лю—людський задок.«

Коли пекельний регіт ущух, цар Сатана сказав до мумії:

»Он яка чародійна сила у твоїх очах, ти, бісів сину! І якже тобі займатися загадкою мистецтва, коли в тебе завдяки твоїй загальній покривленості нема мистецького ока? Коли ти в пісній юшці бачиш олімпійський нектар і навпаки?«

Сатана взяв дивну постать на ось який іспит:

»Якими прикметами ти визначився як критик?«

Постать одповіла:

»Я мав чорнило в пері, папір на коліні, цит-цит—ати в шафі і сли—сли—ну в ро—ті.«

Сатана вхопився за голову:

»І з такими прикметами ти приходиш до мене, чортів сину? Невже аж я, Сатана, мушу тебе вчити, що основою критики мусить бути душа? Маєш ти душу? Де твоя душа? Сюди її!«

В шуканні за душею мусів Сатана аж вивернути шкуру мумії та добув із її середини якусь деревляну скриньку. Кинув її на землю, де вона розбилася і з неї вискочили три деревляні предмети, похожі на людські стопи. Сатана зареготався і крикнув до створінь у пеклі:

»Дивіться, діти, що за чудасія. У сього критика замість душі — три шевські копита! Що вони означають?

Перелякана постать белькотала:

Пер—пер—ше коп—ито »еп—еп—гика«, друге »лір—лір—гика«, третє »драм—гат—гика!«

Цар пекла питав:

»Чомуж одно копито таке обгрижене, облуплене? Що на се гикнеш?«

»Поз—а—як я дуже не люблю лірики.«

Сатана розсердився:

»Я сам собі дивуюся. Моє пекло валиться, а я мушу заходити в діскусію по питанням

естетики з тією людською калікою! Але знай моє добре серце й заки підеш у гарячу смолу, вивчися elementa atque rudimenta людяности й естетики від Сатани, коли ти, покривлений виплодку, не навчився їх од людей. Ergo primum: кождий глибокий твір штуки містить у собі по свойому змісту нерозривну ліричну, епічну та драматичну стихію. Secundum: чув ти що про ґеніяльну драматичну лірику, про ґеніяльну ліричну епіку та про такуж ліричну драму? Можеб тобі послужити цитатами? Невже ти міркуєш, що я, цар Сатана, знижуся до рівня твоєї порожньої, самохвально цитованої іґноранції, ти, мізерна критична личино? Tertium: скринька з копитами на місці твоєї душі дає доказ на те, що ти дивишся (наскільки ти взагалі в силі дивитися) на вартість поезії не з ідейно-змістового й формального, тільки з недорослого школярсько-формалістичного становища, ти старосвітський скриньково-копитний естете з четвертої ґімназійної кляси! Quartum: справжнім критиком може бути тільки творчий дух, який сам сотворив якусь мистецьку цінність. Щож цінного ти дав у царині штуки і критики?«

Мумія пробелькотала:

»Ніч—ніч—ого. Я лишень пишу принагідні рец—рец—ензії.«

Сатана озлобився і гримнув:

»Так ти не критик, тільки рецензент? Якимже правом ти, заслинений обгризаю чужого твору духа, поважився станути перед обличче царя Сатани? Се провокація пекла з боку земної мізерії!«

Сатана миттю прочитав рецензії дивної постати й зареготався:

»Ти, засушений черве, навіть не знаєш ріжниці межи ключем од поезії та ключем од комори зі салом! У творі штуки ти шукаєш тільки патріотичної бовтлини, соціяльних вареників та віроісповідної лемішки, ти, закаптурений капітульний алилуйку, ти, бабинцевий пісний щуре, ти, завуджений середньовічний естете з тонким носом французької ґувернантки і з чуткою душею африканського носорога!«

Цар Сатана обернувся до всіх присутних у пеклі й дивувався:

»Дивіться, мої пекельні пані й панове, на сю поломану людську почвару! Сей тюремний рецензент вічно стогне за посадою в небі, а до царя Сатани голоситься по найвищу пекельну нагороду! Невже ви бачили безодню такої католицько-пекельної облуди? Хо, хо! Се зовсім вигідна річ засісти аж два достойні місця: одно, холодне, в небі, а на зіму друге, тепле, в пеклі . . . Їй Богу, сей побожний бісів накорінок, сей бездушний рецензент, готов дійсно стати небезпечним конкурентом усіх найбільших панів-злочинців. Не дурнож він безпере-

станно глипає одним оком на небо, а другим у пекло . . .«

Тепер Сатана глянув на мумію і сказав:

»Наслідком твоєї бездушности та нікчемности тобі зовсім чужа вразливість, тонкість і безпосередність естетичного вчування в поезію та її відчування. Зміст, форма й тон твоїх рецензій — се тільки так звана шевська пасія духового імпотента й безсильне та вонюче порсканнє наскрізь лихої, лукавої тварини. У своїх рецензіях ти зводиш особисті рахунки з письменниками, які не дали тобі жебрацької милостині. Го, го! За те, що ти замість поетичним талантам чоботи шити цькував на них поліційні і шкільні власти, посилав їх у дім божевільних, нападав на їх імя й на їх честь і доводиш до того, що велика частина незрячої братії в народі починає дивитися на твори духа зі становища рівних тобі свинобойників на ярмарку, Ми, своєю милістю Цар Сатана, уповноважені всіми поетами й естетами, робимо тобі честь ось якою заявою:

»Ти — мой! Ти, в нулю розпучнявілий чорний пункте! Ти, у присінок духовости заблукана гнидо! Ти, рецензійний жуку в коровлячім багні! Ти, духовий галапасе! Ти, мертвороджена підземельна каналіє! Сповідайся мені перед цілим пеклом! А як одно слово мені збрешеш, то я тебе сейчас пастромлю на макогін моєї начальної пекельної куховарки.«

Мумія впала перед Сатаною та сповідалася словами:

»Господь Бог упослідив мене на тілі й на дусі, а одночасно закпив собі здорово з мене, бо в безконечній порожнечі мого »я« все товклася й переслідувала мене тільки одна думка:

»З тебе великий естет!...«

Я знав, що се неправда. Але тому, що непогамована честилюбність палила моє порожнє нутро, я забажав закрастися в Парнас коштом болю і праці справжніх талантів. І вірний своїй поломаності я почав дивитися зизом на життє й на твори духа.

»Мою честилюбну сверблячку втихомирював я таким робом, що моє »я« счухувало своє марне випотіннє до творів духа, як теля счухує шерсть до кедра: розпорпувало їх, мов кертиця цвітник. Я був сірником, тим найпростійшим сірником, який мусить усе до чогось потертися, щоб видати зі себе відомий запах. Значить, найвища нагорода належиться мені, бо я не нищу людського тіла, як мікроб, тільки людського духа...

Я в царстві духа Калібан:
Пече мене чужий талан —
Яж безталанний і безплідний.
І зизоока мстивість лиш
Мене так мучить, наче миш
За пазухою. Ох, я бідний!

Хай пропаде весь духа світ,
Бо я Терсіт.«

Постать почала битися побожно кулаком у груди й раз-у-раз молилася при тому: »... буди милостив мені грішному... буди милостив мені грішному.« Першого слова сієї молитви не було чути. Певно постать навмисне його промовчала, бо з уваги на своє положенне боялася сказати і »Боже«, як також »Сатано«.

Сатана се помітив і глянув на постать огненно пронибаючими очима. Тоді критична мумія зиркнула в останнє одним оком побожно на небо, а другим із найбільшою покорою на Сатану та закінчила свою сповідь ось яким знаком хреста:

»Во—во—во імя Сс—ссатани, його жени та—та—та його пот—омства, амінь.«

Сатана крикнув до мумії:

»Ти хоруєш на манію великости, коли думаєш, що ти був у силі знищити твір духа або талан. Ось яке воно мені вдалося! Тут коней кують, а жаба ногу підставляє! Але за те, що ти мав злу волю й нічого нею не вдіяв — служба! Сейчас тим духовим віхтем заткайте в пеклі мишачу діру!«

Всі инші кандидати, яких було дуже багато, пописувалися найріжнороднійшими злочинами, та все таки ні один із них не був по думці Пекельної Ради й Пані Сатанихи до-

стойним найбільшої нагороди. Цар Сатана дуже засмутився, бо чув і знав, чим се для нього та для його царства пахне. Вже й сама пані Сатаниха похилила голову на груди свого чоловіка, а на її зажуренім обличчі так і відбивалася лячна думка:

»Нічого не вдієш. Наше пануваннє кінчається.«

Вже хотіла разом зі Сатаною та з цілим пеклом запастися в безодню, коли нараз пекельна брама з великим ломотом одчинилися й перед лицем Сатани показався якийсь могутній ніби лицар у кріваво багровій зброї, ніби якийсь півбог або може й сам бог.

»Хто ти?«, запитав трівожно Сатана, »і чого тут хочеш?«

Дивний велитень одчинив уста й озвався голосом, який зарокотів громом і струснув підвалини пекла:

»Я — Дажбог. Лиш я один одержу найвищу нагороду. А за що, се самі побачите.«

Дажбог добув меч, обернувся й махнув ним по воздусі. В сій хвилі розступився пекельний огонь і мури й перед очима всіх істот у пеклі показався світ. Крівава, тріскуча луна душила землю й піднімалася безконечно великими хмарами та клубами у безкрай. Серед сього пожару текли широкі ріки крови, в якій плавали люде та ловили себе і вбивали одні в одних гострі

ножі або хапали одні одних за горло й разом усі потапали у струях крови.

Всі в пеклі дивилися з німим жахом на сю ще досі ніколи не бачену картину одичіння, божевілля й потворности. Не могли довго дивитися, бо здавалося їм, що доведеться нагло збожеволіти. Тому відвернулися й почали блукати очима по пеклі Сатани, щоб його тихим, лагідним, блідим виглядом успокоїти свою до краю схвильовану душу. Тільки цариця Сатаниха не могла відірвати очей від образу пекла на сьому світі й було видно по ній, що не почувала ніякої боязни, навпаки, була вся захоплена безоднею злочинства, в яку скотилося людство.

А Дажбог розказував:

»Десять міліонів озброєних людей я вбив, духові скарби тисячиліть я зруйнував. Але найтящий мій злочин — се не міліони вбитих людей, не знищені святині духа, а найжахливійша руїна, яку я створив: я вбив душу людства і зробив людину потвором людині. А втім... навіщо се розказувать? Адже самі знаєте й бачите.«

Сатана глянув на Дажбога з виразом великого страху, зачудування й недовіря й ледві пробелькотав до нього:

»Неможливо... неможливо... Адже твоя сила більша від моєї!... Тиж мене скинув колись із твоїх висот у пекло!...«

»Так«, одповів Даждбог. Колись я був усемогутній. Але, щоб розвіяти свою страшенну нудьгу, я розпалив світовий пожар на землі. І сталося те, чого я ніколи не сподівався: моє пекло на землі зруйнувало мені всю мою могутність на небі. Я навіть не мав сили погасити, здушити сей несамовитий огонь самознищення, котрий я кинув у груди моїх дітей на землі. Світло перестало мене слухати і громи розвалили мені небо й мій престіл, бо весь полет духа я обернув у бистрий лет гарматніх куль, усю гостроту думки в гостроту кільчастих дротів, усе ніжне тремтіннє душ у судорожне конаннє тіл, роздертих дротяними колючками та ґранатами, увесь дих чуття в отруйне повітрє братнього мордування! Ось до чого довела моя нудьга — се джерело навіть божих злочинів! Я все буттє зруйнував. Правда. Але через те я сам себе знищив. Я тепер повний банкрот і за найвищу нагороду стану в тебе на службу, мій дотеперішній вороже Сатано!

Невже зможе хоч одна людина на світі похвалитися бодай міліонною частиною діл, яких я доконав? Може хто?«

Настала мертва тиша, повна трівожного ожидання.

Нараз перебив сю тишу якийсь задиханий, хриплий голос, який загомонів із поза пекла:

»Може! . . . Може! . . . Пождіть! . . .«

Найвищі достойники й сам Дажбог та ціле пекло ще не успіли охолонути з зачудування при тих таємних і нечувано сміливих словах, як через прогалину, зроблену в пекельному мурі, вбіг якийсь елеґантно, по найновійший моді убраний панок, який був похожий на ґрафа або барона й одночасно на його лакея в одній особі. Весь він був нагальним бігом вичерпаний, покритий потом і порохом. Він ізняв блискучий циліндер, уклонився дуже низько і з виразом примилювання до Сатанихи промовив голосом, уриваним зі змучення:

»Ваша царська Величносте... прохаю, вибачте... трошки... спізнився...«

Відсапнув, випростувався й почав говорити:

»Нагороду за найбільший злочин одержу я...«

Все пекло глянуло з недовірєм і глумом на нього, а Дажбог зареготався здорово й запитав його:

»Ти, нужденний черве? Що ти за смілець?«

Однак панок не збився з пантелику й говорив:

»Слухайте! Я, боже, знаю твої діла й чув твою мову. Ти, боже, вбив десять міліонів людей. Правда. Одначе я вбив сорок міліонів людей! Ось як воно: У світовім пожарі воскрес великий народ із вікової неволі й почав собі ставити свій власний храм волі. І будував він

сей храм зі своїх власних здорових дубів, підпер його своїми власними кремезними плечима і споював його своєю власною, могутньою, мужицькою душею. Та хоч я син сього народу, та проте я, заражений і прокажений чужою школою, ворожою душі мойого народу, забув, не відчув і не зрозумів народньої душі.

Хоча жорстокі сусіди давали мені раз-у-раз ударами в моє рабське лице докази, що се таке народ і його неволя, я замість боротися, мудрував над тим, чи ми народ, чи ні й чи наше життє кому потрібне, чи ні?

Я, провідник народу, хотів поставити храм волі не з рідного дерева і ґраніту, тільки з піску облудного пустомельства. Будував його не так, як залізний закон життя домагається, тільки так, як сього чужа й мертва схолястична буква хоче.

Я не присвятив храму волі святій Єдності народу, тільки посадив на його вівтарі неситого божка, якому на імя: Черево. Народнє чуттє, огонь одної, жагучої, святої, спільно народньої душі, що тільки одна в силі побороти цілий світ ворогів і навіть саме пекло покорити — все те було мені чуже, марне, пусте. Я вчив, що світ, життє, народ і його воля — се тільки матерія, забувши при тому, що і стерво — теж матерія. Тому з народнього змагання за волю я здер промінне святости та остервив його! І сам я став найвірнійшим апостолом божка Черева:

ще вчера революціонер, я сьогодня сиджу спокійно на чужині тай рахую гроші, які я украв із розваленої святині народньої волі...«

»Хто ти такий?«, запитала цариця Сатаниха.

Я збірна душа всіх злочинців, які виплодилися на те, щоб убити мій народ. Я вбив волю сорок міліонів людей браком народньої достойности. Як політик убивав я свій народ своєю неграмотністю, як людина своєю безхарактерністю. Мені була чужа народня честь, тому й не мав я чести як людина. Чужим, смертельним ворогам народу я показував збутвіле обличче напудрованого гуманізму; для власних братів я мав тупу ненависть, тюрми, кулі, шибениці за те, що вони будували святиню народньої волі не моїми бездушними лозунґами, а гарячим народнім чуттєм і плодючим народнім ділом. Я присягнув смерть тим синам народу, бо я їх уважав моїми соперниками. Братів, що створили цінности народнього духа, які й чужим народам принеслиб честь, я з почуттєм зависної скажености опльовував, обезчещував та пхав їм у груди не один, а дванацять ножів. У хвилині короткого гаразду моєї Батьківщини я не думав про чорне завтра. Через те тепер найкращий цвіт того народу, душа його душі, мозок його мізку духом і тілом марно гине на рідній землі й на чужині у гноєвищі моєї подлости. За неоцінені скарби

мого народу я в хаті й на чужині гуляв, гуляв! Мою кишеневу великодушність пізнали всі світові повії. Мою рабську нікчемність записав у чорну книгу цілий світ. Я прогуляв, прошампанізував, пробакханалізував усю волю мого народу. Бо хоч я на короткий час вирвався з тілесних кайдан, але в мені лишилося все найстрашнійше: низьке рабство моєї душі. Так розвалив я храм народньої волі. І з поміж усіх народів світу тепер тільки мій народ лежить, мов смертельно ранений лев на шляху. Своєю бездушністю й нікчемністю я обернув рідну землю, сей благословенний квітучий рай — у гниле багновище. Завдяки моїй рабській тупості й безхарактерності я довів до того, що великий, найздоровійший, найліпший і найбільш талановитий народ на світі не має нині навіть настільки волі та свободи руху, скільки її мають наймізернійші черви, що свобідно вються і повзуть свобідно в поросі землі!

Але всі ті злочини, се ще нічо. Найбільший злочинець, се та людина, що видерла з душі народу віру в себе, у власну силу й у власну боротьбу на шляху до сонця. А мені вдалося защепити в душу мойого народу їдь сумніву та зневіри. Ся зневіра лягла зморою на мій народ і бичуватиме навіть його майбутні покоління. Отруту сумніву і зневіри будуть навіть діти мойого народу висисати з молоком із матірніх грудей. Ось чому я найбільший зло-

чинець! Ось чому я отримаю найвищу пекельну нагороду!«

При останніх словах сієї людини слабий, блідий пекельний огонь нагло налився темно багровою, крівавою луною та вдарив у глиб, у шир і в гору такими стихійно могутніми хвилями, а одночасно залунав по всіх усюдах у пеклі Сатани такий розпучливий плач і ридання, розітнувся такий жахливий скрегіт зубів, що сам цар Сатана серед безтямних радощів зіскочив зі свого огненного престола, припав перед людиною чолом до землі та цілуючи її в ноги і в руки, лебедів голосом вдячности й відданости:

»Я твій раб... я твій раб на віки.«

А цариця Сатаниха, схвильована, захоплена й очарована, простягла руки до людини й біжучи до неї, кричала:

»Ходи в мої обійми, найбільший злочинцю і спасителю пекла! Ось тобі найвища пекельна нагорода!«

І з тими словами поклала на уста злочинця огненний цілунок.

Коли найбільший злочинець сказав, як його на світі звуть, Дажбог засміявся голосом, у якому тремтів здушений гнів заздрости та висловив йому ось яке признаннє:

»Ти один переміг навіть мене, бо не я, бог, спас пекло від загибелі, тільки ти, людина! Честь і слава тобі за те в пеклі, український Хаме!«

»Ой під гаєм зелененьким.«

Сольоспів Високодостойної Лисички-вдовички.

Довго й важко боролося зі собою Лисичка-вдовичка, заки зважилася виступити зі своєю піснею на всезвірному зборі. Адже вона не тільки не була славною оперною співачкою, але не співала досі навіть на провінціяльнім концерті такого глухого кута, як ним є місцевина Лисовичі у пралісі. Що найвище вона пописувалася своїм уродженим музикальним хистом у тісному семейному кружку, який час од часу збільшався тільки завдяки попівським празникам. Та не слід забувати ще й того, що від смерти її чоловіка, що згинув з руки людини, Лисичка-вдовичка перестала на знак жалоби взагалі співати й дуже часто вмивала свою вдовість гіркими сльозами, бо дуже любила свого блаженної памяти доброго товариша життя. Отже її і так не першорядний голос тепер вийшов із вправи, а може навіть захрип, заржавів? Якжеж бідній Лисичці-вдовичці співати перед обличчем самого царя Лева, його Найдостойнійшої Дружини, перед збором усіх міністрів, найбільших художників-співаків і співачок та перед усією звіринною громадою? Невже се не буде те саме, що пориватися, як то кажуть, із мотикою на сонце? Та на перекір усім тим жахливо небезпечним труднощам виросла у трудях Лисички могутня сила, що

пхала її з непоборною стихійністю на шлях сієї крайньо очайдушної честилюбности. Якже називається ся могутня сила?

Кохання.

Мудрість, яку показав державний прокуратор доктор Лис Микита на звіринній судовій розправі, його незвичайна красномовність, його сила духа і свята незломність переконання — все те полонило серце й душу Лисички-вдовички до сього степеня, що вона закохалася в нім до самого дна своєї душі, дуже вразливої на духовість. Вона почувала, що сьогодня настала для неї найважнійша хвиля її вдовичого життя, яка мусить рішити се, чи їй бути чи не бути. Або вона своєю піснею покаже докторові Лисові Микиті всю свою душу, покладе йому під ноги все своє любовю жагуче серце і спонукає його чарами своєї пісні до любовної взаємности або на випадок невдачі вона радо згине, щоб не вертати назад до сірої та щербатої долі вдовичого життя.

Коли Лисичка-вдовичка станула перед царем і побачила, як усі створіння позирали на неї серед загального мовчання з великою цікавістю, якась млісно-гаряча струя піднялася з її душі та підступила їй під горло. Вона почала з найбільшим переляком почувати, що ся струя неначе розпаленим оловом топить і палить її шию . . . »Що то буде?« мелькнуло їй на хвилинку через голову. »Сором і смерть . .« кеп-

кував з неї якийсь несамовитий голос, який лиш вона сама чула. Сей таємний голос розторощив останні проблески її надії та відваги. Замість почати співати вона стала переступати з ноги на ногу, наче опяніла якоюсь важкою отрутою і вже хотіла крикнути »Води« та повалитися омліла на землю. Нараз поглянула в сей бік, де Лис Микита стояв і здавалося їй, що вичитала з його очей слова:

»Сміло, люба, не бійся нічого!«

Се вражіннє очей Лиса Микити спасло її від омління й тепер вона почула у своїй душі лиш ось який зазив:

»Смерть або життє! Вибірай життє!«

Лисичка-вдовичка стрепенулася. Нагло вся її трівога розвіялась і вона підняла з гордістю й самопевністю свою голову та почала співати вдовичу пісню »Ой під гаєм зелененьким«. Перші слова пісні виплпвали з її душі з чималою непевністю й тому її голос помітно тремтів. Колиж вона прийшла до слів. »Брала вдова льон дрібненький«, її огненне почуттє любови взяло верх над усією боязливістю, над шорсткістю й невиробленнєм голосу. Всемогутня сила кохання усунула вкінці всі перепони й дала лисичиному горлу мистецьку силу, що вповні відповідала тому жагучому полумю, яким горіла її душа. І цар Лев і цариця і майже вся звіринна братія слухали з чим раз більшим захопленнєм її пісні та стали почу-

вати, що на артистичному звіринному небі виринає в особі Лисички-вдовички нова співоча зоря, яка дорівняє, а може перейде своїм талантом усі найславнійші оперні співачки звіринного царства.

А Лис Микита, на котрого Лисичка-вдовичка найбільше дивилася при співанні пісні, почав чим раз більше хвилюватися й одушевлятися. За кождим разом, як Лисичка глянула на нього, він висловлював їй своїми очима найбільше признаннє, а його уста наче пересилали до неї слова:

»Славно, Лисичко-вдовичко, славно!«

Хоча з Лиса Микити був великий знавець жіночого серця, але не треба йому було аж того знання, щоб догадатися, що Лисичка-вдовичка закохалася в нім на смерть. Його здогад обернувся в певність, коли Лисичка співала слова пісні:

»Ой колиб я мужа мала,
Яби його шанувала,
Курочками годувала,
В день і в нічку цілувала.«

Здається, що Лисичка, співаючи сі слова, забула, що на неї дивиться і її слухає цілий звіринний світ. Вона бачила тільки Лиса Микиту й байдуже їй було те, що другі створіння думатимуть про неї. Очима, що зайшли серпанком мраки з пристрастного кохання, вона

позирала вперто й безупинно на Лиса Микиту та обмотувала його серце чим раз більше ніжною пряжею свого голосу та всього свого до краю розкоханого »я«. Її поведінка впала в очі майже всім звірям, а пані Борсучиха штовхнула свою сусідку, пані Бобринську носом і шепнула до неї насмішливо:

»Гляньте на неї... Бачите? Як так можна забувати товариську пристойність? Або ся жінка несповна розуму або з неї нівроку зіллячко!«

Пані Бобринська, щаслива подруга, відповіла:

»Так то мущин очі щирити!... Тай ще при всіх! Тьху!...«

Лис Микита слухав чародійного голосу Лисичиної пісні та бачив, як усе єство Лисички неначе говорило до нього:

»Бери мене... Я твоя... твоя на віки.«

Тоді його старе й холодне серце палилося якимось уже давно невідомим теплом і він, очарований піснею та самою Лисичкою говорив сам до себе в душі:

»О, любови! Найтаємнійша, наймогутнійша сило всього творіння! Ти сонцем опромінюєш понуру темряву буття! Ти жагучим огнем розтоплюєш лід холодної дійсности! Ти непоборною рукою рвеш кайдани злоби, самолюбства й жорстокости! Де ти цариш, там гомонить пісня щастя, там лються промінні сльози за-

хопленої радости й одушевлення! Стужені, зболілі, розбиті душі, що блукають самітно по сумних розпуттях життя, находять у тобі цілюще джерело найсвятійшої єдности й соняшного змагання! Вічно жий, любови, ти глибока нерозгадана загадко буття! Роди на руїнах старого новий світ, а з нового світу рай сотвори.«

Коли Лисичка-вдовичка скінчила свою пісню, діждалася з усіх усюдів великого і щирого признання, а доктор Лис Микита так був схвильований, як ні один раз у часі великої судової розправи. Приступив до Лисички-вдовички, а серце так йому тьохкало, що він, славний промовець, якому ніколи в найтруднійшім положенні не забракло красномовних слів, не знав спершу, як до неї обізватися. Мусів силоміць придушити в собі всі почування непевности та збентеження і вкінці промовив до Лисички-вдовички словами:

»Прийміть од мене найщирійші побажання з приводу Вашого сьогоднішнього успіху. Ви показали рідке чудо тим, що Ви перелили у свою пісню всю свою гарну і глибоку душу.«

Щастє, що Лисичка-вдовичка була покрита ніжною шерстю, а то можнаби було побачити, як вона зі зворушення і скромности почервоніла, як рак. Глянула на Лиса Микиту коротким і глибоким поглядом, опісля спустила очі й заговорила до нього:

»Пане докторе, Ви жартуєте з мене . . .«

»Ні, їй Богу, я щиру правду говорю . . .«

»Що значить, пане докторе, вся моя бідна вдовіна душа супроти вашого духа?«

»Ви дуже скромні, пані Лисичко, а разом із тим ви мене перецінюєте . . .«

»О, ні, пане докторе, так узяти в параґрафи найвищої мудрости всю глибину життя тільки Ви вмієте . . . Я слухалаб до кінця життя Вашого слова . . .«

»А я, пані Лисичко, Вашої пісні . . .«

Наступила коротка мовчанка, котру Лис Микита перебив словами:

»Найперший і найтящий параґраф життя — се жінка.«

»Чому найтящий, пане докторе?«

»Бо не завсіди серце серцю до пари.«

»Се лиш там, пане докторе, до нема справжньої любови. Де глибока взаємна любов, там вона вирівнює всі прогалини межи двома душами. Ба що більше! Любов творить із двох душ одну душу.«

»Ви говорите, як сама мудрість. Пані Лисичко, утворім із наших душ одну душу.«

Лисичка-вдовичка не сподівалася такого наглого звороту. Хвилину стояла, наче нагальна хвиля розкішного опяніння облила її свідомість. Опісля кинулася до Лиса Микити й почала класти на його мудрі уста поцілунок за

поцілунком. А Лис Микита звернувся до звірів і заявив:

»Найяснійший царю! Найвищий Трибунале! Славна Звіринна Громадо! Оцим маю честь заявити, що Високодостойна Пані Лисичка, бувша вдовичка, єсть моєю жінкою.«

Звірі були вдоволені подружжєм Лиса Микити з Лисичкою вдовичкою. Тільки деякі звіринні жінки дивилися з заздрощами на Лисичку, котрій судилося щастє здобути собі такого визначного чоловіка. Лиш один звір, зизоокий естет тхір, який любувався цитатами з людських книг, показав своє невдоволеннє питаннєм:

»А де метрика вінчання?«

Лис Микита глянув на нього з легковаженнєм і відповів:

»Лишім подружні метрики, розписки то що людям. Звіринна грамота вінчання — се коханнє, яке наша душа записує у велику книгу, що їй на імя природа.«

Голий танок життя чубатої Курочки.

Тепер показалася на сцені чубата Курочка. Її поява збудила ріжнородні й дуже мішані почування тому, що вся вона була гола, так, що її гарний, чубатий чіпець на голові відбивав тим дивнійше від її загальної наготи. Вона була похожа на гарну женщину, яка скинула з себе все убраннє, а тільки на голові ли-

шила великий і розкішний капелюх. Її ніжно біле тіло, поцятковане безчисленними точками на тих місцях, із котрих іщезли пера, придавали йому рожевої барви, так, що можна було сказати про зовнішню подобу Курочки: вона виглядала, неначе кров з молоком.

Про причину своєї наготи розказала Курочка ось що:

У її господині був гучний празник. Веселі гості викотили на подвірє бочівку й лишили її там. Курочка і її товаришки побачили, що з бочівки випливає якась теч, похожа на воду. А що їх усіх мучила спрага, то вони скоштували тієї води й не хотіли далі пити, бо вона запекла огнем у їхніх горлах. Разом із тим вона з товаришками почула, що їм усім голова, ноги, а навіть яєчка у їх нутрі починають ходором ходити. По короткій хвилині їх вибило з памяти й вони полягали на землю, як мертві. Коли Курочка прокинулася, побачила, що вона і всі її товаришки лежали на купі в коморі, всі голі, а до неї підходила кухарка з гострим ножем.

Курочка вирвалася з крайньою напругою життєвої сили з рук жінки, яка хотіла її зарізати й пурхнула крізь одчинене вікно та втікала як божевільна, сама не знаючи, куди. Ласкава доля занесла її перед обличче Найяснійшого Царя Лева і вона уважає своїм обовязком звеличати могутню силу життя таким

чином, що виконає перед обличчем усього звіринного світу та перед сонцем у пралісі танок життя.

Коли Курочка розказала звірям про свою долю і про свої наміри для звеличання життя, звіринні жінки здебільшого зрозуміли її. Але було між ними багато таких жіночих вдач, яким найочевиднійші основи думання й найтящого болю не змогли промовити до серця. Були се передовсім ситі і щасливі подруги, які жили по закону звичаєвої моралі, мали багато діточок, яких виховували дуже правильно, як Бог приказав і мали моральний світогляд сотворінь, які кермуються засадою »ситий голодного не чує«.

Тільки майже всі мущини дуже зацікавилися танком Курочки, а деякі з них, особливо близькі земляки, когути, почали протискатися крізь густу товпу звірів, щоби станути як найблище коло неї. Але не так то й легко було зблизитися до Курочки, головно тому, що їхні жінки здержували їх силоміць. Одна стара квочка, що знесла вже кілька тисяч яєць і мала шістьсот курчат, попала в розпучливі заздрощі, коли помітила, що її чоловік занадто цікавиться молодою голою Курочкою. Вона дзьобнула його з досади в його червоний гребінь і кудкудакнула до нього розяреним голосом:

»Так викручувати шию й завертати свої жадібні очі за тією голою твариною!... Стидайся, ти старий розпуснику!«

А старий Когут оправдувався перед своєю многоплідною жінкою ось як:

»Алеж моя старенька! Не будьже така смішна! Чейже не забороиш мені глянути на цікавий танок, на який дивиться свобідно сам цар Лев і всі звірі.«

Але стара Курка була неублагана й заспівала до свого чоловіка:

»Як од мене рушишся одним кроком, то я тобі перед усією звіринною громадою очі видзьобаю.«

Старий Когут поглянув на свою стареньку Курку з під лоба й мусів покоритися всевладній волі своєї дружини. Посоловів і з глухою мовчанкою стояв та потупив очі в землю. Одначе влада його жінки була за слаба, щоб заборонити його душі бути там, де стояла Курочка.

Силою закону природи обступили сцену, на якій Курочка мала вивести свій танок життя, передовсім самі когути найсильнійшої, зразкової породи. Найблище до Курочки станув великий когут, із пестрим, посоловілим пірєм і позирав на Курочку дуже злобними очима.

Причина його злоби була ось яка: він іще ніколи не бачив на отвертому зборі голої женщини; далі, він був уже літами підтоптаний;

третє, з нього був катехит у дівочо-курячім ліцеї, значить, уже достойність його звання вимагала від нього такої гостро моральної урядової міни.

Коло Когута-катехита станув ще більший Когут, який мав дуже високі й сильні ноги, що були густо й буйно упірені та подобали на козацькі шаравари. Його гребінь і вся його могутня оздоба, його бистрий і гордий зір нагадували середньовічного лицаря.

Побіч сього Когута-лицаря примістився менший Когут, якого найцікавійшою ознакою було те, що він позирав раз-у-раз на Курочку сльозаво чутливими очима і, здається, не бачив поза нею нікого більше на світі.

Коло нього станув Когут середньої величини, з дуже допитливими розумними очима, які шукали в Курочці та в її танку лиш естетичної насолоди.

З поза нього позирав когутячий поет, ватажок майбутністичного напрямку.

Когут із подобою козака глянув на свого сусіда, ~~котрий~~ позирав дуже понуро на Курочку та запитав його:

»Коли ви, отче катехите, дивитеся на Курочку, як темна ніч, так чогож ви прийшли сюди?«

Когут-катехит відпіяв йому ось якими словами:

»Я прийшов сюди на те, щоб дивлячись на

сю безстидну женщину, - морально обурюватися!«

Курочка розпустила крила й на знак покори й підданности простелилася на землі перед обличчем царя і прижмурила очі, бо не важилися дивитися йому в лице. Можливо, що вона стидалася перед ним своєї наготи. На жаль, історія про се мовчить, чи соромливість Курочки відповідала тоді дійсності. Одначе для кождого доброго знавця жіночої душі не може бути сумніву, що Курочка заплющила очі наслідком дуже прикрого почуття наготи, яка нарушила основно закони її старанного дівочого виховання. Ще більше згоджується з жіночими почуваннями здогад, що Курочка стидалася не так дуже своєї наготи, як радше жахливого почуття, що вона тепер, може, борони Боже, не така гарна, як давнійше. Аджеж вона не була роздягнута, тільки обскубана . . . А коли зизоокий звір естет тхір пустив на Курочку дих своїх критичних пахощів, вона, здавалося, так і завмерла, лежачи перед обличчем звірів. І тільки ледві по якомусь часі заспівала все ще з заплющеними очима ось яку пісню суму й болю:

Кудкудак!
Ко-ко-ко!
Болить так
Серденько!

Ох, моя
Нещасна доле:
Моє грішне
Тіло голе . . .

Сміх естета тхора, шепотіння й поговори моральних жінок перервав нараз Когут, який позирав на Курочку безупинно залюбленними очима. Він заспівав ось якої:

Кукуріку, кукуріку!
Курочко, не бійся крику!
Курочко моя,
Кучерявая!
За хвилиночку кохання,
Обнімання, цілування
Дам тобі життє.
Хай моє чуттє
Сонцем засія!

Курочка відчинила очі та глянула на залюбленого Когута з виразом великої вдячности. Опісля сміливо устала, вхопилася голими крилами, як руками, за боки й почала ногами виводити рухи, що були похожі ніби на гребаннє. ніби на танець, який люди зовуть »присіди«. При тому співала ось яку пісню:

Погуляю, як умію
Найяснійшу мрію мрію:
Хай життє живе!
Хай у кождому гніздечку,
У найменшому яєчку
Струєю пливе!

Тепер Курочка взялася кінцями обох крил за голову й почала танцювати на подобу індійських баядер: ходила довкола сцени лиш на однім пазурі кождої ноги, причім горішня частина її тіла трималася просто й нерухомо. Зате долішня робила судорожні викрутаси й вихиляси, якими вона схвилювала навіть найспокійнійших і найбільш холоднокровних мущин. Колиж вона ще до того розвинула до найвищого степеня жіночу штуку залицяння своїми принаплпвими очима та своїм дзьобом, який умів висловлювати ріжні відтіні жіночого усміху, тоді мущини аж одчинили роти й дзьоби з великого дива, захоплення і з розкішної насолоди.

Немов іскра на бочку пороху, так поділала на видців пісня Курочки, яку вона тепер заспівала:

Тішся мною молодою
Матінко небіжко:
Мужу! Я в огонь з тобою,
А з коханцем в ліжко!

Тепер навіть когут у пишних козацьких шараварах не витримав і кукурікнув до Курочки серед реготу ось як:

»А то шельма баба! Хай її шуліка цірве!«

Безперестанним хитаннєм бедер наперед, то назад, то направо, то наліво, то знов скорим крученнєм долішньої частини тіла на правий

або на лівий бік при одночасній непорушній поставі грудей, плечей, шиї та голови почала Курочка просто запоморочувати голови мущин. Не тільки чоловіки, що не сковані золотими кайданами подружжа, але навіть чоловіки-підніжники жінок почали гурмою вириватися з обіймів своїх заздрісних дружин і протискалися проміж звірів, аби станути блище до голої танечниці Курочки. Між покинутими жінками вибух великий гамір, крик і плач. Навіть Когут, якому жінка грозила недавно видзьобати очі й підчас усього танцю безперервно кудкудакала на нього: »Не витягай так шиї! Не видивляй так своїх сліпаків за сією повією!« — не витримав довше. Злопотів крилами й миттю прилетів понад звірів до Курочки та станув коло неї. Його стара квочка не змогла летіти за ним у погоню, бо з причини грубої тілистости була за тяжка. Била себе тільки крилами з безсильних заздрощів і захриплим голосом кудкудакала ось яку пісню помсти:

Ох, чекай, чекай, Когуте!
Вже тобі живим не бути!
Дам тобі я круть і верть!
Біль мій перелився вщерть.
Смерть тобі! На місці смерть!

Танець Курочки робив на звірів найріжнороднійше враженнє, відповідно до степеня їх виховання та їх чуттєвого життя. Деяким зві-

рям здавалося, що долішня частина тіла Курочки хоче своїми судорожними рухами відірватися від горішньої. Когут, якому грозила смерть од жінки, забув на всю свою небезпеку й очарований танцем Курочки кукурікав до неї весело:

Курочко моя,
Ти — чубатая!
Не тряси так передком,
Передком та ще й задком,
Бо скажу тобі оце:
З тебе випаде яйце.

Коли Когут-катехит міркував, що Курочка залицяється своїми очима, рухами й піснями занадто сміливо до всіх, без найменшого почуття жіночої соромливости та виставляє на велику небезпеку всезвірну мораль, не міг уже довше запанувати над своїми почуваннями й запіяв до неї ось якої:

От, нахабна раз повія!
Тут загине всяка мрія.
Як розпусно все трясеться!
Як берсоромно сміється!
(А на мене то й не гляне . . .)
О, насіннє ти погане!

Когутові-майбутністові вирвав танок голої Курочки ось яку пісню з горла:

Розкукурічивсь
шлунок мій

Гу, перломутрою
кохання.
Розелєктричивсь
в мізку лій
(Од мертвопитлювання).
Безризна Курочко
моя!
Топчу під ноги
Кобзаря.
Оце поезія
моя:
Ніч порскнула
світанком,
Опоросилась
ранком.
Автомобіль
селом
Співа
псалом.
Бичок у хмарах
замотався.
(А зуб часу
зареготався).

Курочка хвилювала найбільше когута, що позирав на неї закоханими очима. Сей когут не бачив ще ніколи такого гуляння. А що з нього був великий мрійник, то рухи Курочки видавалися йому хвилями не згідними з його високим поглядами, смішними й неприродними, а навіть і відразливими. Він обернувся до

свого сусіда, когута в козацьких шараварах і запитав його голосом, із якого пробивалася журба, непевність і боязнь:

Що за диво, пане-брате?
В мене думка мутиться.
Чи не мігби ти сказати,
Чом вона так крутиться?

Когут у козацьких шараварах йому відпіяв:

Круть і верть і верть і круть!
Ось у чім життя вся суть:
Як у всім ідеш на спід,
Лишиш незабутній слід.

Одначе закоханий когут не вдовольнився, здається, сією відповіддю. Він підняв високо голову, перехилив її задумливо на бік, прижмурив одно око, а другим почав дивитися на синє небо, неначе сподівався відтіля зясування своєї журливої думки. А тимчасом, коли він так ожидав відповіді з неба, Курочка глянула дуже солодко-приманливими очима на гордого Когута-козака. Його пишні шаравари відразу захопили її серце й вона заспівала до нього ось яку пісню:

Кудкудак, кудкудак!
Воно так, чи не так?
Ой чари, чари, чари
Ті козацькі шаравари!
Тож той мене розкохав,
Що штани червоні вбрав!

Когут у шаравах запіяв тріюмфально на знак побіди над жіночою душею. А закоханий Когут-мрійник нагло прокинувся зі своєї небесної задуми і глянув витріщеними очима на Курочку, на шаравари свого сусіда й на свої ноги. Побачив, що його тонкі, посідані, порепані негарні ноги не могли мірятися з ногами його сусіда.

»Та невжеж« — міркував він — »уся тайна жіночої любови криється справді в гарних штанах мущини? Невже моя гарна, глибока поетична душа се нічо? Хіба вся глибінь моїх почувань, які просто розривають мені душу, се все для неї порох, дим, омана?«

Розчарований, розбитий, розторощений таким жахливим пізнаннєм жіночого серця нещасно закоханий Когут запіяв із найглибшої глибини зболілої душі ось як:

Як жінку тільки гарними штанами
Вмить розкохати можна до безтями —
Пращай, жіноче кодло навісне!
Не здурить жадна жінка більш мене!
О жінко-курко! Вже тепер не диво,
Чом так задком трясеш ти живо:
Сей танок, се живий на все зразок,
Де опинилася душа в жінок:
Вона упала з висоти грудей
Геть на долину у черевний клей
І доти там вертиться, крутиться,

Аж там утопиться, замучиться.
Вже ясне все мені: жіноче серце —
Се лиш бездушне, дряхле, кволе перце,
Що замість линути у духа хмари
Паде розкішно все на шаравари.
Тому з душі моєї наче тінь
Хай щезне жінка раз на все. Амінь.

Коли Курочка скінчила »Голий Танок Життя«, багато меценатів танечного мистецтва з когутячої та з иншої породи виявили їй свій намір післати її на свій кошт зовсім безкорисно або за ціну тільки одного погляду її гарних очей до Академії Танцю для повного завершення її танечної штуки. Тільки закоханий когут-мрійник не сказав їй нічого, а лише глянув на неї призирливо й опісля звернув свої очі на небо. Так само когут у козацьких шараварах не обізвався ні словом до неї. Кинув тільки пронизливим оком на неї та дав їй головою знак, аби вона пішла звідти разом із ним. Курочка зрозуміла його мовчазну мову й непомітно вийшла з ним зі збору звірів та обоє пішли у праліс, де під широким листєм папороти чекала на них затишна окрема кімната. А що ні сонце ні жадне створіннє не могло їх бачити в гущавині пралісу, то питаннє, чого вони обоє туди пішли та що могли там робити, треба на жаль оперти лиш на непевному здогаді.

Пісня смерти хору круків.

Після »Голого Танку Життя« виступив хор круків, який мав співати »Пісню Смерти«. Ще заздалегідь перед почином сієї пісні почали високо над головами звіринного збору кружляти чорнорізці-круки, що зліталися з усіх відомих і невідомих усюдів. Кождий крук уважав себе співаком із божої ласки і членом хору. Здається, що гайвороннє всього світу порозумілося межи собою якимось таємними знаками на те, щоб використати сьогоднішню нагоду та дати перед обличчем усього звіринного царства могутній та однодушний вислів своїм почуванням. Безчисленна юрба круків ширяла під небом, а на далекому крайнебі являлися що раз то свіжі віщуни смерти й не було їм видно ні кінця ні краю. Спершу круки напливали воздухом малими окремими громадками і творили неначе невеликі хмарки, від яких падали на праліс і на звірів тіні, що скоро і зловіщо мигали через зелень землі та понад голови створінь. А заразже слідом за тими тінями бігло пасмо срібносяйного сонячного світла, яке, здавалося, хотіло сі тіні прогнати або втопити у свойому блеску. Одначе світло сонця було безсильне супроти щораз більшої тіні, що падала на землю від усе ростучого стада гайвороння. Всі створіння замовкли і позирали неспокійно на темну живу хмару, з котрої доходив на землю глухий зловіщий шум

незлічимих чорних крил. Була така тьма тьменна круків, що майже всюди вгорі щезли сліди ясної блакиті. Немов безмірна похоронна опона повисла в повітрі й відмежила землю від неба. Навіть саме сонце, що спершу де-не-де пронизувало яскраво блискучими жмутами проміння густу лаву гайвороння, перестало в почутті своєї безсильности боротися далі та сховалося.

Сумерк ночі простелився на верховіття пралісу та кинув холодні тіні на землю.

Якась важка порожнеча розцарилася над пралісом і над звірями та почала усмоктувати в себе ніжний легіт життя, вдоволення й радости. Через голови створінь повз таємними, розвійними, темно розливними туманами гнітучий сум.

І стало створінням жаль недавніх ясних хвилин соняшного дня й майже в кождому серці обізвалася туга за світлом. Але ніхто не поважився висловити свої почування, бо на всіх ляг якийсь понурий, могутній і невидимий чорний кіхоть.

Найглибше хвилювалася душа царя Лева. Се було видно по його очах, які прискали дивним огнем у сторону круків, і по його устах, затиснутих якоюсь одною думкою, що безупинно стукала до його свідомости. Здавалося, що цар Лев ось-ось нагло перерве могильне мовчаннє природи і всіх сотворінь якимось могут-

нім словом, котре буде або великим визволеннєм або тяжким прокляттєм.

Збентежені, залякані, стрівожені звірі стали здебільшого дивитися на царя, неначе сподівалися від нього полекші у важкій скруті своїх душ.

Але цар Лев сидів, немов камяна статуя й тільки його очі зраджували неспокій і кидали раз-у-раз таємними блискавицями.

Нараз один звір роздер глибоку тишу голосом, повним жаху:

»Гляньте! Гляньте! На верховіттях пралісу їде смерть!«

Однак мало хто зі звірів почув останні слова стрівоженого звіря, бо як раз тоді хмара круків перервала тишу на небі й на землі голосом, із якого промовляли страхіття, муки створінь і смерть цілих тисячліть. І неначе гострий хижий дзьоб клювала свідомість сотворінь ось яка »Пісня смерти« незлічимого хору гайвороння:

Ми чорні круки, діти ночі.
Ненависні нам людські очі,
Що мірять синій сонця шлях.
Ми родим бурю, страх і жах.
Наш поконвічний заповіт
Пророчить людям смерти світ.
Хай біль давить їх, як гора!
Хай чорна душить їх мара!
Кра-кра! Кра-кра! Кра-кра!

Ножами, кулями, мечами
Мордується усе без тями
Рід людський всюди по полях,
Містах і селах і морях.
Ми на людей сідаємо,
Їм очі випиваємо.
Хай біль давить їх, як гора!
Хай чорна душить їх мара!
Кра-кра! Кра-кра! Кра-кра!

Лежать, як гори, людські трупи.
Ми чорні круки, всі до купи,
Не вспіли сісти ще на всіх,
А знов шаліє людський гріх,
Знов суне божевільний вир:
Нам буде пир, нам буде жир!
Хай біль давить їх, як гора!
Хай чорна душить їх мара!
Кра-кра! Кра-кра! Кра-кра!

Круки булиб іще далі співали свою жахливу пісню смерти. Але цар Лев, по якім було видно, що він у часі слухання сієї пісні ледві стримувався від наглого вибуху, не витерпів уже довше. Глянув угору дуже розярений і голосом, од якого затремтіли всі створіння, крикнув до круків:

»Геть відсіля, пекельне кодло! Не заступайте мені сонця!«

Круки злякалися царського гніву і стали непевно і в неладі крутитися під небом. Тоді

цареві Левові прийшов з поміччу його союзний цар Орел, який був лютий на круків за те, що вони перешкодили йому дивитися свобідно зі своїх піднебесних вершин на землю. Він дав наказ своїм підвладним соколам, супам і шулікам очистити надземні простори від нахабного гайвороння й незабаром усі круки щезли майже без сліду.

Як усі створіння зраділи, коли знов побачили сонце! Воно як раз тепер сперлося своїм долішнім краєм на кучеряві вершки дерев і дуже раділо, що створіння землі дивляться з такою любовю та вдячністю на нього. Любило їх дуже та бажало їм бодай ще трошки довше посвітити. Щоб не зайти скоро за дерева, воно стало дуже велике й кинуло на праліс, на звірів і на зелений майдан так багато пестливо мягкого жовтого світла, що була справжня розкіш чути й бачити те світло на собі та на постатях сотворінь.

Тай не мало сонце охоти зайти скоро може ще й тому, що було цікаве довідатись, як закінчаться звіринні вечерниці у пралісі.

Після сумерку, суму й жаху, який кинула на природу й на створіння хмара круків, здавалося звірям, що благословенне сонце на причуд гарно відродило природу і їх самих, так розкішно, любо й легко стало їм на серці й така краса, радість і щастє наповнили їм душу.

Здається, що ще ніколи небо не сміялося так приязно до створінь. Над самими головами звірів глибока блакить неба покрилася блідорожевим сяйвом, а на заході далеко довкруги сонця ціле небо палало в дивнім самоцвітнім огні.

Крізь верхівля дерев соняшне проміннє намагалося продертися в середину гущавини, немовби хотіло розкрити глибоку тайну пралісу. Тонесенькими й довгими золотими голками воно пронизувало густі сплети гілля й листя, чародійно огненними стовпами спіралося на поморщену кору грубих пнів і блискучими жовтими хвилями заливало то тут, то там непроходимі вічні нетри. Сірі тіла тисячлітніх дерев і свіжа зелень ростин, як молоко білі квіти, мовчазна глибінь сумерків у пралісі, а на всьому тому могутня таємна струя соняшного світла — все те дало якусь одну величню світляну мережанку, якої уява і в райському сні уткати не в силі.

Якась незбагнута, безконечно глибока сонно-мрійна задума спливала на душу відсих сонцем купаних нетрів пралісу.

В сій величній святій домівці знімалася мрійно-розвійним видіннєм тонесенька, ніжна, ледві помітна світляна пряжа, неначе чародійне сонно срібне павутиннє, мережане зі сонця, з вечірнього леготу і з цілющих пахощів незлічимих листків і квітів. І здавалося, що там

— у затишній тіні одвічних дерев, між таємно дрімучими гіллями, на ніжних пелюстках квітів, над пучками запашного моху, пещеного перлинами роси, на промінно розмріянім павутинні соняшного світла, на задуманім лоні сонно мовчазних сумерків здіймається сам великий Дух усього творіння, щоб там розгадати вічну загадку всебуття, яка і йому самому може темна.

Почувалося, що душа освободилася з кайдан тілесної тюрми, покинула десь далеко за собою світ болю, приниження і сліз і стала тут на лоні пралісу квіткою, яку цілує промінь сонця і вмиває сльозою радости животворна роса. І сині смуги неба, що просвітлювало крізь кучеряве верховіттє, кожде дерево, кождий листок і кожда квітка і все чародійне таємне мережево незбагнутих світлотіней у пралісі — все так і говорило до живого створіння:

»Прийди сюди, душе земної істоти! Тільки тут ти зіллєшся з душею всебуття і в силі будеш думати думу вічности.«

Соловейкова пісня.

Сонце випогодило також обличче царя Лева, що сидів безперестанно, особливо в часі співу круків дуже нахмарений, неначе якась загадкова важка журба підмулювала його свідомість. Але його ясний настрій трівав лиш коротку хвилину. Незабаром лягла на його лице

знов тінь глибокої задуми й невияснимого невдоволення і гніву, так, що звірі не мали відваги дивитися свобідно на нього.

Найуважнійше позирав на царя Соловей, котрий мав тепер співати свою пісню. Він один намагався найбільше розгадати загадку понурої царської поведінки. Нагло видалося йому, що він одчув і зрозумів тайну царського неспокою та суму. Заки Соловей виступив перед обличче звіринного царства, полетів до царя Лева й шепнув йому до вуха:

»Царю! Я знаю, чому твоя душа так безупинно бється важкими думками. Ти тужиш за кимось . . . Ти хочеш його побачити, але його тут немає . . . Царю! Я своєю піснею прикличу його до тебе . . .«

Цар стрепенувся. Поглянув з великим зачудуваннєм на маленьку, непоказну, сіру постать Соловея й не обізвався до нього ні одним словом. Але його очі, здається, так і говорили до Соловея:

»Так? Побачимо . . .«

Соловей сів недалеко царя на червоній калині, що росла близько темно-зеленої могутної стіни дерев пралісу. Знав, що він перший раз у свойому життю взяв на себе незвичайно велике й важке завданнє. З поміж листків калини обкинув оком іще раз царя і всі створіння й почав співати. Його пісня падала на душі створінь самоцвітною росою благословен-

ного ранку життя; промінно-мрійним серпанком із таємного позасвіту; осяяним бажаннєм пригорнути до себе небо й землю.

І плакала Соловейкова пісня невтишимою тугою за кимось далеким і кипіла огненно пристрасною волею привести його перед обличче створінь.

Неначе словами промовляла:

Сонце на гори сідає,
В сонній глуші ліс дрімає,
Сходить вечірня зоря.
З поміж листочків калини
Гаєм — розмаєм долини
В далінь блакитню хай лине
Пісня моя!

Цить!
Що десь таємно дзвенить?
Духів землі гомоніння?
Туга одвічня творіння?
Мрійно розвійне видіння
В серці тремтить.

Пісне моя!
Проміне сонця із раю,
Висланко божа з безкраю
В бурю буття!
В день і в ночі й раннім ранком
Ясним вітай нам серпанком
В темінь життя.

— — — — — — — — — — — — —

Благословенне мовчаннє
Лісу, лугів і небес!
Чую я скрізь ожиданнє
Казки таємних чудес.

Якжеж пилинці дрібненькій
Змірити безмір буття?
Деж мені, пташці маленькій,
Вичерпать море чуття?

Мамо природо моя!
Дай мені полумя слова!
Пісні моєї вся мова
Хай буде мова твоя!
Хайже душею моєю
Тайною глибінню всею
Дума твоя засія!

— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

В гущавині малий струмок
Прозору тінь на дні полоче,
У присмерку з поміж гілок
Там нишком щось усе шепоче.
І слухає його весь бір
І духи гір.

І кида ліс, каміння скель
І з буйністю все молодою
Він мовчазно серед осель
Могутньою пливе рікою.

Аж силу він дасть морю й там —
Загине сам.

— — — — — — — — — — — — — —

Усе живе кудись пливе.
Від поколінь до покоління
Таємний клич нас всіх зове
До матери всього творіння.
І всі ми йдем, падем, стаєм —
Чи шлях найдем?

І бачу я орлиний лет,
Блиск радости, перлини суму
І чую я, як очерет
Над водами колише думу —
І кличе скрізь нас Дух один
Ген — до вершин.

На шляху тім рокоче грім
І хиляться під вітром лози
І бє всіх нас враз хмаролім
І котяться пекучі сльози.
І по лісах і серед піль —
Скрізь плаче біль.

Аж глянь: весь вир десь прошумить
І на землі аж до безкраю
Заблисне знов небес блакить
І радощі весняні маю.
І сонце сяєвом своїм
Засяє всім.

— — — — — — — — — — — — — —

Цвітуть квітки розмріяні,
Цілує їх весна росою
І сплять верхи, леліяні
Імлою синьо світляною.
Від пралісу кладеться тінь
У далечінь.

Вгортає світ, мов чар, глуша,
На тихий сон вже вечеріє —
Чомуж лише моя душа
Все тужить так, співа і мріє?
І чує шум таємних крил
Надземних сил?

О, сонце і блаките зір,
Чудовий мій ти ясний світе!
О, сумерку долин і гір
І всі живі природи діти!
Мій спів для вас на вічний час:
Люблю я вас!

Хай голос мій небесних мрій
Вам душу все і все цілує,
Хай вам, брати, як чародій
До Духа шлях усе простує!
Хай вас до всіх життя обнов
Веде любов!

Для себе всім загинути
І в Духові всього творіння
Любовю всім поринути —
Се наша ціль і призначіння.

Життє — любов, мета життя —
Се Дух буття.

— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

Братя кохані! Думи весняні
Сковує ледом туга мені.
Марно шукаю, марно блукаю
З краю до краю у далині.

В нашому зборі, ах, душі хорі —
Глумиться з всіх нас злоба і тьма —
Де незабутня, де ся могутня
Дивна істота? Чом тут нема?

Хай чари пісні вбють сили злісні
І до безодні шлях рознесуть!
Хай через бори, гори і море
Дивну істоту тут приведуть!

Думка болюча, туга жагуча
Рветься зі серця, як вязень з пут —
О, Духу земний, ясний і темний!
Кличу до тебе: стань тут на суд!

Як у безодні,гади холодні
Повзають шляхом твого чуття.
В дикому вирі в світу безмірі
Ти йдеш як демон всього буття.

Думи весняні, мрії світляні,
Тугу за раєм ти сотворив.

В небо безкрає ґеній твій сяє,
Тайна істото, ти — диво див!

У твоїй груди боряться блуди,
Пекло і небо діл твоїх зміст.
Небо руйнуєш, пекло будуєш,
З пекла до неба знов мостиш міст.

Всі діти земні, всі сили темні —
Перед тобою світ весь тремтить.
Ти без утоми здер з неба громи,
Думкою міриш ясну блакить.

Навіть не дасться змірити щастя,
Як тобі в серці сонце сія.
І незабутнім Богом могутнім
Стане в сю хвилю сила твоя.

Як непоборна пристрасть потворна
Вбє тобі в серці ясну любов,
Ти сатаною все бродиш тьмою,
Морем огненним леш братню кров.

О, наблизися, тут появися,
Геть отрясися з боязни пут.
Кличе болюча тута жагуча
Мами природи: »Стань, сину, тут!«

Хай на створіння йде просвітління,
Всі хай побачим соняшний шлях!
І од страждання і всепрощання
Йдім до кохання в нових серцях.

— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

Він.

І Він явився.

Непомітно, коли всі створіння переживали у своїх душах чародійний гомін почувань, які зродила й воскресила пісня, поволі, без гомону, наче тихесенько плив повітрєм, як сонно-мрійне видіннє, станув перед обличчем царя.

Стояв перед ним супокійно, непорушно, як зачарований.

Подивився кругом себе на безліч сотворінь, опісля його зір поклався на очі царя Лева. З очей сієї нової істоти сяло ясними проміннями Найглибше Стражданнє, Найвища Мудрість і Надземна Любов.

З обличча царя Лева було видно, що він зацікавився, а може навіть утішився появою нової істоти перед ним і Найвищим Судом дітей природи. Однак він миттю здушив у собі свідомо сі мимовільні почування і впер свої очі в очі нового створіння з виразом царської поваги й суворости, а навіть із проблисками ледві помітної ворожости. Цар Лев був певний, що він своєю володарською величчу, а перше всього непоборною силою та прошибаючим огнем своїх очей приневолить нову істоту покоритися йому і всім йому підвладним сотворіням та припасти чолом до землі перед його престолом. Із тієї причини цар Лев підняв гордо й самопевно свою величню голову й почав пронизувати, прошибати і прямо палити очі

нового єства жагучим огнем своєї царської волі.

Настала хвиля незвичайного, ще ніколи небувалого напруження межи створіннями. З великим переляком блукали очі звірів поміж очима царя Лева й очима нового єства й на дні своєї свідомости глухо почували, що в боротьбі сих очей рішиться може доля двох світів: природи та царства сього нового єства, яке їм, звірям, таке чуже, далеке, ними погорджене та їм ненависне.

Без тіні боязни, з повним супокоєм дивилися очі нового єства у два жевріючі вугілля царських очей. Здавалося, що тіла сих обидвох сотворінь застигли, скамяніли в німім ожиданні, а всі їхні почування, їх життє й думки зосередилися в їх очах на те, щоб у твердому, безпощадному, неублаганому двобою або вийти повним переможцем або згинути.

Вся природа слідкувала з напругою всіх сил чуття і свідомости, з запертим оддихом за боротьбою двох сил. Навіть хрустально-прозоре повітрє легесенько захвилювалося. Під його ніжним цілунком почали листочки на деревах тихесенько шепотіти межи собою, а білі головки квітів і билинки зелених трав хиталися з боку на бік, неначе серед великого дивування позирали то на очі царя Лева, то знов на очі нового єства.

Почуттє непевности, боязни, трівоги, жаху починало вже тягнутися, здається, в нескінченість.

Нараз нестерпуче, крайньо гнітуче очікуваннє стало розвіватися. Очі царя Лева, з котрих промовляла могутня сила, що їй на імя: закон природи, почали несподівано заходити опоною непевности і слабости перед новим єством, з очей котрого сяла спокійна, могутня й величня одна сила, яку створили: Найглибше Стражданнє, Найвища Мудрість і Надземна Любов.

Стогін і крик трівоги продерся нараз із грудей сотворінь. Бо ото їх могутній володар, цар Лев, затремтів цілим своїм тілом. Опісля нагло заплющив очі та похилив свою буйну голову глибоко в долину перед новим єством і неначе застиг на свойому царському престолі.

А дивне нове єство дивилося все ще так само спокійно й непорушно й велика ясність і сила плила з його очей.

Незабаром усі звірі слідом на своїм царем Левом похилили голови до долу і здавалося, що вони в німім омертвінні зєдналися зі слабими билинками і з порохом, на якому вони уклякнули.

Серед могильної тиші почало сонце ховатися за верховіття густих дерев, а з поза його проміння визирало з поміж петрів і сплетів

пралісу тисячними здивованими очима обличче таємного сумерку.

Вкінці цар Лев прийшов до себе. Підняв голову і знов глянув на нове єство. Але тепер не видно було в його очах ні сліду давнійшої гордости ні бажання покорити дивну істоту напроти себе.

Довшу хвилину він дивився, як сотворіннє, що чує коло себе таємну силу вищого від себе єства. Опісля запитав нову істоту голосом, у якому пробивалася пошана, непевність і непоборна цікавість:

»Хто ти?«

Нове єство мовило:

»Я творчий дух у слабім тілі людини.«

Сонце поклало лагідний, розмрійно ніжний серпанок золотосяйного світла на лице й на всю постать людини. Здавалося, що синє небо, верховіттє дерев пралісу і маленькі ростини нахилились до людини, щоби слухати серцем і душею її слів.

А творчий дух людини говорив словами:

»Всемогутня сила соловейкової пісні окувала мене чародійними кайданами і привела мене перед твоє обличче, царю, та перед очі твоїх підвладних. Я радію, що станув перед незлічимою громадою створінь матери природи. Думаю, що тим легче доведеться вам уволити мою волю, замкнуту в мойому проханні:

»Братя звірі! Убийте мене!«

Зачудувані такими несподіваними словами звірі підняли голови та позирали з недовірєм і схвилюваннєм на людину, а цар Лев запитав її з ознаками дивно ясного спочуття в очах і в голосі:

»Чому?«

Людина говорила:

»Я загубив віру в людину і в доцільність усього буття. Як неможливо бачити без ока, так неможливо творчому духові жити без світла віри.

Людство котиться стрімголов у темні челюсти самознищення і смерти. Над усім творінням зависло проклятте і тьма загальної злочинности та божевілля. Синє небо, зорі, сонце й місяць — се тільки слабенькі, марні іскри, які існують на те, щоб очі живих істот бачили ясно всю безмірну безодню всесвітньої темряви. Вони длятого світять, аби люди бачили на власні очі безкрає цвинтарище, яке вони викопали самі для себе й могли собі глянути в очі та сказати одні одним:

»Які ми малі, ми — люди! А який безконечно великий наш упадок і людська нікчемність наша!«

Безмірний синій небозвід зі всіми небесними світилами, з землею в середині і зі всіми живими єствами на верху — се нічо инше, як та сама водна банька, що випадково повстає

на те, щоби блиснути на мить і заразже приснути й розвіятися в безвістях нічогости.

— — — — — — — — — — — — — — —

Велика тайна дала мойому батькові силу налити моє серце добром і вложити в мою душу талан.

І вирядив батько мене, маленького, в далекий світ.

На розпутті життя, на шляху до сонця, поклав свою мозольну руку на мою голову і благословив мене.

»Пізнай, сину, правду і пусти її проміннє на мене й на всіх людей.«

Як листок од дерева, так одірвав мене невідомий вітер життя від батька і поніс мене на зустріч невідомим стежкам майбутности.

І в мандрівці життя я побачив безмірні шляхи до світла і змірив усі безодні тьми і страждання.

— — — — — — — — — — — — — —

Я пізнав усю безсильність людського духа.

Людська свідомість — се вязень, який карається в тюрмі, що їй імя: голова.

Думка хоче огорнути собою вічність, а сама замкнута в маленьку клітинку.

Розірвеш ту клітинку — згинеш.

Не розірвеш її — вічним вязнем будеш.

— — — — — — — — — — — — —

Мій добрий батьку! І сам ти не знав, що твій ясний заповіт пізнати правду паде важким прокляттєм на мене!

Бо з виру життя і з книг найбільшої мудрости я виніс тільки оцю єдину правду:

Найвище людське знаннє — се дрібнесенька пилинка серед безконечної пустині незнання.

Се маленький місток, який веде від іскри свідомости та губиться заразже на її порозі перед темним Океаном Невідомого.

Тому чуттє — се вогонь, що спалює життє.

Думка — се лід, який зморожує його.

Ось чому життє — се мука страждання, а смерть — се радощі спокою.

Бо моя думка думає за міліони створінь.

Та проте вона безсильна.

Моя душа карається стражданнями всього світу.

Та даремні всі мої страждання.

Вони тільки вбивають мене.

— — — — — — — — — — — — — —

Зневірений, розбитий я тягнув з найбільшим болем тягар марного життя й почав уже падати під ним.

Тоді з темної западні витягнув мене таємно могутньою силою батьків заповіт.

І влив у мою душу чародійний лік, якому на імя: віра.

І з вогню мойого чуття і з холодного хрусталю моєї думки народилася в моїй душі творча сила мрії.

З хаосу буття довкола мене створив мій дух ясний новий світ, у якому безмежній біль обернувся у всемогутню силу думки, огненне чуттє в соняшну любов, демон руїни у підніжже божеського єства.

У світі моєї мрії я найшов щастє, бо відкрив Найвищого Духа.

— — — — — — — — — — — — — — —

Міліони й міліони літ лежав Дух буття на хмарах безконечної тьми.

Він був безмежньо великий.

Та проте він був безмежньо слабий, бо в чорнім лоні тьми він був скований міліони й міліони літ сном повної несвідомости самого себе.

А коли після непонятно довгих віків він прокинувся з важкого сну, все ще серед глибокої несвідомости він одчинив очі.

І тоді вперве у всесвітньому просторі серед безмірної ночі блиснуло світло.

Бо світло — се відчинені очі Духа буття.

Всесвітнє світло впало в домівку життя Духа буття як перша іскра його свідомости.

І дивився Дух міліонами літ панів несвідомий і зачудуваний на проміння світла своїх очей.

Тоді в Духові народилося перше бажаннє: хай його очі — світло сяють на віки вічні.

І зрадів Дух буття й мовив:

»Хай буде світло!«

Та хоча світло несвідомий величній твір Духа, та проте сонце, міліони зір — се тільки дрібненькі ясні зернятка в безконечнім океані темряви.

Могутній Дух буття, але тьма могутнійша від нього.

І почув Дух, що світлом своїх очей він тільки приніс радощі тьмі.

Бо вона побачила у світлі дзеркало, в якім почала з розкішним самопочуттєм своєї могутньости злобно й залюбки приглядатися, неначе стара грішниця, щоб розкошуватися сама собою.

Але світло показало тьмі її жахливе обличче.

І тоді розпочала тьма смертельну боротьбу зі світлом.

І боротьба створила в Духові вищий щабель на шляху до свідомости.

І Дух творіння, в почутті всемогутньої сили тьми, створив подібні до себе створіння й почав жити там, де зустрічається зі собою вічне світло його очей зі всемогутнього тьмою: в душах своїх дітей. Там, у сих душах, він оселився

на те, щоб разом із ними вести боротьбу проти темряви.

Але тьма прогнала його з домівки створінь або привалила його в їхній душі понурими звалищами злочину й божевілля.

І лежить Дух буття на дні душі створінь, розпятий на хресті всемогутньої тьми.

Він розпятий тепер.

Але він живе, він переможе темряву.

Бо крайніми зусиллями перших проблисків своєї волі він запалив душі небагатьох своїх дітей могутньою ясністю свойого світла і кличе до них із хреста тьми:

»Борітеся, вибрані діти мої, за мене й за всі створіння. Тільки вашою боротьбою я зійду з хреста і створю вам, мої діти, щастє на землі й сам буду щасливий тільки вашим щастєм.

— — — — — — — — — — — — — —

Я чув, що Дух творіння живе в мені. Ніч не мала сили розпяти його на хресті моєї душі.

— — — — — — — — — — — — — —

Дух зробив мене оруддєм боротьби й дав мені огненний меч, якому на імя: творче слово.

І коли я з жару чуття, з глибин думки та з серпанку світляної мрії збудував звершений світ, я почув, що я зіллявся з Духом у одно всесвітнє єство живого втілення. Щастя, що спірається на двох могутніх силах, яким імя: Правда й Любов.

І мовив Дух моїм словом:

»Твоє огненне чуттє будить мене все більш і більш із просоння несвідомости; силою твоєї думки росте моя сила в безконечність.

І прийде час, коли я з твоєю могутньою допомогою покорю тьму та зіставлю з неї тільки тінь, аби моє світло могло на ній сперти свої проміння, як спірає воїн свою побідну ногу на груди покореного смертельного ворога.

І як перед міліонами століть я мовив: »Хай буде світло«, так колись я промовлю:

»Хай царює світло!«

Тоді розпадуться двері тьми, за якими лежить найглибша тайна буття.

І запанує між усіми моїми дітьми найвище, вічне Щастє.«

Такий світ творчої думки показав я людям.

Кождий дих мойого життя я посвятив найвищій меті буття: прогнати тьму з людських душ і помогти розпятому Духої буття до перемоги над нею.

Я поклав собі мету: перенести в душі людей світ, який я створив у своїй душі з проміння правди, з перлин краси і з огню щастя.

Але люди, з душ яких тьма прогнала Духа, почали несамовито глумитися з мене й мовили:

»Ти з нас богів робиш! Ха-ха-ха!

Ти — божевільний!

Адже ми черви, що повземо в холоднім намулі землі.«

І побачив я, що моє творче слово паде на серця тих людей, як зерно пшениці паде на кремінну скелю.

О, прокляте безсилле творчого духа!

Бо своїм пекельним болем, своїми ясними радощами з позасвітніх висот, своїм віщим словом усеобіймаючої любови, братерства і божества я не міг убити в зародку найтящого злочину, якого допустилося людство.

Перший раз од початку всього творіння на землі людство розпалило загально світовий пожар і довгий час роздирало, розшарпувало, вбивало себе безцільно й божевільно. Але в сім несамовитім вирі крівавої боротьби тліла іскра життєвого щастя, бо міліони людей, які тепер супокійно сплять під хрестами на безмірному цвинтарищі землі, вірили, що вони гинуть за ідею світла і добра. Гарно жити і вмірати за віру у світло навіть тоді, коли ся віра є злудою, самообманом.

Ось чому не страшні всі страхіття світового пожару.

Та найстрашнійший час, який настав після всесвітньої братовбивчої війни. Бо коли в великому пожарі міліони людей боролися з вірою в ясну мету свойого змагання, то тепер, у повоєнній сучасності, вся віра щезла, душа погибла, сліди чуття розвіялися, людина скотилася в чорний вир несамовитого нищення, упадку й ганьби. У світовім пожарі все таки

боролася ідея проти ідеї за ідею, тепер бореться світове стерво за стерво!«

При останніх словах людини квіти й листочки на деревах легенько затремтіли, неначе злякалися, що з далекого, їм незнаного світу нагло приповзе до них якесь дивовижне жахіттє й дуне на них холодною отрутою смерти.

А людина підняла важко на груди похилену голову й говорила:

»Моє слово губиться в загально людському вирі одичіння, як губиться квітка у глибокому морі багновища.

Ніяка мрія не в силі народитися в серці сучасного людства, бо його пережерла їдь марности й нікчемности.

Ніяка ясна картина не може станути перед очима сучасних людей, бо їх заступила душлива хмара крамарського обманства та брехні.

Не треба теперішнім людям божеського творчого слова.

Їм давай лиш такі словесні виплоди, що їм лоскочуть і скобочуть полові знаряддя.

Найкраща гармонія сучасного людства — се бренькіт брудної мамони, найцінніший ритм — проценти, найсолодші рими — пяний регіт повій.

Люди прогнали зі свяченої домівки свого мізку духа й посадили на його місце ненажерливого божка на імя: білянс. Людська думка обернулася в число, серце у грошеву калитку.

чуттє в ніж, який ограблює та вбиває брата для низької наживи й жадоби окайданити йому тіло й душу. Земля стала склепом хліба, банком, складом машин, конторою, касарнею, люпанаром, де прокидаються змисли, що роблять колишніх дітей природи холоднокровно жорстокими личманами.

Куди ми йдем?«

— — — — — — — — — — — — — —

З глибин верховіття праліcу виповзла темно прозора тінь і легкокрилою хмаркою промайнула скоро понад голови створінь та розвіялась далеко на вечірньому крайнебі.

— — — — — — — — — — — — — —

»Коли я побачив, що вогонь мого чуття родить лиш іржу ненависти, моє зерно добра марніє серед кукілю людських душ, безтямна розпука обхопила мене, бо нагло я почув, що Дух творіння зник із домівки моєї душі.

Даремно я ламав руки, даремно я тужив, болів, плакав, ридав за ним.

Даремно я днями й ночами благав його, щоб мені явився, молив його, щоб до мене обізвався.

Могильна тиша.

Може Дух творіння умер у мені!

Так, він умер у мені й зіставив мені безмірну глибінь болю і цвинтарну пустку чорної самоти.

І став я безсильною соломкою на розбурханих хвилях безконечної темряви.

— — — — — — — — — — — — — — —

У всебутті царить лиш одна всемогутня і страшенна сила. Її імя: закон падання.

Силою сього закону всі світи стрімголов летять у безодню смерти й нічогости.

В сім несамовитім леті великі тіла, мертві й живі, падуть на менші тіла, мертві й живі та роздавлюють, розторощують їх.

Ось вам закон природи! Ось вам боротьба за існуваннє, сонце, воля, небо, рай на землі!..

Але в тім божевільнім паданні у прірву жах смерти огортає всі думаючі й не думаючі єства.

І щоби принізити розторощеннє на дні буття, всі єства, думаючі й недумаючі, почали судорожно чіплятися себе взаємно та крутитися, обертатися одні довкола других.

Крутиться земля, крутиться місяць, крутиться сонце й зорі і всесвіт.

І крутиться сонний Дух творіння.

Божевільний танець смерти перед розторощеннєм на дні хаосу.

Ось вам правда, ось вам краса, ось вам щастє!

Ха! Ха! Ха!

— — — — — — — — — — — — — — —

Я, слабенька соломка серед океану тьми, найшов на його розшалілих хвилях другу слабеньку билинку.

І впав я на коліна перед нею:

»Будь мені моїм другом, моїм світом, будь мені моїм єдиним Духом, котрий умер у мені й у всесвіті.«

І стала вона дружиною мені.

Але вона не бачила моєї душі, не плакала її сльозами, не раділа її радощам.

Вона була бездушним єством.

Мій важкий біль, мої небесні думи, моє творче слово вона брала на вагу золота.

І промінювала його на блискучі шати, щоб чарувати очі своїх коханців!

Ха! Ха! Ха —

Останні звуки його сміху здушилися в наглому й короткому хлипанню.

— — — — — — — — — — — — — — —

»Нема в мене дружини, немає друга. Умер у мені Бог, умерло все.

Стільки болю й розпуки я вже винести не годен.

Досить чуття, досить думки, досить дитячої мрії!

Все дим, піна, омана, безодня.

Роздерти, розірвати раз на все сю розятрену рану, що імя їй: свідомість.

Кінець.

Вічний супокій.

Братя звірі! Молю, благаю вас:
Убийте мене!«

— — — — — — — — — — — — — —

Голос природи.

З найбільшим скупченнєм усіх сил своєї свідомости слухали всі створіння слів людини. І здавалося їм, що те людське єство з блідим високим чолом, розритим бороздами болю й думки, починає виростати перед ними на таємно могутнього велитня, перед яким усі вони марні пилинки, атоми мраки, розірваної та стопленої світлом сонця. А коли почули слова людини »Убийте мене!«, усі створіння здрігнулися з небувалої трівоги. Чули, що ніхто з них не буде в силі вволити сю дивну і страшну волю людини. Але якби проти їхнього сподівання який звір зважився вбити сю людину, то створіння були певні, що тоді небо і праліс упалиб на них, земля розступиласяби під ними та пожерла їх.

А цар Лев був схвильований найбільше зі всіх сотворінь. З його очей і обличча було видно, що все його пригнобленнє, з яким він сидів на судовій розправі, розвілялось тепер, а на його місце ступила велика ясність, бо його туга найшла свою мету, а його душа блиснула сяйвом нового пізнання.

Голосом, у якому тремтіло глибоке зворушеннє, покірна відданість, пошана й любов

до сієї людини та журба за її долю, обізвався цар Лев до людини ось якими словами:

»Великий Духу! Ти не умреш! Ти будеш жити! Ти мусиш жити! Люди своєю бездушністю тебе вбивають — ми, звірі, разом із нашою могутньою природою спасемо тобі твоє неоцінене життє, великий сину! Глянь лише довкола себе на матір природу! Невже розкішно свіжа весняна зелень листків, квіток, лугів не паде цілющою росою на твою душу? Невже темний праліс не манить тебе могутньо таємною силою до себе? Дивися, як ясне сонце тебе леліє! Як синє небо до тебе усміхається! З поміж тінистого гілля з душі тисячів і тисячів птичок пісні життя й радощів ллються у твою душу! Невже вся та чародійна сила барв, голосів, пахощів, здоровля, життя й розкошів матери природи не кличе до тебе:

»Сину! Жий для Духа буття і для всіх сотворінь!«

Найбільші мудреці звіринного царства кинули важкі обвини на людину. Вони говорили правильно. Але вони не вичерпали всієї глибини думки творіння. Я чув се, але не був усилі зміркувати, в чім їх думки й почування були неповні й однобічні. Щойно з твоїх уст, людино, почув я слово Найвищої Мудрости. Тепер я радію, бо я пізнав мету творіння і шлях, яким усім сотворінням до неї змагати треба.

Мої мудреці славили природу як добру й могутню матір. Воно во істину так єсть. Але ні я ні вони не знали, що й мати природа не вповні звершена у всіх своїх висотах і глибинах. Щойно ти, глибокий людський духу, відкрив мені й моїм фільозофам важкі недосконалости природи. Найбільша з них — се те, що ти назвав законом падання, на основі котрого більше тіло роздавлює й розторощує слабше.

Несвідомо я все почуваю якесь призирство до себе самого, коли я, цар усіх звірів, мушу вбивати своїх підданих на проживленнє мого тіла. Нераз мені здавалося, що тоді, коли я їм звіряче тіло, я скочуюся з поваги й величі свойого престола в якусь прірву та перестаю бути царем, а стаю сам огидливою тваринною.

Тільки одно природа влаштувала ліпше у звірів, ніж у людей, а саме: закон падання ділає у звірів дуже скоро, миттю, так що слабший звір майже не відчуває довгого конання й мук смерти. За те в людей закон падання йде культурним шляхом, значить, люди вбивають одні одних поволі й безупинно.

Наслідком того люди вмірають міліон разів, заки остаточно ляжуть у могилу. Звірі гинуть лиш раз і то навіть майже не знають, коли.

З твоїх слів, людино, я бачу, що всі створіння, і люди в нетрах своєї культури і звірі

на лоні природи сковані кайданами життєвої жорстокости.

Із тієї понурої ночі життя висвободить сотворіння Дух, який промовляє твоєю душею, о, творча людино!

Моїми устами говорить природа до тебе. Моє проханнє —се проханнє природи. Вона кличе до тебе:

»Жий, найліпший сину творіння й будуй у душах живих істот храм для Духа буття. Помагай своїм творчим словом і ділом Найбільшої Мудрости. Найглибшого Страждання й Надземної Любови покорити Найвищому Духові тьму та запанувати всемогутньо в душі всіх своїх дітей. Однайди тьмою привалену душу людства, а коли ся душа вмерла, воскреси її з мертвих і стань душею вселюдської душі! Тоді ти обернеш безпощадно жорстокий, жахливо вбивчий закон падання в закон святого небесного підєму. І тоді розвіється тьма і стане Дух творіння всемогутній. І настане рай на землі, бо Дух буття й живі істоти зіллються в одно Світляне Єство.«

Коли цар Лев сказав сі слова, зійшов зі свого престола, поклонився глибоко людині та припав перед нею головою до землі й лежав так непорушно.

За царем Левом усі звірі впали на землю.

— — — — — — — — — — — — — —

І ті самі створіння, що уважали слово »людина« найбільшою образою й ганьбою для себе, лежали тепер марним порохом перед обличчем людини.

— — — — — — — — — — — — — —

Обнова.

Серед глибокої тиші, повної таємної величі, чути було лише легесенький шепіт пралісу, неначе з нього здіймалася ніжно боязка молитва до Духа всебуття.

А на землі тільки одно створіннє не могло запанувати над своїми почуваннями великих радощів.

І висловлювало їх притишеним зворушливим скавуліннєм.

Здавалося, що сонце зібрало всю свою силу, щоби перед заходом поглянути в останнє сьогодня на створіння на землі.

Воно промостило крізь верховіття пралісу золотий шлях, який запалав огненною рікою проміння і мрії та оповило своїм чудодійним світлом усе єство людини.

Почуттє таємної нової сили, досі незнаного здоровля й небесних радощів влилося після слів царя Лева зі соняшним сяйвом у душу чоловіка.

Він простяг руки до матери природи та до всіх її дітей і закликав:

»О, сонце, земле, всі живі істоти, братя мої! Я хочу жити, бо ви своєю силою створили най-

більше чудо: Дух творіння воскрес у моїй душі! Чую, як він росте в мені і я росту з ним і піднімаюся до нього. О, вічний Духу! Ти розбуджуєш у моїх грудях нову віру в сонце майбутніх поколінь. Ти кажеш мені, що найвища ціль буття: жити для живих істот і підіймати їх до божеської висоти. О, Духу творіння! Ти даєш мені загублену весну молодости й сили.

І з темної могили, в яку біль розпуки поховав моє серце, воскресає моя давня любов і обіймає й до грудей пригортає весь ясний світ.

Люблю вас, усі щасливі й нещасливі діти землі, бо ваше щастє опромінює мені душу, а ваше горе мостить шлях до надземних вершин.

І тому, що вас люблю, я показав вам дзеркало правди, щоб ви побачили всю марність і бездушність дороги, якою ви досі ішли.

Жаль мені всіх істот, яких усемогутня тьма зробила несвідомими знаряддями своєї боротьби з Духом, бо своїм гріхом сі істоти створили собі пекло на землі.

Тільки не жаль мені тих людей, що здушили в собі іскру просвітління, викресану вчерашнім болем.

Вони бояться світла і свідомо бродять у тьмі вини і злочину.

Не можу їх любити, бо вони обернули божеське чуттє в вир божевілля, світ у тюрму, життє в пекло.

На хрест, на котрому ще вчера вони самі висіли, сьогодня вони братів і цілі народи розпинають.

Нема більшої ганьби над холоднокровно обдуманий, свідомий гріх.

Бо через нього навіть Дух буття мусить каратися на хресті тьми.

Тому прокляттє вчерашнім рабам, а сьогоднішнім синам темряви!

О, Духу творіння!

Окрилений твоїм божеським чуттєм я піду на зустріч понурій ночі буття!

І буду кресати кремінну скелю людської бездушности.

І крізь ріки крови, крізь вир упадку, злочину й божевілля нестиму та здійснятиму, Вічний Духу, заповіт твоєї Зоряної Волі:

»Хай царює Світло!«

— — — — — — — — — — — — — — —

Вже сонце зайшло й сумерк оповив праліс і землю, коли всі створіння покинули велику поляну.

І знов лягло над усією природою велике, святочне, таємне мовчаннє.

Тільки верховіттє пралісу ледві чутним шелестом і шепотом передавало слова створінь синьо-багровому склепінню небес. А відтіля казка пралісу плила на стрічу Вічности.

— — — — — — — — — — — — — — —

Рабенштайн-Відень 1921.

ЗМІСТ.

ПЕРША ЧАСТИНА: ПРИРОДА.

Переднє слово 3
Що праліс говорить? 7
Обвина 10
Революція 14
Прокуратор Лис Микита обвиняє людину 17
Бузько свідком 22
Що папуга бачила? 24
Моральний упадок звірів на людській службі . . . 28
Гіпопотам сповідає пса й кітку 30
Внесок Лиса Микити 36
Фільозоф доктор Сич малює образ людської культури 37
Боротьба когутів і биків 47
Доктор Сич викликує духів звіринних трупів . . . 50
Що звірі думають про людський державний і суспільний лад? 57
Кабан-шляхтич і кінь-мужик 64
Висновок Лиса Микити 77
Звірі і природа бавляться по шляхецьки 80
Рай у царстві »Пчолія« 83
Або звірі або люди! 92
Собача вірність 99
Заява адвоката доктора Борсука 102
Оборонна промова доктора Борсука 103
Оборона вовка 114

Хто боронить людину? 116
Звірі потверджують зізнання пса 126
Лис Микита порівнює людину з царем Левом . . . 127
Вирок 130

ДРУГА ЧАСТИНА: ДУХ.

Зріринні вечерниці 135
Звіринний гимн 136
Найтящий злочин 148
»Ой під гаєм зелененьким«, сольоспів Високодостойної Лисички-вдовички 172
Голий танок життя чубатої Курочки 179
Пісня смерти хору круків 193
Соловейкова пісня 199
Він 207
Голос природи 223
Обнова 227

ВІД ВИДАВНИЦТВА »АПОЛЬОН«.

Українське Видавництво »Апольон«, Відень VIII., Blindengasse 1, задумує видавати в перекладі на українську мову найвизначнійші твори всесвітньої клясичної та модерної літератури, як також буде друкувати видатнійші твори українських письменників. Крім того »Апольон« видасть »Думу Пралісу« й »Поза межами болю« Осипа Турянського на німецькій мові та випустить останній твір другим накладом по українськи. Видавництво подає на сьому місці виривки голосів естетичної критики про сей твір.

Петро Карманський пише:

»Поза межами болю« — се наймогутнійша з відомих мені картин на тлі світової катастрофи не тільки в нашій, а й у цілій европейській літературі. В порівнанні з фізичного та психічного мартірією змальованих осіб блїднуть картини Андреєвого »Червоного сміху«.

»...Змістом (ідейно) і формою »Поза межами болю« має всі прикмети новітнього, наскрізь европейського твору і я певний сього, що він не останеться в межах нашої крайни — та добуде право горожанства у всесвітнім письменстві.«

В »Естетично-критичних замітках до твору Осипа Турянського »Поза межами болю« німецький письменник і критик проф. др. Роберт Плєн пише:

»У зображенні страшенного противенства між хаосом і життєм, між темрявою і світлом, між пеклом і небом лежить одна з найбільших, незрівняних прик-

мет його поеми, прикмета, котра під мистецьким, фільозофічним і етичним оглядом потрясає, піднімає, ушляхетнює душу людини. Ідея його поеми — се вічне світло над розшалілим морем людських заблуджень і злочинів, ее переконуюча, тверда, неначе скеля віра в безсмертну силу людського духа.«

Богдан Лепкий пише у збірці естетично-критичних картин під наг. »Незабутні« так:

»...Читаючи, не знаєш, чи більше дивуватися тому, що автор пережив, чи тому, що написав. Одно і друге справді »Поза межами болю«. Воно велике.

Психоаналіза, багацтво думок, тонесенька пряжа почувань, полумя то погасаючої, то наново жевріючої свідомости існування, мандрівка понад безоднею, між траґічним і карикатурним, мистецьке володіннє розвійними лініями рисунку і розливними тонами акварельного малювання, все воно надає книжці Турянського справжньої, непроминаючої вартости.

З окрема варто прослідити його архітектонічний хист, як він сі божевільні примари, сі шматочки людської психіки, зневаженої, скатованої і закинутої на дантейський шлях горя, укладає в синтетичну цілість, в страшний, а все таки гармонічний образ.

Варто прислухатися, яких слів і речень добирає він, щоб передати передсмертні фантазмаґорії своїх героїв і варт подякувати йому за те, що навіть там, на тім жахливім шляху смерти він не вбив у нашій душі надії чоловіка, що збудував кладку, по якій з країни чорного горя все таки переходимо в світ якоїсь надії.«

В »Землі і Волі« з 21. мая 1922 пише Сам:

»...Тисячам безіменних героїв виставив Осип Турянський величавий памятник і скомпонував гимн могутній смерти з усіми страхіттями аґонії, привидами й фантомами.

»Поза межами болю« займе гідне місце в українській літературі.

»...Читайте сю книгу болю, читайте її старі й молоді, а багато зрозумієте з неї.«

У брошурі »Українська література революційної доби« каже проф. Олекса Кущак:

»Внутрішнє перетворенне і духове висвободженне людини проявляється орґанічно у Турянського в його творі »Поза межами болю«.

... »Поза межами болю« — се рідкий у нас прояв творчої енерґії, змагаючої до того, щоб артистичну концепцію побудувати в мірах світової проблеми.«

В »Календарі українського учителя на 1923 рік« висловлює Nemo у критичнім фейлетоні п. н. »Речник Болю« такий погляд:

»Поза межами болю« чи не найбільший твір у нашій сучасній літературі. Образности і глибині психольоґічного аналізу окремих місць може дорівнювати хиба лише один Павло Тичина.

»... Змальована картина власного й загального Болю з такою майстерністю й силою чуття, що в уяві читача самі собою встають образи пережитого ним особисто, що непомітно споріднює його душу з душею автора й заставляє боліти його болем.

»... Є така правда у Стефаника, але та правда завжди стояла на ґрунті грубого матеріялізму, що раз у раз могло мінятися з ходом поступу, але правда Осипа Турянського є правдою того лихоліття, якому не видно кінця. Своєю »картиною з безодні« Осип Турянський відразу став найбільшим речником сучасного Болю і ті, що пережили подібне, з глибокою вдячністю схилять перед ним свої голови.«

В літературному місячнику »Веселка«, ч. 5., в естетично-критичній аналізі »Поза межами болю« під нагол. »На фоні модерної поезії« Михайло Селегій пише:

»... В одміну всіх прінціпів, уживаних до тепер у нашій поезії, вложено на фоні модерної поезії в нашу літературну скарбницю перлину-твір »Поза межами болю« Осипа Турянського, та не тільки в нашу, а й у світову! Вже одною, спільною всьому людству ідеєю, артизмом і глибиною відтворення душевних переживань, у наймодернійшій і своєрідній формі викладу, твір переходить межі національного значіння. До того

автор не послуговується якимсь битим гаслом у поетичній творчості, не замикає впливу твору в якесь коло, а своєю широтою, розмахом і можливо припадковим збігом сімох ріжних національностей окрилює вселюдство, всякий світогляд чи ідеольоґію і своєю теплою яснонадійністю ошляхотнює, пересичує людське єство та потягає його душу до перейняття високим ідеалом. Це твір для всіх і для кождого. Це поезія, що потягає за собою усвідомлення людяности, поезія, що переповнює береги золотом соняшного проміння, а хвилі його, все збільшуючися числом і заливаючи просторінь, збігаються в один лискучий струмінь Високого Єднання.«

»... Віра в перемогу Добра, високого почуття людяности і брацтва переходить червоними стрічками через увесь твір і се власне спричинює те величезне виховуюче значіннє, яке потягає за собою ознайомлення з цим барвним твором. Автор висловлює свою віру то сам, то словами Добровського, а надто яскраво, проймаючо представляє це символічною грою Штранцінґера на скрипці — піснею вічности, що у спазматичному риданні окреслила весь біг життя, весь жах, усе змаганнє людського духа, весь зойк, увесь той біль міліонів, що злився під впливом могутньої пісні космозу в один струмінь велетенської сили Духа й Віри в себе.«

»... Ідея віри в перемогу людського Духа, Людяности й Добра, яку дає автор у цьому творі, має кольосальне значіннє не тільки для цілого людства, а й надзвичайно велике для нашого народу. »Поза межами болю« наскрізь пересичене українським духом. Тут уся духова глибінь українського народу, його теплота, доброзичливість, любов і віра в майбутнє; віра в нове поколіннє, що воно, вийшовши на ширший шлях свободи, понесе вселюдству любов і братнє єднаннє для добра. Всесильне ствердженнє цього дає поезія в символічній появі самому авторові жінки з дитиною, у хвилину, коли межи свідомістю й божевіллєм не було меж, тим, що видіннєм жінки-сонця разом переймаються й инші співучасники танку смерти і сей світоч остаточно виводить одного з них (автора) з виру нечуваних надприродних терпінь, щоб розповісти людству про його власне страждання, щоб натхнути його душу теплим співчуттям, любовю. І це автор переводить зі всією повнотою пережитого і то в такій зворушливій дійсності, в такій точності так складних образів душевного стану людини, та ще

поза межами болю, що всякий, у кого не змертвіле чуттє, мусить схилити свою голову перед таким артизмом відтворення.«

»... Такі глибоко психольоґічні картини, як суд Саба на злочинців, галюцінації та візії у стані передсмертної аґонії й поруч сього проблески жорстокої свідомости, така високопоетична цілість і навіть окремі думки, речення ляпідарної форми викладу, є безперечно творчістю могутнього таланту, що родиться, як і сама поезія. Читання такого твору дає максімум враження і то завдяки імпресіоністичному характерові поезії, бож автор усю свою силу таланту, весь свій лірично-драматичний пал зосереджує на людській душі й тому так проймаючо й ошляхотнюючо вона ділає на нас. Поза тим це спричинює й незвичайна легкість, живість, ясність у малюванні та переходах од одної сцени до другої, ціла архітектоніка твору. Тут нема нічого зайвого, нічого недоговореного, недокінченого. І до того автор уживає мінімум слів і образів, щоби представити в цілій повності та ясності явища або речі. Глибока й разом ясна символіка та відповідно дібрані контрасти ще сильнійше поглиблюють враженнє, зміцняють напруженнє. І нарешті чудесні алітерації, особливо у відтворенні явищ природи, спричинюють остаточне злиттє душі читача не тільки з пережитим, а й з тим величнім світом, з тою світлою ідеєю, що її плекає ціла епопея.«

»... Отже, як бачимо, на фоні сучасної поезії Осип Турянський дав модерну епопею (кажу епопею — бож поперше цей твір уложено на тлі божевільного танку цілого людства, що представлено тут у епізоді зі сімома героями, які напружують усі сили в борні з неминучим, подруге вже минули часи творів у десятки томів, творів, що відбивають усі життєві дрібниці). Автор дав ґеніяльний твір, що користуючись лише національними засобами творчости станув понад вузькі, обмежені колом впливу та часом ідеольоґії й тези, увійшов у сімю видатнійших всесвітніх творів і своєю Вірою в перемогу Людяности та Добра надбав собі вічної юности безсмертя!«

В 4. числі »Веселки« пише А. Коршнівський:

»Сама назва «Поза межами болю»! Яка чудова і яка титанічно жахлива!

Щось ніби коралі з діямантів роси і... краплинок живої людської крови...

Чистота роси — то поезія, то глибина фільозофсько-психольоґічних дослідів, що містяться в творі.

Краплини живої людської крови — то малюнки сучасного соціяльного пекла на землі, то майстерні й ґеніяльні нариси жахіть сучасної дійсности. Як кожна ґеніяльна й велика річ, так і твір «Поза межами болю» дає безконечну низку думок, розумінь, вражінь і висновків, про які можна написати цілі томи і... всеж таки не можна дати того, що дає самий невеличкий оріґінал.«

»...Чиж не містить опис пригоди з грудочкою зашмальцьованого цукру ґеніяльної розгадки всіх нерозвязаних і одвічних питань, на вирішеннє яких текли й течуть ріки крови, падали й падають піраміди людських черепів? Чиж нема тут приміру перетворення в реальній дійсності найвищої заповіди Христа?

Широкий і блискучий, розкішний і глибокий твір придбала наша українська література в постаті книжки «Поза межами болю».

Гарний і блискучий, розкішний і глибокий, як душа, як психіка, як усе єство нашого ґеніяльного письменника. Єство наскрізь українське. Українське в найкращому, в найбільш ідеальному розумінню сього слова. Єство, що здібне обхопити обрії всесвіту; змагання і стремління вселюдськости.«

Друкарські помилки.

Стор.	Рядок	Надруковано:	Має бути:
108	19	Амено	Атено
167	5	елеґантно	елєґантно
175	30	пристрастного	пристрасного
185	7	залюбленними	залюбленими
186	27	цірве	пірве
188	24	берсоромно	безсоромно
192	16	оспісля	опісля
218	29	несамовитвого	несамовитого

PG
3948
T856D8

Turians'kyi, Osyp
Duma pralisu

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY